TÜRK ŞİİRBİLİGİ

Rıza Nur

Hazırlayanlar
Güler Doğan Averbek – Arzu Atik

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1715
KÜLTÜR SERİSİ: 960

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-136-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken - Mahmut Doğan

Baskı ve Cilt: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Rıza Nur: 1879'da dünyaya gelen Dr. Rıza Nur'un, kendi ifadesiyle, "ilk malum ceddi", "Sinop'ta, kalenin Hisar denilen kısmındaki caminin imamı imiş." Hatıralarını yazdığı tarihten 150–200 sene evvel yaşadığını belirttiği bu bilinen ilk atanın mesleği dolayısıyla da sülale, İmamoğlu adıyla anılmış. Rıza Nur, iptidai eğitiminin ardından İstanbul'daki Soğukçeşme Rüşdiyesi'ne yazıldı. 1895'te bu okulu bitirip Tıbbiye İdadisi'ne girdi ve 1901 yılında Askerî Tıbbiye'den mezun olarak yüzbaşı doktor rütbesiyle Gülhane Hastanesi'nde ihtisasına başladı. Bu ihtisası, *Fenn-i Hıtân* adlı sünnetçiliğe dair çalışmasıyla 1905'te tamamladı. 1907'de cerrahi profesörü ve 1908'de binbaşı olan Rıza Nur, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 4 Şubat 1909'daki seçimle İttihat ve Terakki'nin Sinop mebusu olarak Meclis'e girdi ve böylece "Hekimlikle beraber, çok zahmetle edindiği mevkiini, profesörlüğünü, yaptığı epeyce tıbbi telifatı, maişet ve kazancını, rahatını, hayatının emniyetini, istikbalini, her şeyi tekmeleyerek" siyasi hayata atılmış oldu.

Bu dönemde Rıza Nur, "müzmin bir muhalif" olarak temayüz etmeye başladı. Kısa süre sonra İttihat ve Terakki'den istifa etti ve Ahrar Fırkası'na katıldı. Ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşunda yer aldı. Hatıralarında, içinde yer aldığı tüm siyasi teşekkülleri eleştirdi ve her iktidar devrinin bir öncekini arattığından yakındı. Babıali Baskını'nı takiben yurt dışına nefyedilen Rıza Nur, Cenevre'de bir süre hekimlik yaptı; ancak Mondros Mütarekesi'nden sonra memlekete avdet ederek son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne yine Sinop mebusu olarak girdi. Meclisin dağıtılması üzerine de Ankara'ya geçerek Millî Mücadele kadrosuna dâhil oldu. Ankara hükûmetlerinde çok önemli vazifelerde bulunan, Maarif vekilliği, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye vekilliği gibi görevleri deruhte eden, Hariciye Nezareti'ne ise vekâlet eden Rıza Nur, Cumhuriyetimizin çok mühim kurucu metinlerinde imza sahibi oldu. Bunların başında Lozan Antlaşması gelmektedir.

Dr. Rıza Nur, ömrü boyunca pek çok eser telif etmiştir. Hatıralarında, eserini kaleme aldığı tarih aralığı itibarıyla basılmış ve basılmamış toplam 70 çalışmasının listesini vermiştir. Şüphesiz Bunlar arasında hatalarına ve metotsuzluğuna rağmen en önemli addedileni, 1924-1926 yılları arasında Maarif Vekâleti tarafından 12 cilt hâlinde neşredilen *Türk Tarihi* ise de Rıza Nur, elinizdeki yayına kadar ortaya çıkmamış olan *Türk Şürbiligi*'ni "en mühim eseri" olarak tanımlamaktadır. *Türk Tarihi* ise Atsız'ın ifadeleriyle "millî heyecan verici olması bakımından çok mühimdir" ve "Bir milliyetçi nesil yetiştirmiştir."

Rıza Nur, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen İzmir Suikastı girişiminden sonra, derdest edilen muhaliflerin arasına kendisinin de dâhil edilebileceği kaygısıyla Paris'e gitmiş, 1933'te ise Atatürk'ün vefatına dek yaşayacağı İskenderiye'ye geçmiştir. *Nutuk*'un irat edildiği sene, oradaki iddialara yanıt vermek amacıyla yazmaya koyulduğu hatıralarında, doğumundan 1935 yılının hadiselerine kadar olan dönemi ele almıştır.

1938'de Türkiye'ye dönen Dr. Rıza Nur, 18 Eylül 1942'de Taksim'deki Sülün Palas Apartmanı'nda son yayımcılık girişimi olan *Tanrıdağ* dergisinin tashihleriyle uğraşırken hayata veda etmiştir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 21

BAŞLANGIÇ 27

NEFİS SANATLAR 33

Tarif 33

Taksim ve tasnif 34

Söz sanatı 36

ŞİİR VE ŞAİR 37

Şiir 37

Şair, ozan ve âşık 41

Kopuz 43

Saz ve nev'leri 43

Şiir ve şair hakkında Şark ve Garp'ın eski ve yeni ve Fransızların fikir ve mütalaaları 47

Garp'ın fikirleri 53

Şiir ve belagat 53

İlham 57

Tahayyül ve hayalat 59

*Yaratıcı Tahayyül (*imagination créatrice*)* 59

NASIL ŞAİR OLUNUR 60

TÜRK ŞİİRİNİN TARİHÇESİ 61

TÜRK ŞİİRİNİN TAKSİMİ 90

TÜRK ŞAİRLERİ (AD VE ADET) 99

HECEBİLİG (TECVİD) 102

Avaz, Ses 103

İnsanda ses makinesi 103

Sesli, sessiz 104

Ses 105

Çıkak (mahreç) 105

Karabaş şeması ve tarifi 106

Rıza Nur şeması ve tarifi 109

Seslilerin nev'leri 111

Sessizlerin nev'leri 112

Hece, avaz 113

Taklit sesleri (ahenk taklidi) 116

Vurgu 116

Hazf 117

Hecelerin aruza göre taksimi 117

Vurak (*accent*) 118

Ses Ahengi 128

VEZİN 130

Veznin taksimi 130

Aksan vezni 131

Radloff'un makalesi 132

Aliterasyon 133

Vokalik konsonans....134
Vezin ayakları ve vezin....136
Kırgız şiirleri hakkında yine Radloff'un makalesi....149
Korsch'un makalesi....152
Zeki Velidi'nin mektubu....157
Kowalski'nin kitabı....159
Kazan Tatarları halk şiirleri....165
Turfan Türklerinde şiir....165
Altay Türklerinin şiiri....166
Parmak hesabı (hece) vezin: Tetkik ettiğimiz şairlerdeki vaziyeti....166
Fransız vezinleri....174
Netice....175
Durgu ve ayak....175
Mola, durak....175
Sezür ve duruk....177
Durgu ve ayakta kaide....181
Mısra parçalama....182
Hece vezninin birbirine karıştırılması....184
Hece vezninin nev'leri....187
Birli....187
İkili....188
Üçlü....189
Dörtlü....190
Beşli....192
Altılı....195
Yedili....196
Sekizli....200
Onlu....206
On birli....207
On ikili....211
On dörtlü....213
On beşli....214
On altılı....215
Durgu ve ayakların tayini usulü....216
Aruz....218
Arap aruzu....219
Acem aruzu....225
Türk aruzu....233
Nazari Türk aruzu....234
Ali Şir Nevayî'den....234
Babür Şah'tan....237
Ayaşî'den....237
Tuhfe-i Şâhidî*'den*....243
Bibliothèque nationale de France, Ancien fonds 350'de bulduğumuz vezinler....248
Lügat-ı Halîmî *sonundaki bahisten*....249
Paris'te Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 350 numarada kayıtlı manuskriden....251
Ahmed Hamdî,* Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfî ve'l-Bedâyi'*'den....253

Arûz-ı Türkî *müellifi Ali Cemaleddin'den* 262
***Süleyman Paşa,* Mebâniyü'l-İnşâ** 294
***Manastırlı Rifat,* Mecâmi'ü'l-Edeb** 294
Muhyiddin,* Yeni Edebiyat *Risalesi 306
Rubai vezinlerine dair 307
Hakiki Türk aruzu, vezin cetvelleri ile grafik ve neticeleri 308
Türk aruzunun evolusyonu 349
Hakiki Türk aruzunun daire, bahir vezinleri ve bunların adları 352
Aruz vezninde ayak 354
Latin vezni 356
Türk'te kullanılmış aruz vezinlerindeki ayaklar ve bunların remzlere ircâı 358
Türk aruzu ayakları ile Latin ayaklarının mukayesesi 361
Türk aruzunun alafranga ve bizim işaretlerle tespiti 362
Türk aruzunun ef'ile ile ifadesi 362
Taktî' yani ayaklama 362
Taktî'de kaideler 363
Vezin tayini 368
Aruz vezinlerinin hece adetleri 370
Aruz vezninin ayakları ve hece miktarları 372
Hece vezinleri ayaklarıyla aruz vezinleri ayakları arasında mukayese 372
Aruz vezinlerinin birbirine karıştırılması 373
Aruz vezninin kıymeti 374
Türk aruzunun menşei 382
Aksan vezni, hece ve aruz vezinleri arasında mukayese 387
Türk dili için aksan mı, aruz mu, parmak hesabı mı tabiî vezindir? Türk dilinin millî vezni hangi vezindir? 388
Vezin ve mevzu 394
Vezin ve şiir şekli 395
Ritim 396
Öföni (euphonie, ahenk?) 398
Monotomluk ve oynaklık 405
Vezin ve musiki 406
Türk halk türkülerinde ritim ve melodi 409
UYUK VE KAFİYE 412
Tarif ve taksim 412
Sessizli kafiye (orijinal Türk kafiyesi) 416
Seslili kafiye (yahut asonans) 418
Kafiye (asıl kafiye) 418
Arap tarzına göre kafiye: Tarif, taksim ve ıstılahlar 419
Aruz kitaplarındaki malumat 423
1. "İlm-i Kafiye," Ali Cemaleddin: 423
2. Muallim Naci'nin *Istılâhât-ı Edebiye*'sindeki kafiye hakkındaki malumat 424
Fransız şiirbiligine göre kafiye ve taksimi 431
Baş kafiye 432
Başta kafiye 438
İç kafiye 438
Kafiye bahsinin tensik ile millî Türk ve asri bir surette ilmî bir hâle konması 440
Tarif 440
Asıl kafiyenin taksimi ve ıstılahları 440

Çifte kafiye 443
Kafiye konsonlarında muadiller 443
Redif 448
Kafiye saf nizamı 450
Kafiye güzelliği şartları 456
Bozuk ve kusurlu kafiye 459
Kafiye ve redifin evolusyonu 461
ŞİİR ŞEKLİ 466
Şiirin vâhid-i kıyasisi 467
Mısra 467
Arap şiirinde şekil 468
Acem şekilleri 468
Fransız şekilleri 469
Türk aruzuna dair yazılmış eserlerde şekle dair bulduğumuz malumat 471
Nevayî 471
Ayaşî 471
İsmail-i Ankaravî 472
Ali Cemaleddin 474
Süleyman Paşa 475
Muallim Naci 477
Lügat-ı Halîmî *zeyli* 480
Şehabeddin Süleyman 480
Müteferrik malumat 480
Bizim tetkikatımız 481
Anonimlerde 481
Orhun Abidesi şiiri 481
Oğuznâme şiiri 482
Mahmud-ı Kaşgarî'deki şiirler 482
Türkü 482
Giese'de Anadolu türküleri 482
Kúnos'ta Rumeli türküleri 483
3 Numaralı Vesika türküleri 483
Egin türküleri 484
Trabzon türküleri 484
5 numaralı türküler 484
Irak türküleri 485
Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*'ndaki türküler* 485
Darülelhan Külliyatı, Defter 1'de 485
Ağıtlar 487
1 numaralı ağıtlar 487
Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*'ndaki ağıtlar* 487
Hâmid Zübeyr'in Avşar ağıtları 487
Maniler 488
Kúnos'un topladığı maniler 488
Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*'ndaki maniler* 488
Bizim topladığımız maniler 488
Trabzon manileri 488
Altın Yurt*'tan* 488
Yeni Mecmua*'dan (Midhat Şakir)* 488

Yeni Mecmua*'dan (Darülfünun Mezunları Neşriyatı'ndan)* 488
Atmalar 489
Trabzon atmaları 489
Bizim topladığımız Sinop atmaları 489
Bahtıvar 489
Ninni 489
Bizim topladığımız ninniler 489
Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*'ndaki ninniler* 489
Kanto 490
Şarkı 490
Hadîka-i Mûsîkî*'deki şarkılar* 490
Paris'te Bibliothèque nationale de France'ta Ancien fonds 288'de bulduğumuz şarkılar 491
Kuman ilahileri 491
Kuman bilmeceleri 492
Altay halk şiirleri 492
Kırgız halk şiirleri 492
Karakırgız halk şiirleri 493
Uygur halk şiirleri 493
Astrakan halk şiiri 493
İran Türkleri halk şiirleri 493
Tatar halk şiirleri: Cırlar (curlar) 494
Kırım ve Karaim halk şiirleri 495
Gagavuz şiirleri 495
Saz şairlerinde 498
Köroğlu 498
Birinci vesika 498
İkinci vesika 498
Üçüncü vesika 498
Dördüncü vesika 498
Haliloğlu Ali 498
Şair-i meçhul (Bibliothèque nationale de France, Ancien fonds 293) 499
Karacaoğlan 499
Varsağı 499
Süleyman 499
Bibliothèque nationale de France, Ancien fonds 292 499
Tunus Türk şiirleri 501
Cezayir Türk şiirleri 502
Deyiş 502
Maarif Vekili iken Anadolu'da topladığım halk şiirlerinden 503
Kerem ile Aslı 503
Âşık Garib 503
Dertli 504
Bayburtlu Zihnî 506
Seyranî 506
Mahtumkulu (Türkmen şiiri) 507
Yûsuf ve Ahmed (Özbek şiiri) 508
Tekke şairlerinde 509
Ahmed Yesevî 509

Bakırganî 510
Yunus Emre 511
Kaygusuz Abdal 513
Hacı Bayram 513
Yazıcıoğlu 513
Eşrefoğlu Rumî 514
Niyazî-i Mısrî 515
Mezmurlar 516
Nefesler 517
İlahiler 518
Klasiklerde 519
Uygur 519
Kutadgubilig 519
Hibetü'l-Hakâyık 519
Çağatay 520
Lutfî 520
Ali Şir Nevayî 520
Sultan Hüseyin Mirza Baykara 522
Gedâ 522
Ali 523
Muhammed Salih Mirza 523
Babür Şah 523
Azerî 524
Hatayî 524
Ahmedoğlu İbrahim 524
Âciz 524
Türkiye 525
Selçukîler devri 525
Celaleddin-i Rumî 526
Sultan Veled 526
Osmanlı devri 527
Âşık Paşa 527
Hümamî 527
Şeyhoğlu Cemalî 527
Mehmed 527
Kadı Burhaneddin 527
Süleyman Dede 527
Hoca Ahmedî 528
Şeyhî 528
Mesud b. Ahmed 528
II. Murad Han 528
Abdî 528
Nesimî 528
İbrahim Tennurî 529
Sinan Paşa 529
Akşemseddinoğlu Hamdî 529
Ahmed Paşa 530
Cafer Hisabî 531
Necatî 531

Celilî 532
Câmî 532
II. Bayezid 532
Mesihî 532
Sultan Cem 533
İbn Balı 534
Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 321 534
Sun'î 534
Yavuz Selim 535
Âhî 535
Figanî 536
Şem'î 536
Refikî 537
Kemalpaşaoğlu 537
Hayretî 538
Zatî 540
Hayalî 541
Fuzulî 541
Kâtibî 543
Yahya 544
Şemseddin Ahmed 544
Hakanî 544
Bakî 545
Ruhî-i Bağdadî 546
Nef'î 548
Azmîzâde Hâletî 548
Nakşî 550
Şeyhülislam Yahya 550
Na'ilî-i Kadim 551
Nâbî 553
Nedim 554
Belîg 556
Koca Ragıb 557
Haşmet 558
Fitnat Hanım 559
Kânî 560
Galib Dede 561
Fâzıl-ı Enderunî 565
Sünbülzâde Vehbî 565
Keçecizâde İzzet Molla 567
Vâsıf-ı Enderunî 569
Akif Paşa 571
Pertev Paşa 572
Leyla Hanım 573
Şinasi 574
Ziya Paşa 574
Namık Kemal 577
Arif Hikmet 579
Muallim Naci 580

Recaizâde Ekrem 582
Abdülhak Hâmid 587
Tevfik Fikret 589
Faik Ali 591
Bizim tetkikatımızın neticeleri (cetvel ve grafikler) 592
Türk şiir şekillerinin tasnif ve tarifleri 598
Yekpare şekiller 599
Nizamlı şiirler 599
Tek mısra 599
Beyit 599
Mesnevi 602
Kaside 608
Gazel 618
Başsız 625
Musammat 627
Müstezadlı 631
Tek kafiye 634
Manas 635
Kıtalı şekiller 636
Nizamlı şiirler 636
Kıta 636
Nakarat 637
Üçlük 637
Üç kafiyeler 639
Viyanal 639
Dörtlük 639
Adsız 640
Rubai 640
Elen (yaryar, carcar) 645
Tuyuğ 647
Rubaiye 657
Mani 657
Atma 659
Bahtıvar 659
Çaprazlı (kuman) 660
Sarmalı 660
Mesnevili yahut mesihî 660
Türk dörtlük, nizamlı yunus emre 661
Çelebi-yunus emre 671
Eğin 673
Köroğlu 674
Seyranî 674
Cır 676
Rubaiyat 677
Çoklu tuyuğ 678
Dörtleme 678
Alafranga dörtlükler (od, sona) 679
Beşlik 685
Tard u rekb 690

Beşleme 690
Rondal 691
Rondo 691
Altılık 691
Altılama 694
Yedilik 695
Yedileme 695
Sekizlik 696
Tiryole 698
Onluk 699
Ballad 700
On ikilik 701
Terkib-bend 703
Tercî-bend 708
Bahr-i tavîl 713
Şekillerin icmali 73

ŞİİR MEVZUU 715
Alpça 715
Lirik 716
Dram 717

ŞİİR ADI 722
Anonimlerde 722
Sav 722
Türkü 723
Ağıt 727
Mani 727
Atma 727
Bahtıvar 728
Ninni 728
Sagu 728
Kanto 729
Şarkı 733
Bilmece 736
Saz Şairlerinde 737
İlahi 737
Tekerleme 739
Deyiş 740
Koşma 742
Dastan 747
Semai 749
Divan 752
Kalendarî 753
Beste 754
Resîde 755
Taşlama 755
Satranç 755
Buyruk 755
Selis 756

Vezn-i âhar 756
Tekke şairlerinde 759
Hikmet 759
Mezmur 759
Nefes 759
Devriye 760
Nutuk 761
Klasiklerde 761
Tevhid 761
Tahmid 761
Münacat 761
Naat 761
Miracname 762
Mesnevi 762
Medhiye 762
Fahriye 764
Mersiye 764
Hicviye 764
Kaside 764
Bahariye 765
Iydiye 765
Nevruziye 765
Temmuziye 765
Cülusiye 765
Hammâmiye 765
Teşbib 765
Gazel 765
Mevlûd 765
Sakiname 766
Berbername 767
Nazire 767
Nakîza 767
Müveşşah 767
Murassa 767
Müstezad 767
Taştir 767
Tazmin 767
Takriz 768
Terkib-bend–Tercî-bend 768
Rubai 768
Rubaiye 768
Tuyuğ 768
Şarkı 768
Tarih (tarihleme) 768
Muamma 772
Lügaz 774
Çenge 776
Muhabbetname 776
Terhânî 776

Alafranga şiir adları 776
Opera 776
Gülgülü-opera 777
Operet 777
Vodvil 778
Düeto 779
Trio 779
Kuvarto 779
Kuvinto 779
Birağızdan 779
Birlikte 779
Hava 779
Tirad 779
Şiir adlarının icmali 780
AD, ŞEKİL, VEZİN, MEVZU VE MUSİKİ ARASINDA ALAKA VE MÜNASEBET 785
DİVAN 787
DİVANÇE 788
MESNEVİ 789
CÖNK 790
MECMUA-İ EŞ'ÂR 791
ŞAHESER 792
TÜRK ŞİİRİNİN TAKSİMİ 793
Oruğa göre 793
Sosyal sınıflara göre 793
İntizama göre 793
Yine şekle göre 794
Mevzua göre 794
Klasik devre göre 794
Umumundaki devre göre 794
Evolusyona göre 795
TÜRK ŞİİRİNDE SEMBOLİK VE SAİR NEV' TABİRLER 798
Orijinal şiirde 798
Klasiklerde 799
ŞİİRDE SANAT 801
Cinas 802
Kinaye 809
Tevriye 810
Kalb 811
Tezat 811
Teşbih 812
Baş kafiyeleme 812
Başta kafiyeleme 813
Çifte kafiyeleme 813
Harfleme 813
Tekrarlama 815

Mecaz 815
İham 816
Tarsî' 816
Başın sona reddi 816
Tarihleme 817
Remz 817
Aldatma 817
Dönek 817
Tashif 818
Bitişik 818
Kesik 819
Noktalı 819
Noktasız 819
Raktâ 820
Hayfâ 820
Müveşşah 820
Aks 824
Taklîb 824
Elifbeli sanat 825
Mihverli sanat 825
Müselsel şatranc 826
İktibas 827
Bulaşık 829
Nazire 829
Nakîza 830
Taştîr 830
Terdîd 831
Nazirli sanat 831
Temsilî istiare 831
Mübalağa 831
Tehzîl 831
İştikak 832
İadeli 832
Tard u aks 832
Muhalata (müşterek gazel) 832
İrtical 833
Atlama 833
Muvafakat 837
Vasîf tahsini 837
Takdim ve tehir 837
Aks ü tebdil 838
Muvazene 838
Akd 839
Hall 839

MÜSAMAHA 840
Bir mısraın sonunun kısa hece ile bitmesi 841
Zihaf 841
İmale (çekme) 842
İksar 843

Bozma 843
Vurgu (vasl) ve vurgusuzlama 844
Çoğaltma ve azaltma 846
Vezin besleme 846
Ecnebi kelime kullanma 847
Ecnebi kelimeleri aslındaki manada kullanmak 847
Eski Türk şivesinde kelime kullanmak 847
Siga tekerrürü 847
Kısa veya uzun hece cem'i 847
Ahenk kanununda bozukluk 848
Cinasta bozukluk 848
Teşbihte aykırılık 848
Manada gariplik 848
Vezin düşüklüğü 849
Kafiye bozukluğu 849
Takdim ve tehir bozukluğu 849
Kafiye haşvi 849
Atlama 849
Tenafür 849
Soğuk tekerrür 853
Zayıf telif 854
Ta'kîd 855
Çalma 855
İham 855
Haşv 855
Ahenksizlik 856
Fransız şiirbiliginde müsamaha 856
ŞİİRİN YAZILMASI USULÜ 858
ŞİİRİN OKUNMASI USULÜ 871

KİTAPBİLİG 875
DİZİN 899

TAKDİM

Bu çalışma, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kayıtsız Türkçe Yazmaların Tespiti"[1] adlı proje sayesinde vücut bulmuştur. Bir yandan proje çalışmaları devam ederken öte yandan tespit edilen mühim eserler peyderpey ilim âleminin dikkatine sunulmuş; söz konusu süreçte daha önce *Bitlisli Şükrî Dîvânı*[2] ile Hamdullah Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn*[3] mesnevisi neşredilmiştir. Elinizdeki eser, bu safahatın son halkasıdır. Bundan sonra ise 15. asır şairi Feyzî'nin II. Bayezid'e sunmak üzere kaleme aldığı *Kût-ı Rûhî* isimli mevlidi ve 16. asrın renkli simalarından Âşık Çelebi'nin bilinmeyen bir risalesi, bu satırların yazarlarının ortak çalışması ile ilim âleminin istifadesine sunulacaktır.

Rıza Nur'un *Türk Şiirbiligi Tiretesi* adını verdiği bu çalışması, haddizatında kayıp bir eserdir. Yukarıda zikredilen proje kapsamındaki çalışmalar esnasında bulunmuş ve 2020'de neşredilen "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kataloglanmamış Türkçe Yazmalar Üzerine Tespitler" adlı makale ile varlığı ilk defa ilim âlemine duyurulmuştur.[4] Berlin Devlet Kütüphanesi, Şarkiyat Bölümü Ms. or. oct. 3639 numarada kayıtlı olan eser rika hatla yazılmıştır ve iki ciltten müteşekkildir. Yazmanın ilk cildi 2-980 numaralı sayfaları (2a-491b); ikinci cildi ise 981-1852 (2a-437a) arasını kapsamaktadır. Sayfa sayıları yazma, kütüphaneye ulaşmadan önce verilmiştir. Kütüphanede de ayrıca varak numaraları ilave edilmiştir. Sayfa 691 ile sayfa 740'ta numaralandırma hatası yapılmıştır. Nüsha iki ayrı müstensih tarafından kopya edilmiş, Rıza Nur tarafından gözden geçirilerek gerekli ilave ve tashihler yapılmıştır. Bibliyografya mahiyetindeki kitapbilig bölümü de yazarın el yazısıyladır. Yukarıda bahsi geçen makalede belirtildiği gibi Rıza Nur'un *Türk Şiirbiligi Tiretesi* adını verdiği bu kitap, kendi ifadesine göre en mühim eseridir. Rıza Nur, Berlin'de aynı koleksiyonda Ms. or. quart. 2005 numarada kayıtlı yazmada telifatı hakkında malumat verirken *Türk Şiirbiligi Tiretesi* için şunları söylemektedir:

> Bu eser en mühim eserimdir. Müsveddede 1181 sahifedir. Bu esere de Mısır'da Umumi Harp zamanında başladım. Kahire'de çatısını kurdum. Sonra fırsat düştükçe bu esere çalışırdım. Elime vesika, kitap geçtikçe saklardım. Nihayet 1926'da Paris'te bütün ömrümü, vaktimi bu eserle bundan evvelki esere verdim. Gece gündüz çalıştım. Bunu 1930'da bitirdim. Bu eserle Türk şiir ilmini yazdım. Bu ilim bizde yoktu. Avrupa'da da bu ilmimiz yapılmamıştır. Hiçbir numune yoktu. Düşündüm, tedvin

---

1 Güler Doğan Averbek, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kayıtsız Türkçe Yazmaların Tespiti," İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, 2019/1504, 19.06.2019-19.06.2020.

2 Güler Doğan Averbek, *Bitlisli Şükrî Dîvânı*, İstanbul: DBY Yayınları, 2020.

3 Hamdullâh Hamdî, *Leylâ vü Mecnûn: İnceleme, Metin, Tıpkıbasım*, haz. Güler Doğan Averbek, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

4 Güler Doğan Averbek, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kataloglanmamış Türkçe Yazmalar Üzerine Tespitler," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24 (2020): 1-40.

> ve tasnif ettim. Mevcut şiirlerden bir milyon kadar mısraı tetkik ve tahlil ederek şiir kaidelerini çıkardım. Bunlarla Türk'ün şiir ilmini vücuda getirdim. Bu ilmin adına da benim usulüm üzere "şiirbilig" koydum. Bu eser tamamıyla orijinal, eşsiz olup yeni görüşler, buluşlar, tahliller, terkipler, istimzaclar, icatlar, taksimler ve tasnifler ile doludur. Tamamıyla ilmî olup âlimler için yazılmıştır. Metotlarım tamamıyla modern metotlardır. Cetveller, grafikler tertip etmişimdir. Birçok yeni ıstılah koydum ve eski ıstılahları Türkçeleştirdim.[5]

Buradaki tanımlamaya bakarak *Türk Şiirbiligi*'nin, proje kapsamında bulunan nüsha hariç, 1181 sayfalık müsveddesinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, muhtemelen istinsah edilen nüshayı Berlin'e gönderirken müsveddeyi yanında tutmuştur. Bu müsveddenin akıbeti bizce henüz meçhuldür. Ayrıca eserin tamamlanma tarihi hakkında şu hususları göz önünde bulundurmakta fayda görüyoruz: Rıza Nur, çalışmasının başında yer alan "Başlangıç" yazısını 1929'da Paris'te kaleme almış ve eserinin söz konusu tarihte tamamlandığını ilan etmiştir. Fakat yukarıdaki iktibasta 1930 tarihini söylemektedir. Eserin sonunda yer alan kitapbiligde ise 1932'de neşredilen çalışmalar da zikredilmiştir. Biz, eserin 1929'da bittiği, 1930'a kadar Rıza Nur'un bu eser üzerinde çalışmaya devam ettiği, çalışma istinsah edilirken ise kitapbilige bazı ilaveler yaptığı kanaatindeyiz. Nitekim Paris'te 16 Mart 1930'da yazdığı "Siyün Bige" şiirine de bu çalışmasında yer vermiştir.

Yazar yukarıda alıntılanan cümlelerinden sonra eserin kapsamlı fihristini vermektedir. Çalışmanın ana başlıkları Nefis Sanatlar, Şiir ve Şair, Nasıl Şair Olunur, Türk Şiirinin Tarihçesi, Türk Şiirinin Taksimi, Türk Şairleri, Hecebilig (Tecvid), Vezin, Uyuk ve Kafiye, Şiir Şekli, Şiir Mevzuu, Şiir Adı, Ad-Şekil-Vezin-Mevzu ve Musiki Arasındaki Münasebet, Divan, Divançe, Mesnevi, Cönk, Mecmua-i Eş'âr, Şaheser, Türk Şiirinin Taksimi, Türk Şiirinde Sembolik Tabirler, Şiirde Sanat, Müsamaha, Şiirin Yazılması Usulü, Şiirin Okunması Usulü ile sonda yer alan kitapbiligden ibarettir. Rıza Nur sözlerinin devamında eser için şu ifadeleri kullanmaktadır:

> İşte bu fihrist bu eserin mahiyetini ve ehemmiyetini göstermektedir. Bunların hepsi yeni ve cevherî bahislerdir. Kitapbilig dediğim kısmında 515 kitap vardır ki bu eseri vücuda getirmek için bu kadar eser okumuşumdur. Bu eser benim dimağımın en iyi mahsulüdür. Bahislerin çoğunu ben ihdas etmişimdir. Hiç yapılmamış cetveller, grafikler tertip ettim. Türk şiirini taksim ve tasnif ettim. Şiire ait her şeyi topladım. Eski şeyleri tasfiye ve tensik ettim. Modern bir ilim hâline koydum. Birçok tasnif ve taksimler yaptım. Bunlar hep yenidir. Bu eser yeni görüşler, yeni buluşlar, keşifler ve icatlarla doludur. Eski ıstılahları Türkçeleştirdiğim gibi henüz bizde ıstılahı olmayan yeniden birçok Türkçe ıstılah koydum. Aruz vezinlerini müteharrik ve sakin yerine kısa ve uzun hece diye tarif ettim. Frenkler gibi remizlerle ve düsturlar hâlinde yazdım. Bunları bütün görmek ve anlamak için eseri okumak lazımdır.

Çalışmanın Fransızca adı *Traité de la versification turque*'tür. Rıza Nur, *Türk Şiirbiligi Tire-*

---

[5] Rıza Nur, "Şiir ve Nesir Bütün Eserlerim Hakkında Ma'lûmât," yazma eser, Berlin Devlet Kütüphanesi, Şarkiyat Bölümü, Ms. or. quart. 2005, s. 37-43. Yazma Kasım 1935 tarihini taşımaktadır ve İskenderiye'de yazılmıştır.

tesi'ni okul kitabı olmak üzere *Ebrece Türk Şiirbiligi* adıyla ihtisar etmiş ve bu muhtasarı *Türk Şiirbiligi*'nin sonuna yerleştirmiştir.

Rıza Nur, muhtevayı haber veren Fransızca metni ikinci cildin arka kapağının iç tarafına yapıştırılan bir zarf içerisine yerleştirmiş ve bu iki ciltlik eseri bilabedel olarak İskenderiye'den posta yolu ile Berlin Devlet Kütüphanesi'ne göndermiştir. Her iki cilt, 3 Kasım 1934'te kütüphane sağlama defterine kaydedilmiştir. Rıza Nur'dan aynı tarihte gelen başka eser yoktur. Yazarın kütüphaneye gönderdiği diğer dört cildin üçü (Ms. or. quart 1933, Ms. or. quart 1935, Ms. or. quart 1934) 26 Eylül 1934'te, Ms. or. quart 2005 numaralı cilt ise 3 Nisan 1936'da koleksiyona dâhil edilmiştir. Bu bilgiler ışığında yazarın Berlin Devlet Kütüphanesi'ne posta yoluyla üç ayrı seferde eser gönderdiğini söylemek mümkündür. Barbara Flemming, elinizdeki eser hariç diğer ciltleri tespit etmiş ve ilim âlemine tanıtmış, *Türk Şiirbiligi Tiretesi* ise yukarıda bahsettiğimiz proje çalışmalarına kadar bilinmeden kalmıştır.

Rıza Nur, *Türkbilig Revüsü* adıyla İskenderiye'de çıkardığı, kendi makalelerini, eserlerini, tercümelerini vb. ihtiva eden süreli yayında *Türk Şiirbiligi*'nde yer verdiği bazı önemli başlıkları kısmen de olsa Fransızca olarak neşretmiştir. Bu hususta mukayeseler, elinizdeki neşirden sonra yapılabilecektir.

Aslen Arap harfleriyle yazılan *Türk Şiirbiligi* bu satırların yazarları tarafından, günümüz imlâ ve telaffuz hususiyetleri gözetilerek Latin harflerine aktarılmıştır. Gerekli olduğu düşünülen yerlerde *ayn* harfi, kesme işaretiyle gösterilmiştir. Bazı yerlerde görülen, tamamen istinsahtan veya dikkatsizlikten kaynaklandığı anlaşılan basit hatalar, çeviriyazıya yansıtılmamış, ayrıca notlandırılmamıştır. Habil ile Kabil'in babalarının Nuh peygamber olduğu, Mozart'ın Fransız olduğu şeklindeki ifadeler bu kabil hatalar arasındadır. Bunların sayısı çok değildir.

Rıza Nur'un şiir iktibasları haricinde Türkçeden yaptığı iktibaslarda dili sadeleştirdiği ve bazı kısımları –belirtmeksizin- almadığı görülmektedir. Buna rağmen söz konusu kısımlar iktibas mantığı ile verilmiştir.

Yazarın, bazı eserlerden bahsederken istinsah kayıtlarındaki tarihleri esas aldığı görülmektedir. Bunlar da dâhil olmak üzere metindeki tarihler olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Özellikle tablolardaki sayılar olmak üzere pek çok yerdeki istatistiki veride hata olduğu anlaşılmaktaysa da bunları teyit etme imkanından yoksun olduğumuz için yazarın verdiği sayılar muhafaza edilmiştir. Günümüzdeki imlâ kaideleri göz önünde bulundurularak yazarın, "şiir" kelimesini "şiyir" şeklinde kullanma önerisinden sarfınazar edilmiştir. Ayrıca şiir yazılması usulünde önerdiği şekiller bu kitapta uygulanmamıştır. Kanaatimizce yazar, Latin şiirindeki ayakların değerlerini bazı yerlerde hatalı tevil etmiştir. Bu tevili, olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Keza hece ile yazılan şiirlerde gösterdiği sezürler, olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Kafiyeler için kullandığı Arap harfleri, ses olarak Latinize edilmiş; *hemze* için *e* karşılığı kullanılmış; *tı*, *ayn* ve *kaf* harfleri transkripsiyon işaretleri ile verilmiştir.

Ayrı paragraflar, gerektiğinde usulüne uygun bir şekilde birleştirilmiş, ayrıca gerekli görülen yerlerde noktalama işaretlerine matuf tasarruflarda bulunulmuştur. Paragraflardaki bazı bilgiler, özellikle iktibaslar arasında kalan yorumlar dipnot olarak düzenlenmiştir.

Rıza Nur tarafından çalışmaya ilave edilen hacimli bibliyografya, bugünün yaygın usullerinden birine göre revize edilmiş, yazara göre alfabetik olarak sıralanmış, mükerrer künyeler elenmiştir. Ayrıca eserde referans olarak verilen fakat Rıza Nur'un hazırladığı kitapbiligde yer almayan künyeler ilgili bölüme ilave edilmiştir. Dipnotlarda kısmen verilen künyeler bugünün akademik usullerine göre ikmal edilmiştir. Rıza Nur'un referans verme-

diği durumlarda ise ilave yapılmamış, verilen referansların sağlaması yapılmamıştır.

Rıza Nur'un çalışmalarını sürdürdüğü dönem için geçerliliğini koruyan veya kendisi tarafından tespit edildiği hâlde bugünkü literatüre ve gelişmelere göre tashih edilmesi gerektiği anlaşılan hususlarla ilgili herhangi bir tedbir alınmamıştır. Elinizdeki eser, yazarın kaleminden çıktığı ve bizzat kendisi tarafından gözden geçirilip tashih edildiği hâliyle yayına hazırlanmıştır. Rıza Nur'un bu eseri pek çok tekrar barındırmaktadır. Tekrarlardan, hatalardan ve güncel olmayan bilgilerden arındırılacak bir edisyonun yapılması şüphesiz türünün ilk örneği olan bu eseri daha da kıymetli hâle getirecektir.

Rıza Nur çalışmasında bazı tablo ve grafiklere de yer vermiştir. Tablo olmaya müsait bazı malumat ise bizim tarafımızdan tabloya dönüştürülmüştür.

Metinde parantez içerisinde yer alan istifhamlar yazara aittir. Bizim tarafımızdan düşülen notların sonuna ise "Hazırlayanların Notu" manasında HN rumuzu eklenmiştir.

Yazarın, sadece Türk şiirini ele alan bu çalışmasında manzum kısımlar ihtiva eden eserleri de değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı manzum-mensur eseri bunlardan biridir.

Çalışmanın sonuna bizim tarafımızdan bir dizin ilave edilmiştir.

Eser neşre hazırlanırken *Türk Şiirbiligi* adının *Türk Şiirbiligi Tiretesi* ile aynı anlamı karşılayacağına hükmedildiğinden kitabın adına *Türk Şiirbiligi* denmiştir.

Eserle ilgili söylenebilecek en önemli hususlardan biri Rıza Nur'un verilerden hareket ederek somut ve ispatlanabilir kaideler belirleme gayretinde olduğudur. Nitekim yazar, "Başlangıç" adını verdiği bölümde "Nazari veya indî bir tasnif ve icada teşebbüs etmedim." demektedir. Yazarın bir diğer önemli iddiası ise "Araplar arasında çadır çadır dolaşıp Arap veznini meydana çıkaran, tespit eden ve adını Arap aruzuna veren el-Halil nasıl yapmış ise" öyle Türk veznini yapmış olduğunu söylemesidir. Bu bilgiler, yazarın bu eseri yazmasının ardındaki motivasyonu izah eder niteliktedir.

Türk Şiirbiligi Tiretesi, haddizatında daha büyük bir çalışmanın parçasıdır. Rıza Nur, Türk şiirini bir bütün olarak ele almak istemiş, başlangıç noktası olarak elinizdeki bu eseri tasarlamış, bu eserle eşzamanlı olarak *Türk Şiirinin Evolusyonu, Tarihi ve Analitik (Tahlilî) Tedkiki* adlı çalışmasını da kaleme almıştır. Bugün bir nüshası Bibliothèque nationale de France'ta bulunan eser, *Türk Şiirbiligi Tiretesi*'nin mütemmimidir. Rıza Nur bu çalışması için şöyle söylemektedir:

> Mühim eserlerimdendir. Müsveddede 1783 sahifedir. Türk şiirinin tarihidir. Şairlerin şiirlerini, şiirlerinin şiir ilmi noktasından tahlilini, şairlerin tercüme-i hâllerini havidir. 1916 tarihinde Kahire'de başlamıştım. Uzun zamanımı yedi. 1929'da Paris'te ikmal ettim. Bu eserde 212 şairin 33.686 parça şiirinde 938.192 mısra, bunların şiir şekli, vezin, kafiye, imale, lafz sanatı, tenafür vb. ahvali şiir ilmi noktasından tetkik ve tahlil edilmiştir. Yine bu eser için ne kadar aruz üzerine Türkçe eser varsa gördüğüm gibi Arap, Acem, Latin, Fransız şiirbiliglerini dahi tetkik ettim. Bu suretle bu eseri vücuda getirdim. Böyle bir eser henüz bizde yazılmadığı gibi Fransız şiiri için dahi yapılmamıştır. Eser dört fasıldır: anonimler, saz şairleri, tekke şairleri, klasikler. Kaşgar'dan Cezayir'e kadar Şark'ta ve Garp'ta, Kazan'dan Mısır'a ve Hint'e kadar Şimal'de ve Cenup'ta, halkta ve münevverlerde olan şiirlerin bizde ve Avrupa'da neşrolunmuş ve benim topladığım halk şiirleriyle basma ve yazma klasikler divan ve mesnevileri tetkik edilmiştir.

> Münderecat: Başlangıç. Girim (Türk şiirinin muhtelif taksimleri, Türk şairlerinin sayısı, adları). Bundan sonra metin gelir ve Orhun Yazıları şiirinden *Oğuznâme* şiirinden, *Kutadgubilig* şiirlerinden başlayıp Rusya'da, İran'da, Çin Türkistanı'nda, Anadolu, Rumeli, Cezayir vb. eski ve yeni Türk yurtlarındaki Türk şiirleri tetkik edilmiştir. Nihayet Çağatay, Azeri ve Türkiye klasiklerinden günümüze kadar olan şairler mütalaa olunmuştur.[6]

Netice itibarıyla *Türk Şiirbiligi* adlı hacimli eser, müellifinin 15 senesini, bu satırların yazarlarının ise 1,5 sene boyunca müşterek ve yoğun mesaisini almış ve nihayet gün ışığına çıkmıştır. Bu yayının yeni çalışmalara kapı aralaması ve alanında yol gösterici olması memuldür. Rıza Nur'un emeğinin mahsulü olan bu çalışmanın yıllar sonra ilim âlemiyle ve okuyucuyla buluşması ise memnuniyetimizi muciptir.

Adı geçen proje kapsamında hayat bulan her eserde, daha önceki çalışmalarda olduğu gibi, Berlin Devlet Kütüphanesi, Şarkiyat Bölümü görevlilerinin katkısı büyüktür: Bölüm Müdürü Christoph Rauch'a, Melitta Multani'ye, Nicolé Fürtig'e, Berhanu Baysa'ya ve özellikle Türkçe Yazmalar sorumlusu Dr. Thoralf Hanstein'a müteşekkiriz. Ayrıca eserin tespit edilmesinin ardından Berlin'de ilk değerlendirmeyi yapan ve eserin dijital görüntülerini alan Ahmet Emin Saraç'a, bazı kaynaklara ulaşmamızda yardımlarını esirgemeyen PD. Dr. Harald Bichlmeier'a, bazı şiirleri okumadaki desteklerinden dolayı Dr. Kishimjan Eshenkulova'ya, bu çalışmanın yayına hazırlık safahatını yakından takip eden ve neşredilmesini sağlayan İhsan Ayal'a, kitabın editörlük vazifesini üstlenen Göktürk Ömer Çakır'a ve Ötüken Neşriyat Genel Müdürü Ertuğrul Alpay'a teşekkür ederiz. Son olarak tüm çalışmalarımızda desteklerini gördüğümüz aile efradımıza içten teşekkür ederiz.

Güler Doğan Averbek-Arzu Atik
İstanbul, 2020

[6] Rıza Nur, "Şiir ve Nesir Bütün Eserlerim Hakkında Ma'lûmât," s. 36-37.

BAŞLANGIÇ

Şiir bir milletin hayatına en mühim tesiri yapan şeylerin başındadır. Büyük bir terbiye vasıtasıdır. Milletlerin iftihar ettikleri ve en sevgili şeyleri şairleridir. Böyle bir muhabbete layık şairler ise güzide yaradılışlardır. Onlar iptida doğuşta şair ve yüksek ruhludurlar. Sonra tahsil ve terbiyeleri, ahlakları, bilgileri, vatan ve milliyet muhabbetleri, güzelliğe, hakka aşkları, fedakârlıkları, her türlü necip hisleri ile mümtaz numunedirler. Asrımızın hâli maddilik olup bu da şiir ve şairin kıymetini kâmilen azaltmış ise de yine bu vaziyet berdevamdır.

Dilimizde iyi şiirler, milletimizde iyi şairler olması terakkimiz için lazımdır. İyi şiir ve şairin vücuda gelmesi için ise zikrettiğimiz vasıflar da kâfi değildir. Şair, şiirini şiirbilig ilmine göre yapmazsa, halkın ruhuna, diline, usulüne ve bu dilin inceliğine uymazsa tam bir kıymet kazanamaz, kusurludur. Nitekim mevcut bütün münevverler şiirleri gerek bu kusurları gerek vezinleri gerek lügatleri yüzünden hiç olup gideceklerdir.

Bizim her şeyimiz gibi henüz şiir ilmimiz de tedvin ve tespit edilmemiştir. Bu büyük noksan, şiirimizin inkişafına mâni bir boşluktur. Milletimizin evladından birçok kabiliyetliler, şair yaradılışlılar, bu hendeğe düşüp heba olmaktadır. Bugün şiirimizde bir anarşi vardır. Hatta uydurma vezinler, kaideler meydana konmaktadır. Halbuki millî şiirimizin zuhur, inkişaf ve tekamülü hayati ihtiyaçlardandır. İşte bu noktayı düşünerek Türk şiirbiligini tanzim ve tespit edip bu ilmi meydana getirmek fikrine düştüm. Tetkikata başladım. Fakat Türk şiirinin gerek halk gerek münevver kısmının kaidelerini toplamak için kâfi derecede yazılmış eserler olmadığını gördüm. Bizde son zamanda yazılmış olan bir iki eser ise tamamı ile indî istihraçlar yapmış, kaideler koymuştur. Hem de bunlar pek eksik ve iptidaidir. Bu olmayınca en eski zamandan zamanımıza kadar olan Türk şiir ve şairlerini tetkik edip bu şiirlerden kaideler bulup çıkarmak ihtiyacı hâsıl oldu. Bu tarzda tetkikata giriştim. Bu tetkikat ile *Türk Şiirinin Evolusyonu, Tarihi ve Analitik (Tahlilî) Tedkiki* adlı eserim meydana geldi. Ondan sonra *Türk Şiirbilig Tiretesi*'ni yazdım. Birinci eser bunun bir cildi makamındadır. Şark eserlerinde bulduğumuz kaide ve usulleri Garp şiirbiligleri ile terbiye ve modernize ettik. Şimdiye kadar Türk şiiri hakkında analitik tetkikat yoktu. Son 50 yıldan beri Radloff, Korsch ve Kowalski, Türk halk şiirinin bir kısmı üzerinde; Samoilovich tarafından Babür Şah'ın şiirleri hakkında yapılmış tetkikler neşredilmiş ise de pek eksiktirler. Bizim tetkikimiz Kowalski'den daha çok evvelleri başlamış idi. Hatta Kowalski'den

dört yıl kadar evvel *Anadolu* mecmuasında bu tarzdaki tetkikimizden bir iki şey neşretmiş idik.

1915 yıllarında Mısır'da başladığım, siyasi meşgaleler ve *Türk Tarihi* tetkikatı ile fasılalara uğramış olan bu eseri nihayet Paris'te 3 yıl devam eden hummalı bir sa'yile ikmal ettim.

İlmî usul ile ilim âlemi için yazılan bu *Türk Şiirbiligi Tiretesi* muallimlere de *partie de mètre* gibi hizmet edecektir. Mektepler ve umum için bunun bir hulasasını "ebrece" olarak neşredeceğim.

"tirete" ve "ebrece" kelimelerini ilk olarak bizde kullanıyorum. Dilimizi zenginleştirmek için bu gibi ıstılahları almak zarureti vardır. Ebrece kelimesinin bizde mukabili vardır; bu da "muhtasar" kelimesidir. Fakat bu kelime tamamı ile bunu ifade edemez. Ancak bu ıstılahları alırken kelimeyi Türkçeleştirmek lazımdır. Bu sebeple *j* bizde *c* olduğundan (jandarma=candarma) bunu bu kelimede yaptığım gibi daha mühim olarak kelimeyi Türkçenin ahenk kanununa uydurdum. Şimdiye kadar bir ecnebi kelime alınır iken buna dikkat edilmezdi. Bu sebeple böyle kelimeler temessül etmez, Türkçeye mal olamazdı.

Şiirimiz de diğer her şeyimiz gibi henüz kaideler altına alınıp mazbut bir hâle, fen hâline getirilmemiştir. Pejmürde duruyor. Şiirimizi tanzim edip fen hâline koymak da millî ihtiyaçlarımızdan ve milletimizin yükselmesi için lazım olan sebep ve vasıtalardan olduğundan vatan ve millî hizmetler diye yazmakta olduğum eserler arasında Türk şiiri ilmini de aslında tetkik ve tedvin edip asrileştirerek, millîleştirerek, fen hâline getirerek bu eseri yazdım. Bunu yalnız Türkiye Türkü nokta-i nazarından ve onun için değil bütün Türklük için yaptım. Artık Türk'ün dili, yazısı, şiiri, mektepleri, yolları, güzel şehirleri, fennî çiftlikleri, fabrikaları vb. her şeysi bu asrın ihtiyaçlarına uygun bir surette düzgün ve yapılmış olmalıdır. Bir dakika gecikecek vakit yoktur. Bu sebeple hummalı bir faaliyetle bunlara çalışmak devrinde olduğumuzu bilmeli ve çalışmalı.

Bu fennin henüz dilimizde adı bile yoktur. Bu ilme Fransızlar *versification* diyorlar; "mısralama," "nazımlama" yahut "şiirleme" demektir. Araplarsa *el-arûz* diyorlar. "aruz" kelimesi; Arabın *dad* harfi âdetimiz vechiyle ekseriya *z* okunmak üzere dilimize geçmiş ise de Arap'ta ıstılah olan aruz kelimesi Türkçede bu mevkii işgal edemez; çünkü aruz esasen Arap vezninin esası olan *fâ'ilâtün* vs.'lere isimdir. Türkçenin tabiî ve millî vezni ise bu *fâ'ilâtün*'lerden uzak, büsbütün başka ve bünyesi birtakım noktalarda bu ölçülere gelmeyen bir dildir. Aruz ancak Türkçeye göre seleksiyone olduğu vakit uyabiliriz. Hem de şiir ilmi demek yalnız vezin demek değildir. Halbuki sonradan Arap aruzu da kelimeleriyle beraber dilimize girmiş olduğundan Türk'ün bu fenninde aruz kelimesini o giren vezin kısmına tahsis edeceğimizden umumi ad olarak *versification* kelimesini almak ve buna dilimizde bir mukabil bulmak lazım gelir.

Araplar şiiri şekil ve mevzu cihetiyle mütalaa eden ilme "ilmü karzi'ş-şi'r" de derlerse de bizce kâbil-i istifade bir ıstılah değildir. Gönül sırf Türkçe bir kelime bulmak isterdi. Bir kelime icadına teşebbüs ettim. Zaten her dilde ıstılahlar böyle doğmuş, her dil böyle zengin olmuş, böyle tekemmül etmiştir. Türkçenin Türkiye şivesinin son tekemmülatı esnasında her ne kadar yanlış bir yoldan gidilmiş ise de bir fen dili doğmuştur. Her ne kadar çocuk, hem kusurlu bir çocuksa da vardır. Bu fen dilinde "fen" kelimesi ile "ilim" kelimesi birtakım kelimelerin başlarına ilave edilerek ilimlerin adları ve sair fennî ıstılahlar meydana getirilmiştir. Mesela "fenn-i kimya," "fenn-i cerrahi," "ilm-i nebatat," "ilm-i hukuk" vb. gibi ki bizim bu fen ve ilim kelimeleri, Avrupa dillerinin Yunancadan alıp onunla bütün ilim ve fen adlarını koydukları *-logie* edatına mukabil olmuştur, *physiologie*'deki gibi. Bizde umumi bir kaide hâline gelmiş olan bu sureti tatbik ederek dilimizde "fenn-i şiir" ıstılahı terkip olunabilirdi. Nitekim 25 yıl kadar evvel hıtân hakkındaki her şeyi toplayıp tasnif ederek ve onu asrileştirerek yazdığım esere *Fenn-i Hıtân* demiştim. Ancak bu terkipler terkib-i izafi hâlinde birleşmiş iki kelime olduklarından, bu ise pek iptidai bir şey olduğundan bunlardan yapılacak ıstılahlar makbul olamaz. Halbuki Avrupa dillerindeki *-logie* edat olarak kelimelerin nihayetine konmak suretiyle yeni müstakil bir kelime ihdas edilmektedir. Hem de bizim bu terkib-i izafi usulünde kelimelerin ikisi de Arapçadır. Artık dilimize kelime lazım oldukça onu Arap ve Acem'den yani bugün adeta şiir ve nesrinden, tarih ve felsefesinden başka bir şeyleri olmayan, bütün yeni ilim ve icatlar için sıfırdan başka bir şey ihtiva etmeyen kocamış dillerden değil, o pek zengin olan eski Türkçemizden Avrupa'daki numunelerine göre almamız lazımdır. Arapçadan da alınsa vaz' ve ihdas suretiyle alınacağından Türkçenin tercihi elbet daha muvafıktır. Türkçede olmadığı vakit Türkçe edatlar ilavesiyle yine Türkçe kelimeler yaparak, o da olmazsa Avrupa dillerinden, fakat ahenk kanununa uydurmak şartıyla almak lazımdır. Uygurcada mesela bir "bilig" kelimesi vardır ki "ilim" demektir. Tıpkı Avrupa'nın *-logie* edatına mukabil olur. Bu kelime bizde de hâlâ duruyor. "bilgi," "bilig," "bilgiç," "bilge (âlim)" gibi ki "bilmek" mastarın[dan]dırlar. Biz eğer bunu kelimelerin nihayetine edat olarak zammedersek ve lahık olduğu kelime ile bir kelime addeder ve öylece yani bitişik yazarsak matlub hâsıl olur. Türkçede şiire "deyiş," "duyuk," "koşuk (koşma)" denir. Bunlar birer nev' şiire de ad olarak hususiyet kesbetmişlerdir. "duyuk," "duymak"tandır, "duyulmuş şey" demektir. Zaten Arapçada da şiir bu manayı ifade eder. Bu hâlde bu ilmin adı mesela "duyukbilig" olabilirdi. Lakin bunlar birer nev' şiirlere ad olmuş olduklarından umumi ad olarak alınamazlar. Şiir kelimesi artık Türkçeye iyice yerleşmiş ve Türk şivesine de muvafık gelir bir kelime olduğundan kabulü münasiptir. Bu hâlde şiirin nihayetine "-bilig" edatını ilave edince "şiirbilig" ıstılahı meydana gelir ve pek güzel bir şey olur; fakat şiir kelimesini bizdeki telaffuzu gibi "şiyir" şeklinde yazmalıdır.

Türkçede *ayn* olmadığı gibi diftong da olmadığından iki imlâ harfinin arasına Türkçenin kaidesi vechile bir *y* koyarak "şiyir" yapılmalıdır. Bu fennin erbabına da "şiirbilgiç" diyebiliriz. İşte bu kaide üzere artık istenildiği kadar fennî ıstılahlar Türkçe olarak konur ve dilimiz ilim cihetiyle zenginleşir. Zaten bu ıstılah dilimizde dokuz on asırdan beri de vardır. Mesela *Kutadgubilig* gibi ki "burgu," "burmak"tan geldiği gibi "kutadgu" da "kutadmak" mastarından gelerek "siyaset" manasını ifade eder. "kutadgubilig" bu suretle "ilm-i siyaset," bazılarına göre "kutadgu," "kut" madde-i asliyesinden gelip "saadet" demektir(?). Bu hâlde "-at" hecesini izah etmek güçtür, demektir.

Şiirbilig ıstılahını koyduktan sonra bu kitabın adına da *Türk Şiirbiligi* dedim.

Canım dilimiz, o güzel ve hem de pek zengin dilimiz bu zamana kadar olan şair, edip ve âlimlerimizin milliyet hisleri hususundaki fakirlik ve kayıtsızlıkları veya yanlış telakkileri yüzünden Arap ve Acem dilleri tasallutları altına girmiş, berbat edilmiştir. Halbuki dilimiz on asır kadar evvelki hâlinde pek zengin ve normal bir surette zengin idi. Berlin Etnografi Müzesi müdürlerinden F. W. K. Müller bana dedi ki "Diliniz ne zengin idi. Onu bırakıp Arapça ve Acemceli gayrıtabiî bir dil yaptınız. Uygurlar eski bir zamanda Buda felsefesini Türkçeye tercüme etmişlerdir. Bu felsefe en yüksek felsefedir. Bu tercümede bir tane ecnebi hatta Sanskrit kelime bile yoktur. Hepsi Türkçedir." İşte İslamiyet'ten sonraki yanlış yol ile dilimiz, terakkisinin tabiî mecrasından çıkmış ve yanlış yola sürülmüştür. Ta Selçuklular devrinden bugüne kadar dilimizde Arap ve Acem kelime ve kaideleriyle husule gelen bu kadar asırlık terakkiyat hâl-i tabiîsinde olsa idi Türkçemiz bugün ne mükemmel bir dil olacaktı. Bugün doğru yola girmek için onların hatalarından dolayı o kadar asır geride kalmış bulunuyoruz. Eğer bu zatlar, kaideleri değil, sade kelimeleri alsaydılar, basmakalıp değil, bizim kaidelere uydurarak, yani temsil ederek dilimize mal etselerdi bugünkü keşmekeş olmazdı. Hiçbir dil başka dilden kelime almaksızın tekemmül etmemiştir. Bu kusur değil, bir tekâmül yoludur. Ancak onları dile mal ederek alırlar. İşte bugün en mükemmel bir dil olan İngilizcede başka dillerden alınmış hadsiz, hesapsız kelimeler doludur. Ancak İngiliz dili kaideleri altına konmuş, büyük bir ekseriyetle o kelimelerin telaffuzları bile değiştirilmiştir.

İşte adı gibi bu fennin ıstılahları hakkında da bugün pek çok güçlükler vardır. Dilimize geçmiş olan Arap'ın ıstılahlarını aynıyla ve hepsini almak tabiî değildir. Arap diliyle Türk dili esasça birbirinden pek uzak dillerdir. Birinin kaideleri diğerine basmakalıp tatbik olunamaz. Bu ıstılahları da yeniden ve mümkün mertebe sırf Türkçe, yahut Türkleştirerek koydum. Bütün yeni ve müterakki Avrupa dilleri gibi Türkçesini bulamadığım ıstılahları Arapça yerine Avrupa'nın beynelmilel olmuş fennî tabirlerinden Türk şivesine, ahengine uydurur bir surette aldım. Her dil de böyle yapmıştır. Tabiî yol budur. Bu

hata değil, bilakis terakkiye doğru büyük bir adımdır. Ancak alınan kelimeleri Türkçeleştirmek, dilimize mal etmek lazımdır.

Bu kitabı yazmak için evvela Uygur ve Çağatay şivesindeki Türk şairlerinin, sonra Türkiye, Azerbaycan (Azeri) ve Tatar şairlerinin şiirlerini tetkik ettim; sonra da tekke şairlerini, saz şairlerini, Anadolu'da ve Asya'da diğer bütün Türklerde (Altay Türkleri, Kırgız, Karakırgız vb.) milletin dilinde yaşayan türkü, bozlak, ağıt, koşma, semai, mani ve dastanlarla kantolar ve emsalini araştırdım ve hatta bunlara çok ehemmiyet verdim; çünkü Türk'ün hâlis ve tabiî şiiri bunlardan çıkacaktır. Nitekim İbn Halil, Arap'ın aruzunu çöllerde çadırdan çadıra dolaşarak Urbân'ın ağzından toplamıştır. İşte bütün bunların tetkikinden, büyük şairlerimizin itiyatlarından, kullandıkları vezinlerinden, yaptıkları kafiyelerinden, şiir şekillerinden kaideler ve kanunlar çıkararak Türk şiirbiliginin ruhunu bulup onu fen hâlinde tasnif ettim. Nazari veya indî bir tasnif ve icada teşebbüs etmedim.

Türkçe münevver sınıfı şiirlerinin tetkiki esnasında zaten malum olan bir hakikat iyice tahakkuk etti. Bunların manaca Arap, Acem ve Fransız ruhunu taklit ettikleri söylenirdi. Halbuki kaide ve usulce de böyledir. Türkiye klasik şiiri evvela Arap ve Acem, son zamanlarda da Fransız usul ve kaidelerinin tesiri altında kalmış, o kaideler aynen alınıp tatbik edilmiş; onlar taklit olunmuştur. Bundan dolayı Arap'ın ve Acem'in aruzunu, kafiye ve şekil tarzlarını, Fransızların şiirbiliginı de tetkik etmek lazım olduğundan onları ve onlarla beraber biraz da Latin, Yunan, İngiliz, Romanya şiirbiliglerini tetkik ettim. Bu suretle zannıma göre dilimizin şiirbiliginı Avrupa milletlerinin şiirbiligleri ile boy ölçebilecek bir dereceye yükseltebilecek malumata sahip oldum.

Keza Fransız şiiri, Latin şiirini taklit ile başlamış, onun kaidelerini almış, sonra tasfiye edilip bu kaidelerden Fransız diline uymayanlar atılmıştır. Bizde evvelce Türk şiiri ve tabiatıyla kaidesi varken Müslüman olunca bütün millî şiirlerimizi terk ettiğimiz zaman bunu da terk etmişiz; Arap ve Acem veznini ve usulünü almışızdır. Şimdi tasfiye zamanındayız. Ben bu eserimle tasfiyeyi yapmak ve millî şiiri ihya etmek fikrini güttüm. Nitekim Romanyalılar'ın şiiri de Yunan ve Latin şiirini takliden aruz ile, bir aralık Polonyalılar'ın şiirini takliden hece vezniyle yazılmış, şimdi de aksan ile yazılmaktadır. Keza bizde şimdiye kadar şiir ilmi üzerine yazılmış eserleri de tetkik ettim.

İşte bu suretle hazırlandıktan sonra şiirimizi Araplıktan, Acemlikten ve Frenklikten kurtararak sırf kendi tabiî ve bununla beraber her dilde olduğu gibi asri ihtiyaçlarla sonradan girme ve fakat yerleşip tabiîleşmiş ve millîleşmiş kaideleriyle pir ü pak ve mükemmel bir hâlde Türk şiirbiliginı meydana getirmeye savaştım. Keza şunu da söyleyeyim ki bu esere Türkiye, Çağatay, Özbek, Türkmen, Tatar, Kazak, Uygur gibi ve benzeri Türk şive ve şiir usullerindeki hususiyetleri tamamıyla mezcederek umumi ve müşterek olanları, bunlar arasında en işlenmiş ve incelmiş olan Türkiye şivesini esas tutarak

hepsine birden bir mübarek hars bayrağı olacak bir şiirbilig olması emeliyle çalıştım.

Eğer dilimiz lazım gelen ıslahatı görmüş, sadeleşip tabiîleşerek tekemmül etmiş, her türlü ıslahatı konmuş, grameri yapılmış bir dil olsaydı bu eserden sonra bir de kafiye lügati yazacaktım. Bin esef ki dilimizin bugünkü hâli yarım asırdır büyük bir inkılap yaşamaya başlamış olması hasebiyle böyle bir esere edilecek zahmet hebadır, çünkü dilimiz lügatçe tayy ve zamm ve suret-i telaffuz, sonra gramer kaideleri tesis ve imlânın mükemmelleştirilmesi gibi ıslahatı zaruri bir surette görecektir.

Bu esere bir de Türk şairlerinin hayat ve resimlerini havi bir bahis ilave etmek istiyordum. Maatteessüf hemen hiçbir şairimiz hakkında böyle monografiler yazılmamış olduğundan güç bir bahistir. Tezkire-i şuaralar ile bu işi mükemmel bir surette başarmak mümkün değildir. Bu mevzua dair ayrıca bir eser yazılması elbet daha münasip olur. Bu sebeple bu bahisten vazgeçtim. Bununla beraber bu babda tezkire-i şuaralardan çok şey topladım.

Bu esere 1915'te Mısır'da başlamıştım,1929'da Paris'te bitti.

Dr. Rıza Nur
Paris, 1929

NEFİS SANATLAR

Tarif

Bizde Fransızların *beaux-arts* dedikleri şeye eskiden beri "sanayi-i nefise" adını koymuşlardır. Bu terkip Türk diline uyar bir terkip olmadığından onu "nefis sanat" tarzına koydumsa da bir nokta-i nazara göre bu da kâfi değildir. Bunlara "yakışı" veyahut "yakışıklı sanatlar" demek belki daha iyi olur. Fransızca tabirin manası da iyi, hoş, "yakış-sanat"tır. "yakış (yahşı)" hâlis Türkçe bir kelimedir. Son zamanlarda *art* kelimesini bizde "sınâat" diye tercüme ediyorlar. Bu da sanat kelimesini adi sanatlara tahsis edip güzellerini ayırmak fikriyle olsa gerektir. Böyle bir tefrik cidden güzeldir. Ancak yetmiyormuş gibi dile yeniden bir tane daha Türkçenin bünyesine uymayan Arapça kelime sokuluyor. Bu sebeple "sanat" kelimesinde kalmak müreccahtır. "sanat" ve "nefis" kelimeleri hem çok munis hem de ahenk kanununa uymuş ve temessül etmiş kelimeler olduğundan sade terkibi bozarak "nefis sanat"ı kullanmak evladır. "nefis sanat," hoş, güzel olan sanatlara denmektedir. Şiir, resim, muzıka (musiki), heykeltıraşlık, mimarlık, bina tezyinatı, nakkaşlık, dans, tiyatro vb. sanatlar, nefis sanatları teşkil ederler.

Duyan bir insanın ruhunda, hayvani ve nebati hayat vazifelerinden gelme değil, duyguya ait olmak üzere dimağda heyecan ve cezbe, şiddetli duyma ve arzu ve bunlarla haz ve keder gibi beşerî duyguları uyandıran şeye "nefis sanat" derler. Kısa bir tabirle nefis sanat heyecan doğuran eserlerdir. Güzel bir kır manzarasını tasvir eden bir tablo, tatlı bir şarkı, güzellik tasvir eden bir heykel, sevinç heyecanı doğurtur. Cenkler, kahramanlıklar tasvir eden şiir, tablo ve heykeller yücelik ve mertlik heyecanları doğurturlar. Bir dilencinin kıyafetini tasvir eden tablo ile onların açlıklarını, mahrumiyetlerini tasvir eden şiirlerse hüzün heyecanları uyandırırlar.

Edipler yani şairler ve nesircilerle bestekârlar ve çalgıcılar, ressamlar, heykeltıraşlar ve mimarlar birer heyecancıdırlar. Bunlara sanatkâr demekle beraber "heyecancı" adını vermek de münasiptir.

Sanat bir ruhun diğer ruhlar için heyecanlarını izah ve tercüme eden şeydir. Mesela bir güzelliği tasvir eden bir şiiri okuyan –adamına göre bazı farklarla- onu yazan şair gibi duyar. Bir sefaleti tasvir eden bir yağlı boya tabloyu seyredene o resmi yapan ressam acıma hislerini verir. Sanat esasen hâl-i hafîde duran bir şahsi heyecanı uyandırmak, çoğaltmak vasıtasıdır.

Nefis sanatların ehillerine "sanatkâr (*artist*)" derler. Sanatkâr kelimesi ahenk kanununa tamamıyla uymamaktadır. Bu kelime yerine "sanatçı" diyebiliriz.

Taksim ve tasnif

Doktor William Nicati'ye göre sanat iki kısımdır:[7]

1. Mimik sanatlar (*arts mimiques*)
2. Plastik sanatlar (*arts plastiques*)

Mimikler de ikidir:

1. Cimnik (*gymnique*)
2. Seslik (fonetik, *phonetique*)

Cimnik sanatlar; cimnastik, dans ve mimiktir (dilsiz oyunu). Cimnastiğin türlüsü, ıspor denilen oyunlar, türlü rakslar, pandomimalar herkeste seyretmek arzusunu uyandırır ve seyredenlere keyif verir.

Bir hatibin nutuk söylerken çehresine verdiği hâller, elleriyle, vücuduyla, ayaklarıyla yaptığı hareketler de sanatın mimik kısmındandır. Dilsizlerin hareketle olan konuşmaları da bu sınıftandır. Bunlar bugün sinematograflarla tespit edilebilirler.

Seslikler; haykırma, söz ve muzıkadır. Haykırma sözün iptidai bir hâli olup yerine onun mükemmeli olan söz kaim olmuştur.

Muzıka, duyguların seslerle yapılan ahenktar bir ifadesidir. Denebilir ki muzıka, ses raksıdır. Bu ses raksı hançere, dil, dudak ve burun gibi insanın aletleri vasıtasıyla yapılırsa şarkı ve türkü olur, yok insanın icat ettiği keman, saz, düdük gibi çalgılarla yapılırsa adına orkestra denir.

Şiir sözün hareketlerinin ve suret-i tertibinin ahengi olduğundan muzıka sınıfına girer. Şiire söylenir muzıka (*musique parlée*) da denir. Bunun gibi şarkı ve türkülere de şakınır (ırlanır) muzıka (*musique chantée*) derler. İstanbul'da *chantes* mukabili olarak "şarkı söylemek," "okumak," "teganni etmek" varsa da Türkçedeki "şakımak," "ırlamak" pek güzeldirler. Anadolu bunları söyler. İşte şiir ve muzıka birbirine eş ve ayrılmaları uyamayan bir çifttir.

Söz, duyguların seslerle ve en vâzıh bir surette yapılan beyanıdır. Ya nesir ya şiir hâlinde söylenir. Nutuklar da pek mühim sanat eserleridir. Bunlar yazı ve notayla tespit dahi edilebilirler.

Plastik sanatlar, ani olmayıp daim kalan sanatlardır. Bunlar da üç tanedir:

1. Resim
2. Heykeltıraşlık
3. Mimarlık

Yazı da resim meyanındadır. Hattatlık, tablolar, güzel heykeller, güzel binalar insanların nazar ve gönlünü çeker ve hayran ederler.

---

[7] William Nicati, *La philosophie naturelle*, 2. bs. Paris: Librairie C. Reinwald, 1907.

Şiir ve musiki kulağı, resim ve heykel gibi kısımlar gözü hoşnut ederler. Daha doğru tabirle sanat eserleri kendilerine mahsus kapılardan (göz, kulak) girip duygular vicdanlarının merkezlerinin sahası olan dimağı, diğer tabirle idraki hoşnut ederler.

Hâsılı nefis sanatın eseri bir heyecan halk eden eserdir. Bir sanatkâr her neyle her ne vesileyle olursa olsun şiddetli bir surette mütehassis olduğu vakit duygularını nesir, şiir (hutbe ve yazı hâlinde) yahut muzıka yahut resim yahut heykel yahut bir bina tarzında beyan eder. İşte bu suretle işiten veya görenlerde heyecan hâsıl ettirirler. Bir nefis eser, haddizatında heyecan doğurucu duyguları gören ve işitenlere sirayet, onların ruhlarının her noktasını, vicdani merkezlerini yakalayıp hazzettirmek hâssasını haizdir.

İşte bu suretle nefis eserler halkı sanatkârların ruhu ile yaşatmak vasıtaları, işiten ve görenleri başka duygulardan sanatkârların duygularına geçiren köprülerdir. İşte bu suretledir ki sanatkârlar beşeriyeti terbiye ederler. İnsanların ruhlarını yükseltirler. Yani onlar insanlığın terbiyecisidirler.

Sanatkârlar eserlerini yapacakları vakit kendilerinde doğmuş bir heyecan tesiriyle yaparlar ki bu da tabiî bir manzara, hakiki bir vakayı görmekle, okumakla, işitmekle hâsıl olur ve bunu aynen tasvir veya taklit ederler. Bu sanatın real (*réalité*) kısmıdır. Bir de onlar hayalî bir şeyden müteessir olarak eserlerini yaparlar ve onu kendi hayallerince, zevklerince fantezilerine göre tasvir ederler. Yahut da bir tabiî manzarayı yahut bir hakiki vakayı alıp onu heyecanda olan kendi zati teessürlerince değiştirerek tayy ve ilaveler yaparak tasvir ederler ki bu da sanatın ideal kısmını teşkil eder.

Alain'e göre sanat esasen ikidir:[8]

1. Münferit sanat (*art solitaire*)
2. Mütekâif sanat (*art collectif*)

Yine ona göre sanatta üç kısım vardır:

1. Mimik sanatlar
2. Seslik sanatlar (*art vocaux*)
3. Plastik sanatlar

Şiir ikinci kısımdandır.

Yine ona göre nefis sanatların nev'leri şunlardır: dans (cengaverane, dinî, âşıkane, cambazlık), süs (elbise ve giyinme, moda, nezaket ve zarafet, insan vücudunun güzelliği ve emsali), şiir ve belagat (söz ve şiir), musiki, tiyatro, mimari (binalar, şehir, ev eşyası), heykeltıraşlık, ressamlık (*peinture*), tersim (*dessin*, tavır, yazı, karikatür), nesir.

---

[8] Alain, *Système des beaux-arts*, 4. bs., Paris: Gallimard, 1926.

Söz sanatı

Nefis sanatın her nev'ini bırakıp söz sanatına girelim. Bu sanat ya ağızla (şifahi) yahut yazıyla (tahrirî) olur. Birinciler nutuk ve şiirdir, ikinci takımsa nesir ve şiirden ibaret olan neşriyattır. Buna edebiyat derler. Eskiden bizde buna "ilm-i edeb," "ilm-i belâgat" derlerdi. "edebiyat" 50-60 yıldan beri kullanılmaktadır; "edip" kelimesi de bu kadar yıllıktır.[9] Bir de sadece "edeb" derlerdi. Hâsılı bugün buna "edebiyat" ve sahibine "edip" demekteyiz. Türkçede bir "ede" kelimesi vardır ki "edip" demektir. Nitekim Osmanlı tarihinin ilk devresi mühim şahsiyetlerinden bir "Edebalı" vardır ki "Edip Balı" demektir. "Balı" Türkçede insan adıdır. Bu kelimeyi Paris'te Bibliothèque nationale de France'ta manuskri kısmında 101 numaradaki Âşık Paşa tarihinde hareke koyarak "ede" yazılmış gördüm. "edip" yerine bu kelimeyi kullanabiliriz ve kullanmalıyız.

Edebiyatın şümulü dairesi büyük olup hayat ve tasvire ait her şeyle beraber dil bahisleri, tenkitler, ilmî mevzulara ait yazılmış eserler ve daha birçok şey buraya girerler. Yani edebiyat, yazıcıların (muharrir) mahsullerinin umumudur. Bu iki takım da biri biri hâline yani bir sınıftan diğerine geçebilirler.

Nutuk da bir nesirdir fakat nesir yazılırsa nesir, söylenirse nutuk adını alır. Şiirse her iki suretinde de şiir namını taşır; fakat evleviyetle söylenmesi veya yazılmış ise yüksek sesle okunması lazımdır. Çünkü şiirin en büyük hususiyeti vezni, kafiyesi ve mısralarında mevcut muhtelif ahenk ile kulağı memnun etmek hâssasıdır. Bu sebeple sessiz okunursa yalnız manasından istifade olunup diğer bu mühim hâssaları sıfıra müncer olur.

Nesir yazanlara "nesirci (nasir)," nutuk söyleyenlere "hatip," şiir söyleyen ve yazanlara "şair" derler. Bir de saz çalarak semai, koşma ve muamma tarzında şiir söyleyen şairler vardır ki onlara da "âşık," "çöğür şairi," "saz şairi" adları verilir. Eskiden bunlara "ozan" denirdi. Hâsılı sözün iki kalıbı olup biri nesir, diğeri şiirdir. Şiir bilhassa ruha ait yüce duyguların kalıbıdır ve bilhassa dille söylenmeye mahsustur.

Edebiyat her millete göre hususi bir şekilde olduğundan umumi olmakla beraber millîdir de. Bu sebeple milletlere göre orijinal olur. Her milletin edebiyatı onun medeniyetinin derecesini gösterir. Edebiyatın bir mühim şubesi olan tenkit, yazıcıların ve ediplerin eserlerinin güzelliğine, kusurlarına, eksikliklerine dair verilen hükümdür. Aynı zamanda ediplerin eserlerinde hangi tesirler altında olduğunu gösterir ve bunları delillerle ispat eder. Tenkidi yapana "tenkitçi (münekkit)" denir.

---

[9] Faik Reşad, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul: Zerafet Matbaası, [ty].

ŞİİR VE ŞAİR

Şiir

"şiir" kelimesi Arapça "şuur"dan "anlamak" ve "duymak" manasınadır. Biz de bu manayı kullanarak şiire Türkçe "duyuk" yani "duyulan şey" diyebilirdik. Nitekim Türk şiirinde bu adda hususi bir şekil ve vezinde bir nev' şiir vardır. Mevlana Celaleddin-i Rumî'de "Hem men çakır içer men/Hem men teyiş bilir men" şiiri vardır. Burada "teyiş" şiir demek olacaktır. Bugün elan Anadolu'da "deyiş" adında bir nev' şiir vardır. Mahmud-ı Kaşgarî'de şiire "koşug" (koşuk) denmektedir.[10]

Terken Katun kutınga tegür mindin koşug
Aygıl sizing tapugçı ötnür yangı tapug

Yani

Terken (Türkan?) Katun katınga tegür mindin koşug
Aygıl sizing tapugçı ötnür yangı tapug

Yani

Padişah Kadın nezdine benden şiir götür
De ki sizin hâdiminiz yeni hizmet takdim ediyor

Orta Asya ve Irak Türklerinin koşukları olan bu kelime bizim koşmayla aynı asıldandır.

Kitâb-ı Dede Korkud'da "koşmak," "şiir yapmak" manasınadır. Nitekim "Oğuzname koştu" denir. Yine bu eserde şiire "soy," "boy" dahi denmektedir. Bu iki kelime birer nev' şiir adı mıdır, yoksa sadece şiir mukabili midir, tayini mümkün değildir.

Başlangıçta izah ettiğimiz gibi şiir ıstılahını ibkâ ettik. Hecelerinin adetleri, bazen hecelerinin nev'lerinin (uzun ve kısa) sıra ve tertipleri (aruz), muayyen ve çok defa birbirlerine müsavi olan birtakım parçalardan ibaret bulunan ve bu parçaların (mısra) sonlarındaki sesleri birbirine benzeyip (kafiye) bir ahenk hâsıl eden ve kendisinde bir ritim bulunan her söze şiir ve nazım

[10] Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, haz. Rifat Bilge, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, c. 1, s. 314.

derler. Yani şiir ve nazım muayyen kaidelere göre tertip olunmuş birtakım kelime zümresinden ibarettirler.

Hecelerin adetlerinin ve cinsinin muayyen olmasına "vezin," parçalara "mısra," son seslerin birbirine benzemesi keyfiyetine "kafiye" derler. Bu izaha göre şiir şu suretle de tarif edilebilir: Vezinli ve kafiyeli her söz şiir ve nazımdır. Bunlar büyük bir fen hâlinde olan şiirbilig kanun ve kaideleriyle yapılır. İşte bu kaideler birtakım tartılar ve ölçülerdir ki şiiri nesirden ayırt ederler.

Şiir yazılır, fakat söylenmek içindir. Onun zevki manasıyla beraber ve hatta daha ziyade vezin, bilhassa ritim ve kafiyesindeki ahenktedir. Bu sebeptendir ki bir şiir aynı manadaki nesirden çok güzel ve daha müessirdir. Hâsılı şiir ses hâsıl etmeli ki vazifesini ifa etsin. Bu vazife kulağı hoşnut etmektir. Bundan dolayıdır ki şiiri yüksek sesle okumak onun tesirini arttırır.

Şiiri heyecan verici, ince, nazik, yüce duygulara tahsis etmek lazımdır. İşte böyle mevzular vezin ve kafiyeyle yazılırsa duyguyu tahrik eder, galeyan yapar, insana ilahi bir zevk verir.

Şiir diğer bir manasıyla da en güzel bir şey demektir. Mesela "tabiatın şiiri," "mehtapta denizin şiiri var" denir. Keza "şiirini kaçıran" derler ki şiir kelimesi mehasin-i tabiata, her şeyin güzellik ve inceliğine de isim olmuş demektir.

Bunu da söyledikten sonra şiiri bu suretle tarif etmek icap eder: Heyecan doğurtan, bir güzelliği veya çirkinliği gösteren vezinli ve kafiyeli sözdür.

Şiir ruhun bir hareketi, şiddetli bir heyecandır. Zaten heyecan doğuran her şey şairanedir.

Şiir bir milletin duygularının dilidir. Milletin terbiyecisidir. Şiir milletlerin ruhunu yükseltir. Bu sebeple şiir millîdir; her milletin şiirinin kendine göre bir şahsiyeti vardır. Bu sebeple şiirimizi Arap, Acem ve Fransız taklitliklerinden çıkarıp aslına ircâ, fennin, ilmin en son vasıtalarıyla techiz ederek tamamıyla millî hâle getirmek lazımdır. Şiirimizin Arap, Acem ve Fransızları taklit etmesi bir kusur değildir. Bu tesirleri görmüş olması bilakis fevkalâde iyidir. Tekamülüne delalet eder. Her milletin şiiri diğer milletlerden tesir görmüştür.

Şiir nefis sanatların en mühimmidir. Çünkü o heyecanları hepsinden iyi tasvir eder ve hepsinden ziyade heyecan doğurtmak iktidarını haizdir. O resim ve musiki gibi değil, her türlü manayı inceden inceye ve bütün tafsilatıyla anlatabilir. Çünkü sözdür, fakat aynı zamanda musikinin de hâssasını haizdir. Zira ahenklidir. Bundan başka bestelenip musikiyle de söylenir. Hatta musikiye tercüman olur. Hem de kendisinin, bildiğimiz musikiden ayrı bir musikisi de vardır (ahenk, ritim). Bir şiir hakikaten güzel olmak için onda yüksek hayal, fikir ve mana olmakla beraber bilhassa ritim olmalıdır. Ritim iledir ki bir şiir kemalini bulur. Sonra seslik sanatlardan olduğu hâlde yazıyla tespit edildiğinden plastik sanatlar meyanına da girer. Yani onların mesela resmin hâssasını da alır. Demek ki şiir nefis sanatların en mühimmi, en mükemmeli,

en yücesi ve en kâdiridir. Şiir işte şarkılar ve operalarda en ulu makamlara yükselir. İnsanda şiddetli heyecanlar doğurur.

Şiir bir noktadan daha nesre müreccahtır ki o da hafızaya nesirden ziyade yerleşmesidir. Bu sebeple propagandaların can alacak noktalarını şiir ile yapmalıdır. Mesela bir halka millî ruhunu vermek için şiire müracaat etmelidir.

Şiire, birtakım kanunlar ve nizamlarla nizam altına alındığından "nazım" da diyoruz. Bazı müellifler nazmı şiirden ayrı bir nev' gibi tarif ediyorlarsa da *Kâmûs-ı Türkî*'sinde Şemseddin Sami'nin dediği gibi şiir ile nazım arasında fark yoktur. Çünkü heyecan doğurtamayacak duygudan ari mevzuları artık vezin ve kafiye altına almaya zahmet edilecek bir asırda değiliz. Bir de "manzume" tabiri varsa da bu da hem Türk'ün diline, Türk şivesine uyar bir kelime değil, fazla bir kelimedir. Dilimizden tardı lazımdır. Şiirin cem'i olan "eş'âr" da –ki "kıllar" manasına da gelir- aynı muameleye layıktır. Bundan böyle "manzum" ve "nazmen" kelimelerini de atıp "nazımlı," "nazım olarak" demeliyiz. Hâsılı dilimizde "şiir," "nazım" olarak iki müteradif kelime vardır.

Diğer dillerde de böyle müteradif kelimeler vardır. Mesela Fransızlarda *poême*, *vers*, *poésie* kelimeleri vardır. Birinci ve ikinciye şiir, üçüncüsüne nazım diyebiliriz. Bu kadarsı da bize yeter. Bir de şiiriyet suretinde bir kelime kullanılmışsa da şekil cihetiyle uydurma olduğu gibi mana cihetiyle de uydurmadır. Bu kelimeyle kastedilen mana ise şiir kelimesinin zatında mevcuttur.

Bir şiirde şiir kaideleri ve fenni, bir kadının elbisesine, tuvaletine benzer. Elbise, tuvalet iyi insana güzellik verir, fakat şunu da bilmek lazımdır ki asıl güzellik insandadır. Bu böyle olduğu gibi şiirin asıl güzelliği de ritminde, mana ve ruhundadır.

Şiir bazılarının zannettikleri gibi hayalden ibaret boş bir şey değildir. Şiir öyle yüce, öyle büyük bir ilimdir ki ruhları göklere kadar yükseltir, gönülleri yüce heyecanlarla doldurur. Nice şahıslara zevk, duygu, incelik ve naziklik verir, nice insanların bozuk ahlakını düzeltir, nice insanları faziletlere taptırır, nice insanlara milliyetini, vatanını çıldırasıya sevdirir, onlardan başını seve seve milleti uğruna koyan büyük milletçiler, vatanperverler yapar. Nice insanları mertliğe, cömertliğe sevk eder. Şiir insaniyetin en büyük terbiyecilerindendir. Vakıa şiirin fantezi kısmı da vardır. Fakat bu da salonlarda, sofralarda lazım olan çiçekler, yemeklerin sonunda ağız tatlayan nefis tatlılar kabîlindendir. İnsan bunlara da muhtaçtır. Hayata mutlaka lazımdır. Şiirin ciddi kısımları ise havayic-i zaruriyedendir. Onsuz hayat olamaz.

Şiir, nesirden evvel doğmuştur. Nesirde olduğu gibi şiirde de bediîliğin büyük tesiri ve şairlere büyük lüzumu vardır. Nasıl ki dili kaidelerle düzgün yazdıran sarf ve nahiv hem nesirciye hem şaire lazımsa yine onun gibi bir dili güzel ve tatlı söyletip yazdırmak ilmi olan bediîlik de her ikisine öylece lazımdır. Sarf ve nahve olduğu gibi fenn-i bedîe (bediîliğe) girişmek de bah-

simizden dışarıdır. Ancak bir şair şiir yazmadan evvel iyi bir nesir yazmayı öğrenmelidir, deriz. Zannımızca bu esasi bir şarttır.

Şiirbilig ölçüsüyle ölçülmüş ve onun kanunları hükmü altına alınmış sözlerle her türlü mevzu yazılabilir ve yazılmış ise de bu sözlerle sırf heyecan doğurtan mevzuları söylemek ve yazmak lazımdır. Atalarımızın yaptığı gibi şiir olarak bir hekimlik veya baytarlık kitabı, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Vehbî* ve emsali gibi dil bahsi, gayet ciddi bir felsefe kitabı, İbn Balı gibi tarih yazmak artık soğuk şeylerdir. Zahmetine değer bir faydası yoktur. İnsanda bir heyecan uyandırmaz. Bilakis bunlar vezin ve kafiye zaruretiyle mevzuca pek eksik ve bazen hakikatten uzak olurlar, mevzuu bihakkın tarif edemezler. Bizde fennî mevzular üzerine birçok şiirler yazılmıştır.

Fennî bir mevzuu manzum yazmak eskidir. Eski Yunanlılar ve Romalılar devrine kadar çıkar. Mesela feylosof ve hekim Empedokles (MÖ 5. asır) manzum fizik yazmıştır. Bu tarz bizde Arap'ta, Acem'de olduğu gibi Fransızlarda da vardır. Mesela Lancelot, Latinceyi kolayca öğretmek için kaideleri nazmen yazmıştır. Biz de bunun gibi birçok misalleri arasında *Tuhfe-i Vehbî* ve *Tuhfe-i Şâhidî*'yi zikrederiz. Birçok manzum tarihlerimiz vardır. İhtimal bunlar lügat ve kaideleri ezberlemek, bir fenni ve didaktik mevzuu hatırda tutmak için kolaylıktır; fakat bu mevzuların şiir yapılması güç ve ekseriya da soğuk ve cansızdır. Nesir bunları daha iyi izah eder. Hatta diyebiliriz ki bunlar asıl şiirin mevzuundan hariçtir. Terk edilmesi lazım bir tarzdır.

Son zamanlarda bizde şiiri kafiyesiz, hatta vezinsiz yazmak isteyenler türemiştir. Bunlar "kafiye ve vezin şiirde çok defa manayı bozan kayıtlar, zincirlerdir." demişlerdir. Vakıa doğrudur. Bazen güzel ve asıl şairin istediği mana gittiği gibi bazen de hiç lüzumsuz olarak vezin veya kafiye zarureti yüzünden bir kelime, bir mısra daha ilave olunur. Bu suretle bir haşv meydana gelir; fakat şunu bilmeli ki şiirin tadı da vezin ve kafiyededir. Her işin kendine göre kaideleri ve kayıtları vardır. Onsuz o iş, o değil başka bir şeydir. Çocuk oyunlarında bile riayet edilen birtakım nizamlar yani kayıtlar vardır. Tulumbacıların bile "racon" dedikleri, hayat ve işlerinde tamamıyla riayet ettikleri usul ve ananeleri vardır. Devlet ve millet işleri gibi âlî işlerde ve onun gibi insanların hususi hayatlarında da kanunlar vardır. Yine kainatı idare eden birtakım tabiî kanunlar mevcuttur. Onlarsız ne devlet ne hayat ne de dünya mevcut olamaz. Kayıttan, kanundan şikâyet etmemeli. Ancak onlara alışıp uymayı, onlardan istifade etmeyi, onlara göre yapabilmeyi öğrenmeli ve bilmelidir. Hüner budur. Yoksa vezinsiz ve kafiyesiz bir şiir, ıslak bir parmakla satırları ortasından ve baştan aşağı silinmiş bir nesirden başka bir şey değildir. Şiire zaten güzelliğini, nesirden daha kolaylıkla zevke gitmesi ve heyecan doğurması hâssasını bu kayıtlar, bu kanunlar vermektedir. Onlar bir gelinin süsleri, başına ve göğsüne taktığı çiçekleri, tuvaleti ve bunları yapmak için ihtiyar edilen zahmetler gibidir. Gülün dikeni makamındadır. Aynı tasviri yapan şiirin nesirden

TÜRK ŞİİRİNİN TAKSİMİ

Bundan evvelki bahiste bir miktar ve tarihi çizebilmek için zaruri olarak taksimden bahsetmiş isek de burada bir de müstakilen kaydedeceğiz:

I. Oruk itibarıyla: T'u-chüeh, Uygur, Oğuz, Kuman, Karaim, Çağatay (Özbek), Altay Türkleri, Kırgız, Gagavuz, Tatar, Türkmen, Azeri, İran Türkleri (Kaşga vb.), Anadolu Türkleri (Selçuklu, Osmanlı) şiirleri.

II. Din itibarıyla: Şaman Türk, Manikeen Türk, Budist Türk, Yahudi Türk (Karaim), Hıristiyan Türk (Kuman, Gagavuz), Müslüman (Sünni, Kızılbaş) Türk şiirleri. Bu taksimi daha umumi bir tarzda İslamiyet'ten evvelki Türk şiiri, İslamî Türk şiiri diye taksim etmek daha mücmel ve münasip bir taksim olur.

III. Siyasi ahval itibarıyla: T'u-chüeh, Uygur, Tatar, Orta Asya, İran, Türkiye şiiri.

IV. Şive itibarıyla: Oğuzca, Uygurca, Çağatayca, Azerbaycanca, Türkmence, Tatarca, Anadoluluca.

V. Coğrafya itibarıyla: Şimal Türkleri (Altay, Karakırgız vb.), Cenup Türkleri (Çağatay, İran, Azerbaycan, Anadolu). Bu iki grubun şiirlerinde pek bariz mümeyyiz vasıflar vardır.

VI. Sınıf itibarıyla: Halk şiiri; okumuşlar (münevverler) şiiri. Halk şiiri üç kısımdır: anonimler, saz şairi, tekke şiiri. Okumuşlar şiiri, klasik denen şiirdir.

Anonimler Türk halklarında nesilden nesle ve ağızdan ağza asırlardan beri gelen ve sırf halk tarafından yapılan şiirlerdir ki bunların şairleri malum değildir. Türküler, koşmalar, varsağılar, maniler, dastanlar ve emsali gibi şiirlerdir. Bunlar hemen kâmilen bestelidir. Saz şiiri; saz şairi denilen bağlama, çöğür gibi muhtelif sazlar ile şiirlerini söyleyen şairlerin şiirleridir. Bu şairlere eskiden ozan, bakşı gibi adlar verilirdi; Müslümanlıktan sonra saz şairi, âşık adlarını almışlardır. Bunların şiirleri türkü, koşma, semai, divan ve emsalidir. Bunlar ekseriyetle şiirlerine imzalarını korlar. Şekilce, vezince (Türk murabbaı, hece vezni) anonimler gibidirler. Tekke şiiri tekkelerde babalar, şeyhler ve dervişler tarafından söylenilmiş şiirlerdir. Bunların mevzuu dinî ve tasavvufi olup şekilce, vezince ve lisan sadeliğince saz şairlerine yakındırlar. Bunlar ekseriyetle nefeslerdir. Bu şairler hemen umumiyetle Nakşıbendî, Halvetî ve Bektaşî tarikatlarına mensupturlar. Mevlevîler ve diğer tarikatlardan yetişen şairler mevzuca tasavvufi, hatta kısmen garami iseler de vezince, şekilce ve dilce tamamıyla klasiktirler.

Klasikler halk tarzlarından tamamıyla ayrılmışlardır. Bunlar hece veznini bırakıp aruzu, millî Türk şekillerini bırakıp Arap ve Acem'den kaside, gazel, mesnevi vb. gibi şekilleri almışlardır. Sade dili, hâlis Türkçeyi adi görüp dile birçok Arapça, Acemce kelimeler, hatta terkipler sokmuşlardır. Bu da kısmen aruzun zarureti neticesidir.

Anonimlerin bir mahrutun kaidesini, klasiklerin mahrutun zirvesini teşkil ettiklerini farz etsek saz ve tekke şiirleri de bu mahrutta sıra ile anonimlerden klasiklere doğru gider dairelerdir. Anonimler hâlis Türk'tür, tamamıyla millîdirler. Demek menşeinde Türk şiiri millîdir. Bunlar hemen umumiyetle ümmidir. Saz şairleri yine millî olmakla beraber biraz klasik tesiri görmüşlerdir. Bunlarda biraz ve birkaç aruz vezni, gazel ile mesnevi şekli vardır. Bu tesir iki üç asırlık olup zamanımıza yaklaştıkça artmıştır. Nihayet öyle bir dereceye gelmiştir ki bir asır kadar evvel Dertli, Seyranî, bilhassa Bayburtlu Zihnî tam birer saz şairi oldukları hâlde aynı zamanda adeta iyi birer klasik de olmuşlardır. Bunlarda okuyup yazanlar vardır. Okuyup yazanları da zamanımıza doğru artmıştır. Tekke şairlerinde ise klasik tesiri daha fazladır. Bu da asırlar ilerledikçe fazlalaşmıştır. Mesela Ahmed Yesevî'de, Yunus Emre'de vezin tamamıyla hece iken, klasik şekillerinden yalnız gazel ve mesnevi var iken Niyazî-i Mısrî'de birçok aruz vezni de vardır.

Bunun aksine olarak halk tarzı da klasik üzerine biraz tesir yapmıştır. Klasiklerden, az olmakla beraber arada hece vezni kullanan olduğu gibi bilhassa Türk dörtlüğü şeklini klasiğe girmiş buluyoruz. Bunlar birçok şarkılar yazmışlardır ki bu şiirler Türk dörtlüğü şeklindedirler. Musammat gazellerde mısralar kafiyeli yerlerinden ayrılınca tamamıyla Türk dörtlük olurlar. Keza halktaki gibi çapraz kafiyeli tek murabbalardan da klasiklerde vardır.

Hâsılı halk ve münevver şiirleri arasında mütekabil bir tesir olmuştur. Diğer bir tabirle mahrutun zirvesinden kaidesine ve kaidesinden zirvesine doğru daimi cereyanlar olmuştur. Bu, Türk şiirinde bir hadisedir.

Klasikleri birkaç türlü taksim etmek icap eder:

1. Ruh itibarıyla mistikler, laik şairler.

2. Evolusyon itibarıyla Başlangıç şairleri, Tekemmül Devri şairleri, İnhitat Devri şairleri, Islahat Devri şairleri (Yeni Devir), İntikal Devri şairleri, Rönesans.

İlk devre Arap ve Acem tesiriyle başlamıştır. Aruz alınmış, fakat acemice tatbik edilmiştir. Bu devrin şiirleri imale ile doludur. Şu da dikkate şayandır ki bu devirde kullanılan aruz vezinleri ekseriyetle 11 heceli vezinlerdir. Halbuki Türk hece vezninin en çok kullanılan nev'i 11'li vezindir. Şekilce mesnevi pek çok olup biraz gazel ve kaside vardır. Dile Arapça ve Acemce girmiş ise de yine bir derece sadedir. Bu devir Selçuklular ile başlayıp Osmanlılar'dan Ahmed Paşa'ya kadar gelmiştir. Buraya kadar Başlangıç Devri'dir.

Ahmed Paşa bu şiiri tekemmül ettirmiştir. Bakîler, Fuzulîler bu tekemmülü ikmal etmişlerdir. Bu devrede mesnevi azalıp kaside, bilhassa gazeller pek çoğalmıştır. Tercî ve terkib-bendler, muhammesler, muaşşerler ve emsali girmiştir. Dil adeta Türkçelikten çıkıp Arapça ve Acemce olmuştur. Bu devir Tekemmül, Kemal Devri'dir. Bu devir nihayet intitata düşmüş; fakat Nef'îler, Nedimler, Galib Dedeler gibi arada zuhur eden fevkalâde şairler bu Tekemmül Devresi'ni yaşatmışlar, ta Ziya Paşa'ya ve Namık Kemal'e kadar götürmüşlerdir. Bu devreye Tekemmül Devri veya Ahmed Paşa Devri de diyebiliriz.

Nihayet Islahat Devri'nde yani Tanzimat'la Türkiye'de her şeyde başlayan Fransız ve Avrupa tesiri yarım asır kadar sonra şiirde de kendini göstererek şekilce tamamıyla klasik olan Şinasiler, Ziya Paşalar, Namık Kemaller, Muallim Naci ve Recaizâde mevzuca; Namık Kemal, Naci ve Ekrem şekilce Garp tesiri altına girmişlerdir. Bu İntikal Devri'dir. Nihayet bu inkılap, şiir şeklince ve her şeyce de Abdülhak Hâmid ve Tevfik Fikret ile tekemmül etmiştir. Bu devrede imale pek çok azdır. Bu devreye Yeni Devir, Abdülhak Hâmid-Tevfik Fikret Devri de diyebiliriz. Garp tesiri devresini şöyle de taksim etmek mümkündür: Tanzimat Devri (yahut Akif Paşa-Pertev Paşa Devri); Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal Devri; Abdülhak Hâmid Devri; Tevfik Fikret Devri.

Vakıa bizde son zamanda Tanzimat Devri diye bir devir açıp ıslahatı Akif Paşa işe başlatmak âdet olmuş ise de biz Akif Paşa'da ve Pertev Paşa'da bir yenilik görmüyoruz. Yaptıkları şey bir iki şiirlerinde sadece dil, Türk dörtlük şekli, hece veznidir. Bunları Vâsıf-ı Enderunîler, Nedimler ve hatta onlardan evvelki asırlarda da klasiklerden yapanlar vardır.

Ziya Paşa ve Namık Kemal mükemmel ve fevkalâde şair ve ikisi de klasiklerdir, Tekemmül Devresi kendilerinde yaşayan ve ölen şairlerdir; tıpkı sönecek kandilin parlaması gibi. Şinasi ile beraber bunlar İntikal Devresi'ni vücuda getirmişlerdir.

Klasikleri siyasi teşkilat itibarıyla şöyle de taksim etmek mümkündür: Selçuklu şairler, Osmanlı şairler.

Bize göre asıl ilmî taksim şudur:

1. Mesnevi (Hamse) Devri. Klasik başlangıcı olup Selçuklular'dan, belki Osmanlılar'ın iptidasından Ahmed Paşa'ya kadarkiler. Buna Âşık Paşa Devri de deriz.

2. Gazel (Divan) Devri. Ahmed Paşa'dan Şinasi'ye kadarkiler. Buna Ahmed Paşa Devri de deriz.

3. Tranzisyon Devri. Buna Şinasi-Ziya-Namık Kemal Devri de diyebiliriz.

4. Yenilik Devri. Buna Abdülhak Hâmid Devri de deriz.

5. Yeniliğin Kemal Devri. Buna Tevfik Fikret Devri de deriz.

6. Rönesans.

Türk şiirinin umumi bir taksimi de şöyle olur:

HECEBİLİG (TECVİD)

Tecvid, heceden ve onun okunması usulünden bahseden bir ilimdir. Bu ilim heceleri miktarlarına yani uzunluk ve kısalıklarına göre doğru telaffuz ettirir. Bu ilme Fransızlar *prosodie* derler. Bizde tecvid yalnız Kur'ân için zannedilmiş ve ona göre yazılmıştır. Birçok asırlar bu tecvid ilk mekteplerimizde de okutulmuş, hiçbir çocuk, hatta okutan hocalar da bundan bir şey anlamamıştır. Istılahât tamamıyla Arapça olup manasını bilenimiz pek de olmamıştır. Bu ilmi anlamak için bu da bir güçlük ve mânia olmuştur. Aynı zamanda o yaştaki çocuklar için anlaşılması güç hem de lüzumsuz bir ilim idi. Zavallı Türk çocuklarının asırlarca kafası bu lüzumsuz şeyle patlatılmıştır.

Tecvid bu çocuklar için böyle olmasına rağmen dil ilmi ve şiir sanatı için pek lazımlı bir şeydir. Maatteessüf şimdiye kadar şiirimiz üzerine yazı yazan müellifler bundan bahis bile etmemişlerdir ve bu ilim hâlâ Araplıktan çıkarılıp millîleştirilmemiştir.

Tecvid lügatte, bir şeyi güzel etmek demektir. Kısa ve medsiz de okununca Türk dili ahengine uyduğundan bu kelimeyi böylece kabul etmek münasiptir. Yahut tuttuğum usul üzere bu ilme "hecebilig" deriz. Yahut tecvidi, hecelerin çekik ve kısa olmak üzere makamla telaffuzunu da bildirdiğinden yalnız Kur'ân hecebiligine tahsis ederiz. Dilimizin iki ıstılahı olur, zenginler.

Eserimizin tecvid bahsini yazmak için hem bizdeki eski tecvidleri hem de aynı zamanda Latin prozodisini tetkik ettik. Eski tecvidlerimizden en dikkate şayan olarak *Karabaş Tecvîdi*'ni bulduk. Galiba Karabaş bu eserin müellifinin adıdır. Mahmud-ı Kaşgarî bu kelimeyi şöyle izah ediyor: "اسم ينطلق على يعم الذكر والانثى" Buna göre "kadın, erkeğe şamil köle" demektir. Anadolu'da köpeklere, baş kara olsun olmasın, "karabaş" adı koymak âdettir. Karabaşın aslı, "karavaş" olsa gerek. Bu kelimeyi *İskendernâme*'de de buluyoruz:

Karavaş oğlu olan kuldur yakîn
Çünki kul olur karavaşdan togan[74]

Keza *Kitâb-ı Dede Korkud*'da da buluyoruz: "Kul karavaş."[75]

Bu zat o zamanda ses mahreçlerini gösterir şema bile yapmak gibi bir

---

[74] Ahmedî, *İskendernâme*, Bibliothèque nationale de France, Ancien fonds 309, vr. 43b.

[75] *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*, haz. Kilisli Rifat, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1916, s. 61.

dirayet göstermiştir. Müellifin adı zannettiğimiz Karabaş'a bakınca müellif hâlis Türk'tür. Bu eser hicrî ve kamerî 1260'ta Mehmed Said tarafından tab'ettirilmiştir.

Bursalı Tahir Bey'e göre Karabaş Veli denilen bu zatın adı Ali Alaeddin Atvel'dir.[76] Arapgirli'dir. İstanbul'da tahsil etmiştir. Üsküdar'da oturmuştur. Mutasavvıf, şeyhtir. Tahir Bey birçok eserini ve bunların basılmamış olduğunu zikrediyor. Tecvid bu eserler arasında zikredilmemiştir. Bu zatın olması lazımdır. Yine ona göre 77 yıl ve hicrî 1090 tarihlerinde yaşamıştır.

İptida avaz ve ses, hece nedir ve nasıl vücuda gelirler, onları; sonra hecelerin hâl ve kıymetlerini tetkik edelim.

Avaz, Ses

Şiir sözle yapılır. Söz avaz vasıtasıyla söylenir. Avaz, havanın ihtizazî bir hareketidir. Avazı hâsıl eden alet ise hançeredir (imik). Yani hançere, sözü havada ihtizaz ettiren çalgıdır. İnsan sözü ve şiirin hâsıl olduğu çalgının en mühim parçası hançere ise de o da yalnız başına sözü yapamaz. Akciğerler erganun ve armonikteki körük gibi havayı hançereden geçirir. Hançerede ses kirişleri (hubûl-i savtiye) namıyla bir yer vardır ki onlar da avaza verilecek tizlik, pestlik ve türlü gamlara göre az veya çok gerilir yahut gevşer, birbirine yaklaşır ve uzaklaşır. Bu suretle her perde hâsıl olur. Hançereden sonra ağız içi, dil, dişler, dudaklar (cevf-i fem) ve burun boşluk delikleri (cevf-i enf), bu insan sesi çalgısının avazı kuvvetlendiren, çınlatan ve ayrı ayrı birer şekil veren kısmıdır. Mesela ciğerin üflediği hava hançereden geçip ses hâsıl olduktan sonra burundan geçirilirse "enfî," dile çarptırılırsa "lisanî," dudaklara çarptırılırsa "şefvî" isimlerini alır.

İnsanda ses makinesi

Hançere, teşrih ilmince şu suretle teşekkül etmiştir: İskeleti yani çatısı kemik olmayıp kıkırdaktır (gudrûf). Hançerenin binasını kuran üç kıkırdaktır: gudrûf-ı halkavî, gudrûf-ı derakî, gudrûf-ı tarcihâlîler. Birincisi halka şeklinde, ikincisi birleştikleri zaviye önde olmak üzere iki kitap yaprağı hâlinde, üçüncüler ise huni biçimindedirler. Ses husulü hususunda bu son iki kıkırdak mühim rol oynarlar. Zira ses kirişlerini birbirine yaklaştırıp hançere geçidini daraltan veya uzaklaştırıp genişleten bu kıkırdaklardır. Hançerenin ses kirişlerinin bulunduğu yere "mizmar" derler. Bu kirişler iki yukarıda ve iki aşağıda olmak üzere dört tanedir ve en mühim iş görenleri iki alttakilerdir.

---

[76] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333-1342, c. 1, s. 149.

Kirişlere hareketlerini verenler hançerenin adeleleridir. Onlara da dimağın emrini getiren hançeredeki ve dimağdan gelen sinirlerdir. Ses kirişleri gergin oldukça sertleşir ve sert bir şeye havanın verdiği titreme (ihtizaz) çoğalır, ses yükselir. Sesin derecesine göre hançere yükselir ve iner. Her perdeye göre âdem elması (tüffâh-ı âdem, boyundaki çıkıntı) çene ile azm-i kas arasında muayyen bir mevkide bulunur. Ses daima zefir ile yani ciğerlerden havanın dışarı çıkmasıyla olur. Ses tiz oldukça kirişler gerilir ve hançere yükselir, pest olunca kirişler gevşer ve hançere iner. Sadır ve ciğerler havayı şiddetle yani ses çıkarmak üzere iterken kirişlerin arasındaki mesafe bir iğ şeklinde olup en açık yeri 2-3 milimetredir. Sesin irtifaını ses kirişlerinin gerginliği hâsıl eder. Çıkan havanın tazyiki ne kadar çabuk olursa ses de o kadar tiz olur. Kirişin bu tazyike mukavemetleri ne kadar çok olursa ses o kadar şiddetli olur. İşte havanın geçmesindeki müddet, tazyik, kirişlerin gerginliği ve yekdiğerine olan mesafesi ile çıkan havaya türlü ses, makam ve ahenk verecek türlü ihtizazlar verilir. Bu suretledir ki konuşma, nutuk ve şarkıda sesin türlü hâlleri hâsıl olur.

Bu böyle olmakla beraber hiçbir ferdin sesi diğer şahsın sesine benzemez. İnsanlar birbirinden daima fark olunduğu gibi sesler de daima ayrıdır. Kendisi görülmeden biri konuşsa veya şarkı söylese ona yabancı olmayan şahıs o sesi tanır. Nitekim telefonda konuşulduğu vakit konuşulan ahbabın kim olduğu tanılır. Eğer bu azadan birinde bir hastalık veya orası harap olursa sesin şekli değişir. İnsanlar genizden olmayan sesleri söylerken havanın oradan geçmemesi için küçük dil ile burnun arka deliklerini kapatırlar. Mevcut olmayınca kapatamadığından bütün sesler geniz tarzını alır ve böyle adamlara "hımhım" derler. Daha diğer nev'leri vardır.

Sesli, sessiz

Hâsılı bu çalgıdan çıkan avaz ile söz söylenir. Söz kelime ve edatlardan teşekkül eder. Kelime ve edatlar ise hecelerden mürekkeptir. Heceleri ise sesler yapar. Demek ses sözün esası ve eczasıdır. Sese Fransızlar *son* derler. *voix* kelimesi müteradif gibi ise de insan sesine tahsis ediyorum. Buna "avaz" dedim. Her dili teşkil eden ecza ve unsurlardan bahseden ilme ilm-i lisan (*linguistique*) derler. Buna "dilbilig" dedim. Bir dilin ilk unsurları voyel (*voyelle*) ve konsonlardır (*consonne*). Bu birinciye "sesli," ikinciye "sessiz" dedim. Seslilere "imlâ harfleri" de denir. Sesliler, ses hâsıl edenlerdir. Sessizler yalnız başlarına ses hâsıl edemezler. Ancak seslilerle ya evvellerine ya âhirlerine gelmek üzere birleşerek ses yaparlar. Bizde bunlara "huruf-ı sâ'ite," "huruf-ı sâmite" derlerdi ki Arapça ve şivemize uygunsuz olduğundan bu ıstılahları terk ettim; "sesli," "sessiz" tabirini yaptım. Yazıda birincilerin işaretlerine sesli harfler, ikincilerinkine sessiz harfler yahut imlâ harfleri derler.

İşte bu sesli ve sessizleri tetkik eden fenne *phonétique* derler. Buna "sesbilig" ve yaptığım umumi kaide mucibince bunun âlimine de "sesbilgiç" dedim. Kelimeler bu sesli ve sessizlerin birbirleriyle birleşmesinden vücuda gelir. Sesi bir hâsıl eden alet (ciğer, boğaz, ağız, burun), bir nakleden madde (hava), bir de anlayan alet (kulak) vardır. Fonetik denilen ilim bu üç kısmı tetkik ederse de bugün mevzuu seslerin tetkikine inhisar etmiştir.

Ses

Sesler lisanlar tekemmül ettikçe nev'lenir, nev'i çoğalır. Vahşi insanlarda basittir. Yani sade seslilerdir. Nitekim çocuklarda da basittir. Yani havanın yalnız hançeredeki ses kirişlerine çarpmasından ibarettir. Sesin ağız ve burun içinde tekemmüle uğramasından ârîdir. Bunlar seslilerdir (voyel, imlâ harfi). Çocuklarda beşinci aya kadar ancak "a," "e" sesleri vardır. Sonra "ay," "i," "ü," ve daha sonra "o" sesleri görülür. Bunlardan sonradır ki sessizler yani mahreçler (çıkak, çıkım, konson) husule gelir. Yani çocuk artık ciğerlerin üfleyip hançerede ses kirişlerine vurarak gelen hava cereyanının önüne kaval, ney ve düdüklerdeki dil ve delikler gibi birtakım dar geçitler, ağız ve geniz gibi boşluklar kor, sesi mükemmelleştirir. Bu suretle türlü nev'ler meydana gelir. Bu dar geçitler işte mahreç (*articulation*) dediğimiz şeyleri teşkil ederler.

Çıkak (mahreç)

Mahreç ıstılahına "çıkak" dedim. Bu mahreçlere sessiz de derler. Yani sessizler buralarda hâsıl olurlar. Hançere yalnız seslileri yapar. Bu dar geçitler şunlardır:

1. Gırtlak (tazyik-i hulkûmî) darlığı (*rétrécissement guttural*)
2. Geniz[77] (enfî) darlığı (*rétrécissement nasal*)
3. Damak-dil (hanekî-i lisanî) darlığı (*rétrécissement plato-lingual*)
4. Diş-dil (sinnî-i lisanî) darlığı (*rétrécissement dento-lingual*)
5. Diş-dudak (sinnî-i şefvî) darlığı (*rétrécissement dento-labial*)
6. Dudak (şefvî) darlığı (*rétrécissement labial*)

Ciğerlerden gelen havanın şiddetine, daimi yahut kesik kesik olmasına nazaran bu çıkaklarda türlü nev'ler hâsıl olur ki en az 30 kadardır. Çocuklar evvela gırtlak, sonra sıra ile damak, dil, dudak ve dişleri kullanmayı öğrenirler. Çıkaklardan iptida gırtlaktan çıkan "ğı," "yı" söylerler. Sonra "n," "b,"

[77] *Nasal* kelimesini bizim tıbbi ıstılahlarda "enfî" diye tercüme ederler. Bu manaya bizde "burunluk" denebileceği gibi asıl buradaki manaya göre "genizlik" demeliyiz. Geniz eski Türkçede tüfenk denilen burnun dış deliklerinden ta gırtlağa varan arka deliklerine kadar olan boşluklara denir. Bu noktada Türkçe diğer dillerden zengin bulunuyor.

"m" vb. gelir. Bunlardan sonra heceler sükun peyda eder. İlk heceler "ne ne," "be be," "ab ba," "ba ba," "bu va" (çocuk dilinde su demektir), "at ta" (çocuk dilinde gezme demektir), "ka ka" (çocuk dilinde pis ve fena demektir), "bam" ve "bum"dur (çocuk dilinde bir şeyin patlaması demektir).

Sesin tekemmülü hecedir.

Sesbilig sözün eczasını bildirir, onlar da sesliler ve sessizlerdir. Eğer söz yazılırsa bunları birtakım işaretler beyan eder, maddi ve sabit bir hâle korlar ki onlara da "harf" derler. Şimdi artık verdiğimiz malumatla bunları anlamak kolay olur. Ancak dilimizin sarfı ve nahvi ve yazı ve imlâsı mükemmel bir surette yapılmamış olduğundan bu babda birtakım güçlükler vardır.

Karabaş şeması ve tarifi

Karabaş'a göre mahreçler beş uzuvdan hâsıl olur:

1. Cevf. Med içindir.

2. Halk (gırtlak, göğüsten dil dibine kadar olan boşluk). Bunda üç mahreç vardır: *hemze, he, ayn, ha, gayn, hı* harfleri çıkar.

3. Dil. Bunda 10 mahreç vardır: *kaf, kef, cim, şin, ye, dad, lam, nun, re, tı, dal, te, sad, sin, ze, zı, zal, se* harfleri çıkar.

4. Dudak. Bunda iki mahreç vardır: *fe, be, mim, vav* harfleri çıkar.

5. Geniz. Nûn-ı mıhfân içindir.

Halbuki medler mahreç olmadıklarından mahreçlerin dört uzva ait olmaları lazımdır. Eski tecvid ıstılahınca "gunne," savtın genizden gelmesidir. Harfleri *nun, mim*'dir.

Med, sesin uzatılmasıdır (itâletü's-savt). Vakf, sesin soluk ile beraber kesilmesidir (kat'u's-savt mea't-teneffüs). Sekte, sesin soluk kesilmeden kesilmesidir (kat'u's-savt bilâ teneffüs). Sükun, bir harfin harekesi olmamasıdır.

Karabaş'ın şemasına göre bir ağız ve boğaz kovuğu var ki göğüsle boynun birleştiği yerden ta dudağa kadar olan boşluktur. Buna cevf diyor. Bu med harfleri içindir. Yani *a, u, i* seslerini çıkarır. İkinci boşluk göğüsten dil dibine kadar olan yerdir ki buna halk diyor. Bunda üç mahreç vardır. Halkı üç kısma taksim edip alt halk, orta halk, üst halk diyor. Alt halktan aşağıdan yukarıya evvela *e* (hemze), sonra *he* çıkıyor. Orta halktan evvela *ayn, ha;* üst halktan evvela *gayn,* sonra *hı* çıkıyor. Dilin kaidesinden yani dibinden dudağa kadar olan ağız kovuğunda 10 mahreç gösteriyor. Evvela dilin dibi ile üst damağın oraya tesadüf eden kısmı arasından *kaf* çıkıyor, bundan bir parmak ileride yine dil ve damak arasından *kef* çıkıyor. Dilin ortasıyla üst damak arasından ve arttan öne doğru sıra ile *cim, şin, ye* çıkıyor. *ye* mahrecinden biraz önde dilin sağ veya sol kenarıyla bu kenarlara tevafuk eden üst azı dişlerinden *dad* çıkıyor. *dad* çıkmak için alt çeneyi aşağıya doğru biraz genişletip dilin ortasını üst damağa

VEZİN

Sözün endazesine vezin derler. Diğer tabirle ölçülmüş, veznedilmiş olan sözü o hâle koyan ölçüye vezin derler. Böyle bir söz şiir olur. Yani vezin, adi sözü şiir hâline koyan kalıptır. Demek vezin şiirin en büyük esaslarındandır. Veznin esası da zaman ve şiddet ölçüsüdür.

Veznin taksimi

Avrupaî ve Asyaî medeni ve medeniyet yaşamış dillerin vezinleri tetkik edilince üç türlü veznin mevcut olduğu görülür:

1. Aksan vezni yahut aksanlı vezin: Buna Avrupa'da *accentuel* vezin derler. Bu vezinde hecelerin adet ve müddetleri hesaba dâhil olmayıp yalnız kuvvet ve zaafları yani aksanlar rol oynar. Bunda ölçü hecelerdeki şiddettir.

2. Parmak hesabı vezin: Buna hece vezni denir. Eski tarzımızca "vezn-i hecâyî" dendiği gibi "vezn bi'l-benân" da derler. Bu vezinde hecelerin müddet yani uzunluk ve kısalıklarının ehemmiyeti olmayıp hece adedi hâkimdir. Bunda ölçü hecedeki adettir.

3. Aruz: Aruz Arap'ta kısmen vezne kısmen umum şiirbilige tahsis olunmuş bir ıstılah ise de bizde yalnız bu nev' vezne hasretmek ve aynen kullanmak münasip olur. Biz böyle yaptık. Bu nev' vezinde mikyas hecelerin uzunluk ve kısalığıdır. Bu sebeple hece adedi de hemen umumiyetle ve zaruri olarak müsavi gelirse de tâli bir neticedir. Bunda da ölçü zamandır.

Eski Yunan, Latin, Arap, Alman dillerinde vezin, aruz; Fransız, İtalyan, Leh, İspanyol dillerinde parmak hesabı; İngiliz, Rus ve Romanya dillerinde aksanlı vezindir. Bazı müellifler İngiliz veznini aruzlu, bazısı da Alman veznini *accentuel* saymaktadırlar.

Birtakım diller bir vezinden diğer vezne geçmişlerdir. Diller vardır ki evolusyonu esnasında iki veya üç vezin değiştirmiştir. Mesela Romanya dilinin vezni parmak hesabı iken Türkiye'nin siyasi hükmü altında bulunduğu zaman bizi takliden aruz kullanılmıştır. Sonra Latin tarzı ve nihayet *accentuel* vezne geçilmiştir. Bazı diller var ki birtakım vezinleri tecrübe etmiş, fakat bir tutmamıştır. Mesela vezni hece olan Fransız veznine Latin tarzı sokulmaya çalışılmış, muvaffak olunamamıştır. Yine bazı diller var ki aynı zamanda birkaç vezin kullanmıştır, mesela Türk dili gibi. Türkçede orijinal ve millî vezin hece vezni olduğu hâlde aruz girmiş ve bu iki vezin yan yana ve uzun asırlar devamınca yaşamıştır. Radloff ve ona biat eden Korsch, Türk şiirlerinde (Al-

tay) aksanlı vezinde şiir buldukları iddiasındadırlar. Eğer bu doğruysa Türkçede aynı zamanda üç türlü vezin mevcut olmuştur, fakat biz doğru olmadığı kanaatine vardık.

Aksan vezni

Bu veznin en iyi numunesi İngiliz veznidir. Bu vezin hakkında bir fikir hâsıl edilmesi için bir nebze bu vezinden bahsedeceğiz. Bu hususta tenevvür etmek için Londra'dan bir İngilizce şiirbilig getirttik ise de tercüme edeceğini vadeden bir Türk, eseri de alıp götürdü. Yıllardan beri kitabı bile iade etmedi. Nihayet bu malumatı muhtasar olarak *Webster's Collegiate Dictionary*'den alıyoruz. Bunu eserimiz için kıymetli dostum Mehmed Ali Tevfik Beyefendi Fransızcaya tercüme etmiştir:

> Aksan (*stress*) bir cümlenin veya bir kelimenin bir kısım hecelerini o cümlenin veya kelimenin diğer hecelerinden büyük bir telaffuz şiddet ve kuvveti ile fark ve temyiz eden bir hususi mahreç sa'yidir. Mahreçte muhtelif dereceler vardır. Bu evvela iptidai aksandır. *in-tend* kelimesinde olduğu gibi ki bunda son hece birinciye nispetle şiddetli bir surette mahsûstür. Saniyen "tâli aksan"dır; *su-per-in-tend* kelimesinde olduğu gibi ki bunda ilk hece ikinci ve üçüncü hecelerden daha kuvvetli, fakat son heceden az kuvvetlidir.
>
> İngiliz dilinde heceler ya aksanlıdır yani aksan ile telaffuz edilir, yahut aksansızdır, yani aksansız telaffuz olunur. Aksanlı heceler onlardır ki kuvvetle telaffuz olunur; *comfort*'taki *com* gibi. Aksansız heceler onlardır ki kuvvetle telaffuz olunmaz; aynı kelimedeki *fort* gibi.
>
> Aksanlı hecelere uzun hece yahut kuvvetli hece denir. Aksansız hecelere kısa hece yahut zayıf hece denir. İngiliz şiirbiliginde uzun hecelerin adedi ayakların (*foot*, cem'de *feet*) adedini tayin eder. İngiliz şiirinde en çok kullanılan ayaklar şunlardır: *iambus*, *trochée*, *anapest*.
>
> *Iambus*: Bir aksansız ve bir aksanlı heceden mürekkeptir.
>
> *Trochée*: Bir aksansız ve bir aksanlı heceden mürekkeptir.
>
> *Anapest*: İki aksanlı ve bir aksansız heceden mürekkeptir.
>
> Şiirler teşekkül ettikleri ayaklara göre *iambic, trochaïque, anapestic* adlarını alırlar.
>
> *Iambic* şiir: Bu şiirde aksansız bir heceyle aksanlı bir hece sırayla birbirini velyeder. Bu nev' şiir birden yediye kadar ayağı havi olabilir.
>
> *Trochaïque* şiir: Bu nev' şiirde aksanlı bir heceyle aksansız bir hece sırayla birbirini velyederler. Bu nev' şiir birden altıya kadar ayağı havi olabilir.
>
> *Anapestic* şiir: Bu şiirde aksansız iki heceyle bir aksanlı hece sıra ile birbirini velyederler. Bu nev' şiir birden dört ayağa kadar havi olabilir.
>
> İngiliz şiirinde bazen kullanılmakta olan diğer ayaklar şunlardır: *spondeé, dactyle, amphibraque, tribraque*.
>
> *Spondeé*: Aksanlı iki heceden mürekkeptir.

Dactyle: Bir aksanlı, iki aksansız heceden mürekkeptir.
Amphibraque: Yalnız ortadaki aksanlı olmak üzere üç heceden mürekkeptir.
Tribraque: Üç aksansız heceden mürekkeptir.
Bu dört ayağa tâli ayaklar adı verilir. Çünkü bunlar az kullanılır ve sade şiire oynaklık vermek için bazı mısralara tatbik edilirler.

Demek İngiliz şiirinde 8 ayak vardır. Dördü esas olup dördü az kullanılır. Görülüyor ki İngiliz şiirinin vezni Arap aruzu gibi kalabalıklı değildir. Nitekim Fransız vezni de nihayet nihayet 10 vezinden ibarettir.

Bu malumat bize aynı zamanda vurgu-aksan hakkında da vâzıh ve esaslı malumat vermektedir. Bu malumat aksan bünye ve şiirinde mühim rol oynayan bir dile ait olduğundan da kıymetlidir. Mehmed Ali Tevfik Bey bize en mücmel ve en esas malumatı bulmuştur. Burada bir daha tekrar ederiz ki aksan zaman meselesi değil hecenin kuvvet ve şiddeti meselesidir. Evvelki aksan bahsini okurken bu bahsi, keza aşağıdaki Radloff'un makalesini de okumalıdır.

Rus âlimleri Türkçe şiirde aksanlı vezin buldukları iddiasındadırlar. Bunu iptida Doktor Radloff göstermiş, Korsch onun izinde yürümüştür. Türkçede aksan olduğu şüphesizdir, fakat bu bahis henüz tetkik edilip aksanların yerleri ve kaideleri tespit edilememiştir. Türkçede aksandan ilk bahseden de Radloff'tur. Yerlerini de bir derece o göstermiştir. Ancak Türkçede aksanlı vezin olduğunu zannetmiyoruz. Belki de Altay Türkleri gibi bazı Türklerde vardır(?). Bununla beraber bu babdaki tetkikleri buraya dercediyoruz ki aynı zamanda bunlarda diğer birtakım malumat daha vardır.

Radloff'un makalesi

Radloff'un bu mühim makalesini buraya alıyoruz. Türk millî vezni hakkında ilk makaledir. O vakitten bu vakte kadar da bu hususta çok bir şey yazılmamıştır. Ancak iki üç küçük tetkik vardır ki onlar da Radloff'un izinde yürümüşlerdir.

Radloff'un makalesi[80]

Cenubi Sibir'de İrtiş ırmağının şarkında oturan Türk kavimler, Altay'ın dağlı Kalmukları, Teleütler, Horlar, Lebed ve Abakan'ın Tatarları ve kızıllar cenub-ı garbideki ailelerinden, Müslümanlık bunlar arasına kavi bir surette yerleşmeden evvel ayrılmışlardır. Bu ayrılma ve infirat sayesinde ilk âdetlerini ve dillerini ümit edilmez bir surette iyi muhafaza etmişlerdir. İşte bu sebeptendir ki gayrımüslim Tatarların şivelerini tetkik etmek dil ilmi için pek mühimdir.

Ben bu şivelerdeki linguistik araştırmalarıma çok misaller ilave etmeye bil-

[80] Wilhelm Radloff, "Uber die Formen der gebundenen Rede bei den altaischen Tataren," *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 4/4 (1866): 85-114.

hassa dikkat ettim. Lakin bu kabilelerin hiçbiri yazıya malik olmadıklarından yalnız halk edebiyatının ananevi mevcutlarına müracaata mecbur oldum. Yerli hanendelere hâlis türkülerini, masallarını, hikâyelerini söyletiyor, kaydediyordum. Bu ananelerden Altay'da, bilhassa Altay kabileleri, Teleütler'de ve Abakan'da zengin bir hazine buldum.

Bu Türk kabilelerinin infiradı sebebiyle komşu ve bir edebiyata malik medeni hiçbir millet bu halk edebiyatı üzerine en ufak bir tesir bile yapamamıştır. İşte bu suretle bu halk edebiyatı muhteviyatını, şeklini, orijinalitesini muhafaza ederek neşvünema bulmuştur. Hele bilhassa dikkate şayandır ki şedit bir şekil, mühim bir veznî hasr ve tahdit bu türkü ve hikâyelerin ritmik dilinde hükümran olmaktadır. İşte bu şekil hasr ve tahditleri halkta neşvünemasını bulmuştur. Bunlar dilin ruhuna kat'î bir surette tetabuk ederler. Ümit ederim ki dil âlimleri müstakilen neşvünema bulmuş olan bu veznin tafsilatlı tetkikini lütufkârane karşılayacaklardır. Vesikalarımın bana müsaadesi nispetinde bu veznin kaidelerini bir tertip ve nizam altına almaya çalışacağım. En çok vesikalarım Altay ve Teleüt diyalektlerine ait olduğundan bunlar hakkında maksadıma kolaylıkla vâsıl olacağım.

Tekellümün gayesi, dile, kulağa hoş gelen bir ritim vermek, onu haricî tahdidat, kafiye ve tekrarlar ile melodik ve öfönik kılmaktadır. İptidai milletlerde ır (*chant*, gına) ve şiir hemen de birbirinden ayrılmaz şeyler olduklarından bunların ritmik dillerinin vazifesi kelimeleri halkî ve ananevi bazı melodilere tetabuk ettirmektir. Bu gayelerin istihsal edildiği vasıtalar şunlardır:

1. Mısralara aliterasyon, vokalik konsonans. Hece ve aksan adetleri ile bir melodi vermek için tekellümün muayyen mısralara taksimi.

2. Mısraların kıtalar hâlinde terkibi, muayyen mısraların kendi aralarında ya baş kafiye ile veya sonra hakiki kafiyeler ile sıkı bir surette birleştirilmesi.

İptida mısralara ritmik ahenk (armoni) veren vasıtaları mütalaa edelim:

Aliterasyon

Teganni edildiği vakit aliterasyonun tesiri zail olur. Aliterasyon umumiyetle söylenen ve hikâye edilen mahsulat-ı şi'riyeye tatbik edilmektedir. Bu mahsulat-ı şi'riye kelam-ı kibar, dua, ibadet ve hikâyelerdir.

Birkaç misal gösterelim:

Yaqş-ā yanaş-qan yaqşı-zı yuh-ar
Yaman-ha yanaş-qan yaman-ı yuhar

Bu Altay darbımeseli olup "İyilik yanında ise oraya iyilik, kötülük yanında ise oraya fenalık gelir." demektir.

Qarı-nın söz-ün[81] *qap-qa suq*
Yan-ın sözün yancıq-qa sal

Bu da Altay darbımeseli olup "Eski sözü kaba sok (bir kaba koyup sakla),

[81] Bu voyel üzerindeki çengel bu voyel ile *ı* arasında mutavassıt bir ses ifade eder. Bu da *i, u, ü* üzerlerine gelir. Bu daha sağır olmak üzere Lehliler'in *hı*'sına benzer. *ı* Slavların sağır *i*'sidir.

büyük sözü cebe sal (koy).” demektir.

Qal-han-çı çaq keler-de
teneri temir pol-ıp qal-ar
yer yes pol-ıp qal-ar
Qan qan-ha qapçıh-ar
Qalıq qalıq-qa qara sauj-ar

Bir Teleüt masalından bir parça olan şu satırlar “Dünyanın sonu zamanı gelince gök (sema) demir olur kalır. Yer yaş olur kalır. Han hana darılır, millet millete kara savurur (düşmanlık eder).” demektir.

Bu misilli aliterasyonlar yalnız Altay ahalisine ve Abakan Tatarlarına değil garpta sakin Kırgızlar, Karakırgızlar ve Uygurlara da vâsi mikyasta yayılmıştır. Bu son üçüncülerde aliterasyon tercihen halk şiirlerine mahsus olduğu hâlde bile böyledir.

İşte Karakırgız türküsü olan Manas’tan alınan bir misal:

Taş-tan soq-qon qorhon-un
taqır kıl-ıp al-hamın
qum-dan qıl-han qorhon-un
çup çınqurçaq qıl-amın
qarqana-lu bu qız-ın
qarma-p oldyo qıl-amın

“Tabyam taştan yapılmış, yer gibi yapıp (düzleyip) alayım. Tabyam kumdan yapılmış, onu mağara yapayım. Bu tüylerle bezenmiş kızı kendim için yakalayım.” demektir.

Vokalik konsonans

Vokalik konsonans ahengi üzerine pek müterakki kanunlar bütün Fin-Ural lisanı ailesinde, bilhassa Sibir’in Türk şubesinde hükümrandır. İmlâ harfleri sert (*a, o, u, ı*), yumuşaktır (*e, ö, ü, i*).[82] Bir kelimede bu iki sınıftan ancak bir sınıfa ait sesliler bulunabilir. Lakin, hatta bu iki sınıf kendi hudutları dâhilinde dahi ancak bazı hasr ve tahdit ile birbirini takip edebilirler. Yani sert voyeller birbirini bazı kaideler üzere takip edebilirler. Yumuşaklar da böyledir. Bu suretle bir tertibe giren voyellerin vaziyetinden bilhassa şiirlerin okunuşunu yükseltmek için istifade edilmektedir. Bu misilli vokalik konsonanslar şunlardır:

a) Sert voyelli mısraların yumuşak voyelli mısralara karşı konması. Misal:

el-din epçi-zi
ton-un topçı-zı

Bu bir Altay darbımeseli olup “milletin sulhçüsü elbisenin düğmesi gibidir.” demektir. Misal:

arıq-ta pol-zo
semis-ge pala

[82] Radloff’un bu tabirinde eksikler vardır.

UYUK VE KAFİYE

Kafiyenin fennî bir tarifine ve yine fennî bir taksimine tesadüf etmedik. Binaenaleyh kendimiz yapmak mecburiyetindeyiz.

Tarif ve taksim

Muhtelif mahal, şart ve vaziyetlerde muhtelif mısralarda iki hecenin veya bu hecelerin bir kısımlarının birbirinin aynı olmasıdır. Yahut sade bir tabirle kafiye, ahenk hâsıl etmek üzere iki sesin uygunluğudur. Nesirde seci neyse şiirde de kafiye odur. Yani kafiyeye şiirin secii, keza secie nesrin kafiyesi demek mümkündür. Seci lügatte kumru sesine derler.

Çankırılı Talat'a, Sadettin Nüzhet ve Mehmet Ferit'e göre (*Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*) âşıklar kafiyeye ayak derler. Bu bir yanlışlıktır. Evvelce zikrettik.

Şimdiye kadar yalnız bizde mısraların sonunda olan kafiye bilinmiş, tarif ve sair hususlar bunun üzerine yürütülmüştür. Halbuki Türk şiirinde muhtelif kafiyeler vardır. Bunları tasnif ve taksim etmek lazımdır. Keza kafiye müteaddit olunca ıstılah olarak yalnız bir kafiye kelimesi kâfi gelmez. Birtakım ıstılahlar da koymak icap ediyor. Bunu da tecrübe ettik.

Kafiye kelimesi Arapçada "uyucu" manasına gelir bir kelimedir. Bu hakikaten kafiyede hecelerin birbirine uyması münasebetiyle iyi bir ıstılahtır. Fransızlarda kafiye demek olan *rime* Latince *rithimus* kelimesinden gelir ki "ritim" demektir. Çünkü kafiye, tekerrürü ile ritim yapar. Biz Arapçadaki manayı daha münasebetli bularak ve "uymak" mastarından "uyuk" kelimesi yaptık. Bu kelimeyi kafiyelerin her nev'ine birden umumi ad olarak ıstılah yaptık. Nev'lere kafiye dedik ve bu nev'lerin herbirine de yekdiğerinden tefrik eder adlar vereceğiz. Ancak kafiye kelimesi Türk dili vokalik ahengine uymaz. Bunu "kafya" suretinde telaffuz edersek olur ve böylece kelime temessül eder.

Uyuğun taksimi: Türk şiirinde kafiye bir defa mısrada aldığı mevzi, bir defa da kendi bünye ve teşekkülü yani harfleri itibarıyla ikiye taksim olunur:

1. Bulunduğu mahalle göre: Uyuk mısraın uçlarında ve içinde bulunur. Buna göre dış kafiye, iç kafiye diye ikiye ayırmak lazımdır. Dış kafiye de başta ve sonda olduğundan bunu da baş kafiye, son kafiye diye ikiye ayırıyorum. İşte bu son kafiyedir ki bizde kafiye olarak bilinmiş ve bütün mütalaalar onun üzerine yürütülmüştür. Hakikatte de en mühim kafiye budur. Bu sebeple buna

son kafiye adını verdiğimiz gibi esas kafiye veya sadece kafiye adını da veriyoruz. İç kafiye bir mısraın ortasında olup mısraın sonundaki kafiye ile kafiyelenir. Eğer iç kafiye yan yana bulunan mısraların iç kafiyeleriyle kafiyelenmiş ise bu kafiye hâlinden çıkıp murassa şiir olur. Baş kafiye iki veya daha ziyade mısraların başlarındaki hecelerin veya ilk harflerin uygunluğudur. Buna akrostiş dendiği gibi eskiler haricî kafiye de demişler. Elan Avrupa'da aliterasyon da diyorlar. Baş ve iç kafiyeler Türk şiirine mahsus hususiyetlerdir. Son kafiye mısraların sonunda olur. Bir de bunlardan başka bir mısraın ilk kelimesinin sonundaki hece mısraın sonundaki kafiyeye uyar. Buna başta kafiye dedim. Bu suretle 4 türlü kafiye vardır: baş kafiye, başta kafiye, iç kafiye, kafiye.

2. Harflere göre: Kafiye ya sırf konsonların uygunluğu ile ya sade imlâ harflerinin uygunluğu ile, yahut sessiz ve sesli harflerden mürekkep hecelerin muhtelif şekilde uygunluğu ile yapılır. Bu suretle 3 türlü kafiye vardır: sessizli kafiye, seslili kafiye, hece kafiye.

Sessizli kafiye, Türk'e mahsus olup Türk orijinal kafiyesidir. En eski zamanlardan beri hâlâ Türk halk şiirlerinde vardır. Bu kafiye bir yarım kafiye hâlindedir. Bu sebeple yarım kafiye adı verilebileceği gibi orijinal kafiye, eski Türk kafiyesi adları da verilebilir. İlmî adın sessizli kafiye olması münasiptir. Seslili kafiye Fransızlara mahsus ve onların eski kafiyesidir. Fransızlar bu kafiyeye *assonance* derler. Köprülüzâde Fuad bu Fransız kafiyesiyle bu Türk kafiyesini aynı şey zannedip birbirine karıştırmışsa da gösterdiğimiz gibi Türk orijinal kafiyesiyle Fransız orijinal kafiyesi bünye itibarıyla birbirine taban tabana zıttır. Biri konsonlar diğeri imlâ harfleriyle yapılır. Buna da yalnız seslilerden mürekkep olup konsonların dahli olmadığından yarım kafiye denilebilir. Ancak esasta ayrıdırlar. Bu tarz kafiye ne Türk'ün halk şiirinde ne de klasiklerde asla yoktur. Şimdi Fransızlarda da yoktur. Eski Fransız kafiyesidir.

Hece kafiye ya en sonda olmak şartıyla bir imlâ harfinin tevafuku ile olur; mesela "imha, mana" gibi ki yalnız sonlardaki *a*'lar uyar ve kafiyeyi yapar. Bu tarz Türk halk şiirinde pek azdır. Eski ve yeni klasiklerde varsa da çok değildir. Fransızlarda çoktur. Tevfik Fikret Fransızları takliden bu kafiyeyi pek çok kullanmış, Türk şiirinde tamim etmiştir. Her hâlde bu zayıf bir kafiyedir. Ya son hecede bir sesli ile onun sonunda olmak şartıyla mevcut bir sessizin uygunluğu ile olur; mesela "bak, tak" gibi. Yahut son bir sesli ile onun evvelinde bir sessizin tevafuku ile olur; mesela "mana, itina" gibi. Ya bir sesli ile onun baş ve sonundaki konsonları da uygun heceler ile olur; mesela "çanak, bunak" gibi. Kafiyenin bulunduğu kelimeye kafiye kelimesi derler.

Uyuk (kafiye) şiirin en mühim unsurudur. Çünkü kafiye bir ahenk tekerrürüdür. Her tekerrür eden şey sihrî bir tesiri haizdir. Şiirin kafiyeli yapılmasının hikmeti budur. Bundan dolayıdır ki nesirde bile seci yapılmıştır. Yine bundan dolayıdır ki zengin kafiye öföniyi fevkalâde artırır. Bence şiirde kafiye vezinden daha mühimdir. Veznin en mühim unsur olduğunda hemen bütün

müellifler ittifak etmişlerdir. Radloff ise kafiyeyi daha mühim bulmaktadır. Vakıa bu böyle ise de bütün müelliflere rağmen biz kafiyenin en mühim unsur olduğuna kaniiz. Hem de şu var ki şiiri vezniyle okuyabilenler pek azdır. Demek ki veznin tesirini alanlar bir ekalliyettir. Halbuki bunlar da şiirden keyif duyarlar. Bunun sebebi kafiyenin tesiriyle izah olunabilir. Kafiye vezin gibi güçlükle tesir edebilen bir unsur olmayıp herkes bu tesire maruzdur. O herkesi teshir eder. Böyle de olmasa yine kafiyedir ki en mühim tesiri yapar ve veznin verdiği tesiri hadd-i kusvasına götürür.

İşte bunu bildikten sonra kafiyesiz şiir yazmanın ne kadar manasız ve böyle şiirlerin ne kadar yavan olduğu aşikâr olur. Bir defa kafiyesiz şiir güzelce vezinle okunsun, bir de hatta veznine dikkat etmeyerek zengin kafiyeli bir şiir okunsun, derhal farkı anlaşılır. Zaten şiirin nesirden tatlı olmasının sebebi de kafiyedir. Kafiyesiz şiirler nesirden başka bir şey değildir. Nitekim vezinli bir nesir de yazılsın, yine şiir çeşnisi veremez. Bunun güzel misali bahr-i tavilden olan şiirlerdir. Bunlar vezinlidir; fakat okurken nesir gibi tesir ederler. Vakıa bunların kafiyeleri varsa da her mısra 50-150 kadar kelimelerden mürekkep olduklarından kulak kafiyenin birinden diğerine gelinceye kadar kafiye ahengini unutmakta ve keyiflenmemektedir.

İşte bu hikmete binaendir ki kafiyelerin birbirine yakın olup uzak olmaması şarttır. Bize göre bu uzaklık aynı kafiyeli iki mısra arasında azami üç mısradan ziyade bulunmamak üzere olmalıdır. Hâmid ve Fikret'ten beri kafiye arasına hatta 10 kadar mısra konarak kafiye tesiri mahvedilmiştir ve bu hâl şiirimiz için büyük bir kusur olmuştur.

Hâsılı kafiye şiirin en mühim bir kısmıdır. Şiiri nesirden ayıran, mümtaz kılan, hatta vezinden ziyade kafiyedir. Bu sebepten kafiyesiz şiir yazmak şiirbilig fennine vâkıf olanlar için münasebetsizlikten başka bir şeyle tavsif edilemez. Her dilde olduğu gibi bizde de, fakat son zamanlarda vezin ve kafiyenin aleyhinde bulunanlar zuhur etmiştir. Lakin şiiri bu iki mühim meziyetinden tecrit etmek şiire nesir hâlini vermek demektir. Bunların iddiaları dile bile alınmaya değmez. Vakıa onların dedikleri gibi vezin gibi kafiye de şiirde bir güçlüktür. Hakikaten bazen şairler için kafiye bulmak epeyce bir güçlüktür. Bazen kolayca bulunursa da bazen pek güç olur. Hatta bulunamaz. Meşhur Fransız şairi Corneille şiir yazarken kafiye bulamayınca kendisinin üstündeki katta oturan kardeşine "Thomas, kafiye yolla!" diye bağırır, o da yollarmış. Bir şair bir kafiye bulmak için saatlerce uğraşır. Yahut bir kafiye hatırı için manayı değiştirir. Güzel bir manayı, teşbihi atar, yahut da bir mısraına kafiye bulabilmek için hiç lüzumsuz olarak bir mısra daha ilave ederek haşv meydana getirir. Çok defa ikinci mısralar böyle meydana gelmiştir. Şiir boşuna uzar, mana kaçar. Fikre fikirler ilavesine meydan verir.

Bu müşkülata binaen Fransızlar kafiye lügatleri yapmışlardır. Bunlar muhtelif tarzlarda tertip edilmişlerdir. En ileri kelimelerin sonlarındaki harf-

lerin elifbe tertibiyle sıralanmışlardır. Bu kitaplarda bir harfe ait ne kadar aynı kafiyede kelime varsa bir yere toplanmıştır. Şair istediği kafiyeyi bunlarda kolaylıkla bulup ilhamatına hazer verecek olan mihaniki çalışmadan kurtulur. Böyle eserlerin Türkçemiz için de yazılması lazımdır. Ali Seydî Bey seci ve kafiye lügati yazarak bu boşluğu doldurmuşsa da bu eserde Türkçe kelimelere yer verilmemiştir; hep Arapça ve Acemce kelimelerdir. Keza Mehmed Şerif adında bir zat daha evvel 1293'te *Teshîlü'l-Kavâfî* adında bir kafiye lügati yazmış ise de Türkçenin geçirdiği evolusyon ile ikisi de sıfır olmuştur. Manastırlı Rifat de *Mecâmi'ü'l-Edeb*'de kafiye bahsinde kafiye lügati tarzında muhtasar bir bahis yazmıştır. Bu da evvelkiler gibidir.

İnşallah dilimiz tasfiye olunur ve bu tasfiye tamamlanır; sabit bir hâle gelir de hemen bir kafiye lügati yazılır. Kafiye bulmak için kafiye lügatlerine müracaat olunacağı gibi alışkın şairler öyle kafiye bulmakta pek güçlük çekmezler. O kendi kendine doğar. İşte böyle olmakla beraber vezni, kafiyeyi bela, şiir için cendere addetmek doğru değildir. O kimseler böyle diyeceklerine şiiri bırakıp nesir yazmalılardır. Yoksa kafiyesiz şiir, bir sayfanın ortasından yukarıdan aşağı parmakla silinip iki kısma ayrılmasına benzer.

Kulak bir mısraın son sadası eşsiz olursa memnun olmaz. Bir mısraı dinleyince aynı kafiyenin gelmesini bekler durur ve gelince hoşnut olur, zevk duyar. Bu sebeple şiirin en mühim unsuru kafiye, en mühim kelimesi kafiye kelimesidir. Yani mısraın sonundaki kelimedir. Bu kelime manaca ve ahenk cihetiyle de mühim olursa şiir fevkalâde olur. Çünkü şiirin mühim kelimesi kafiye kelimesi olduğundan şiiri okuyanlar bu kelimeye dikkat ederler. Bahusus aruzsuz, ritimsiz şiirlerde kafiye en mühim işi gördüğünden behemehal lazımdır.

Fransızlarda kafiyesiz şiir bazı asırda biraz revaç bulmuş, bazı asırda pek zemme uğramış ise de bu hâl bir rüzgar gibi gelip geçmiş, elan şiirin kafiyeli olmasında karar kılınmıştır. Kafiyesiz şiire Fransızlar "ak şiir" derler.

Kafiye kulağa aittir. Yazıya, imlâya tâbi olmaz. Yani ses meselesidir. Kafiye kelimesi bize Arapça *el-kâfiye*'den gelmiştir. Arapça lügatte kafiye "kafâ" kelimesinden müştaktır ki "takip etti," "arkasından gitti," "uydu" manasınadır. Bu hâlde biz Türkçede kafiyeye "uyuk" diyebiliriz. İleride şerh olunacağı gibi bu iki kelimeye şiirbiligimizde lüzum vardır. Fakat kafiye kelimesi Türk dilinin ses ahengi kanununa uymamaktadır.

Ali Cemaleddin'e göre kafiye ıstılahta vezinli sözün sonunda bulunan harftir. Bizde mukaffa tabiri vardı. Birbirine kafiyeli veya kafiyesi olan mısralara denir. Artık "kafiyeli" tabirini kullanmalıyız. Kafiye, kafiye hâline gelmek için evvela iptidai bir şekilde başlamıştır. Bu iptidai şekle "yarım kafiye" dedik. Bu iptidai kafiye iki türlüdür: sessizli, seslili.

Sessizli kafiye (orijinal Türk kafiyesi)

Mısraın sonunda olur. Mısraın sonundaki kafiye kelimesinin son seslisinin hiçbir dahli olmayıp ancak bundan sonraki mısraın son harfi olan konson kafiyeyi yapar. Yani rol oynayan mısraın son sessiz harfidir. Demek sessizli kafiye mısralarda kafiye kelimesinin son sessizlerinin birbirine uymasıdır. Yani imlâ harfleri ister üstün, ister esre, ister ötre ve bunların *e*, *a*, *o*, *ü* vb. gibi ince ve kalın muhtelif dereceleri olsun hiçbir tesirleri yoktur. Misal: "eş=taş=yokuş=kış=diş=boş=görüş" vb. Bunlar işte imlâ harflerinin birçok nev'lerine rağmen birbiriyle kafiyelidir ve kafiyeyi yapan yalnız *ş* sessizidir. Keza "eğri=doğru=boru, yıldız=gündüz" gibi.

Yunus Emre'den de birkaç eski kafiye numunesi: "kadîmden idi=âdemden idi," "hazretinden=tenden," "sen=Süleyman," "azdım=gezdim," "sandı=sundı," "akdı=yıkdı," "la'l bulasın=hâl bulasın," "sunar=hüner," "kul olam=kül olam," "uçmak gerek=geçmek gerek," "düpdüz gelir=âvâz gelir=söz gelir=kaz gelir=tiz gelir," "gül eyler=yol eyler=seyl eyler=kol eyler=kara göl eyler=çöl eyler=pul eyler," "yavuz=yıldız," "ıssız=söz=toz=deniz."

Anonim halk şiirinde, saz ve tekke şairlerinde pek çok kullanılmıştır. Eski klasiklerde de epeycedir. Ahmed Paşa'dan sonra pek azalmış, nihayet yok hâle gelmiştir. Bununla beraber Abdülhak Hâmid'de tek tük bulunmaktadır. Bilhassa parmak hesabı vezinle yazılmış şiirlerimizin hemen umumunda bu kafiye ekseriyettedir.

İşte bu kafiye Türk kafiyesinin ilk merhalesidir. Bu kafiye asıl kafiyeye nispetle elbet kıymetsizdir; fakat çok kullanmamak üzere terk edilmemesi taraftarıyım. Bu kafiye bazen kafiye kelimelerinin iptidalarında aynı cins sesli veya sessiz ile takviye edilerek öyle güzel olur ki kulak bunu hakiki zengin kafiyeden fark etmez; misal "karaltı=kuruldu."

Bazen de kafiye hecesinin sessizleri her ne olursa olsun kendilerinden evvel ve sonra gelen sesliler birbirinin aynı olur; "bilezik" ve "yüzük"teki *zik* ve *zük* gibi. Bu nev', iptidai kafiyelerin daha mütekemmil bir derecesidir veyahut bu tarzın zengin kafiyesidir. Bazen de sonda bir sesli olup konson yoktur. O vakit kafiyeyi bu imlâ harfinden evvelki konson yapar; misal "gece=baca." Misaller:

Bilseydim ben Haleb'e varmazdım
Bir başım olsa ben kayırmazdım
Bir Afşar bozlağından

Buradaki kafiye *var* ve *yır*'ın *r*'lerindedir.

Geçmiş güzellik eseri geçmiş
Gördüm ki sevdiğim yurdundan göçmüş
Nice âşıklar da bâdeni içmiş

Bir koşmadan

Burdaki kafiye ç harflerindedir.

Ala karlı nûrlu yerlerin gördüm
Al kırmızı gonce güllerin derdim
Bir Akdağ Yaylası türküsünden

Buradaki kafiye *r* harflerindedir.

İsekli geldi de savaş kuruldu
Haydin arkadaşlar bugün ün günü
Aç arslanlar bozkurt gibi düzüldü
Seyir edin aşiretin cengini

Çalın üzengiyi atlar harlasın
Koç yiğitler sıkletinden terlesin
Kargılar oynasın kılıç parlasın
Düşmen dehşetinden alsın dengini
Bir koşmadan

Burada birinci murabbadaki kafiyeler *n*'ler, ikinci kıtadakiler *l*'lerdir.

Yollar çamur kurusun da gidelim
Lale sünbül bürüsün de gidelim
Bir bozlaktan

Buradaki kafiye *r*'lerdir.

Yıldız doğdu yüceden
Şavkı düşdü bece(baca)den
Kavlimiz var dün geceden
Nice doğdun Kervankıran

Parmağında elmas yüzük
Kolunda altın bilezik
Sabah oldu yâra yazık
Nice doğdun Kervankıran

Birinci kıtada *c*'ler, ikincide *z* ve *k*'ler kafiyedir.

Yaprak gazel olmuş titriyor dalda
Bülbülün ezgisi tomurcuk gülde
Bir kayabaşından

Burada *l*'ler kafiyedir.

ŞİİR ŞEKLİ

Henüz bizde şiir şekli ile şiir adları tefrik edilmeyerek birbirine karıştırılmakta, hepsi şiir şekli zannedilmekte, yahut şiir adı zannedilip şiir şekli nedir bilinmemektedir. Şiir şekli ve adı ile bir de şiirlerin adları olduğu fark edilmemiştir. İşte bu bahiste bunu tarif, tespit, tasnif ve tanzim edip adlarını da vereceğiz.

Vezin ve kafiye ile yazılan söze şiir, nazım derler demiştik. Şiiri Fransızların *poésie*, nazmı *poème* kelimeleri mukabili olarak koydum. Şiirin vâhid-i kıyasisi Türk'te mısradır; Arap'ta beyit, Acem'de ve Fransız'da mısradır. Aruz alındığı zaman dahi bütün aruzlu şiirlerde yine vâhid-i kıyasi mısradır. Bunun delili şudur: Arap'ta vâhid-i kıyasi beyit olduğundan bir beytin ilk mısraının son kelimesinin son birkaç hecesi ikinci mısraın başına ve aksine olarak ikinci mısraın ilk kelimesinin başından birkaç hece ilk mısraın sonuna geçebilir. Halbuki bütün aruzlu Türk şiirlerinde bu hâl asla görülmez. Demek Türk'te aruza göre olan şiirlerde mısra vâhid-i kıyasidir. Nitekim bunun diğer delili Türk aruzlu şiirlerinde tek mısradan ibaret epeyce şiir vardır. Halbuki tek mısra Arap'ta asla yoktur. Bunlarda tek mısra zihniyeti olmasa idi Arap tarzına geçer iken mutlaka beyti vâhid-i kıyasi alırlardı.

Vaktiyle Korsch, Türk orijinal şiirinin vâhid-i kıyasisinin beyit olduğunu söylemiştir. Kowalski de ilk şiir şeklinin beyit olduğunu, sonra iki beyit birleşerek kıta husule geldiğini söylüyor. Fabó da bu fikirde[dir]. Son zamanlarda Köprülüzâde Fuad, Türk şiirinin ilk şeklinin murabba olduğunu iddia etmiş ve bunun en eski numunesi manidir demektedir.[226] Esasen bu fikir kendisinin değildir. Bunu Kowalski'de görüyoruz (Kowalski'nin evvelce zikrettiğimiz eseri). Bu fikirler yanlıştır. Korsch'un fikri diğerinden daha doğru olabilir. Çünkü eski numunelerde beyit vardır. Fakat Türk millî orijinal şiirinde eldeki en eski numuneler olan Orhun Abidesi, *Oğuznâme* ile Mahmud-ı Kaşgarî'de, Altay şiirlerinde bunun aksini ispat eden şiirler vardır. Birinci şiir 6 mısralık bir gruptur. Onda murabba hâli yoktur. Bu abidelerdeki ikinci şiir bir beyittir. *Oğuznâme* şiiri 8 mısralı ve vahîdü'l-kafiye bir külldür, yine murabba hâli yoktur. Mahmud-ı Kaşgarî'de beyit, murabba vardır. Altay şiirlerinde tek mısra vardır. Keza bilmecelerde tek mısra vardır. Keza Altay Türkleriyle Kırgız, Karakırgız ve emsali Türklerde halk şiirlerinde öyle uzun şiirler vardır ki

---

[226] *Mehmed Fuad Köprülü,* "Türk Klasik Edebiyatındaki Hususi Nazım Şekilleri: Tuyug," *Türkiyat Mecmuası* 2 (1928): 227. Mani de en eski numune külldür. Hatta adı dahi Arapça "ma'nî"den olmasına nazaran mani o kadar eski değildir.

murabba ile hiçbir münasebetleri yoktur. Halk türkülerinde beyit vardır. Demek bunlarda da mısra vâhid-i kıyasidir. Keza birtakım meseller vardır ki tek mısradır. Bunlar halka mahsustur. İşte bunlar Türk şiirinde vâhid-i kıyasinin murabba olmadığını, bilakis mısra olduğunu ispat eder fikrindeyiz.

Şiirin vâhid-i kıyasisi

Mısraın Türk şiirinde vâhid-i kıyasi olduğuna dair bazı sözler de vardır. Mesela Ragıb Paşa "Eger maksûd eserse mısrâ'-ı berceste kâfîdir" demiştir ve bu söz pek çok tekrar edilmiş bir sözdür. Keza Türk aruzunda "mısra-ı âzâde" tabiri vardır. Birçok klasiklerde birçok tek mısralar vardır. Halbuki Arap'ta vâhid-i kıyasi beyittir. Bizim klasikler Arap ve Acem tesiriyle meydana geldikleri hâlde beyti vâhid-i kıyasi gibi almamışlardır. Nitekim Arap'ta aruz vezinleri bir beyte şamil bir vahdet iken Türk aruzunda bir mısraa şamil bir vahdet olmuştur.

Mısra

Vezinli yani vezni muayyen herhangi bir söz mısradır. Mısralar daima bir satırda yazılır; fakat opera, gülgülü-opera ve operetlerde, bazı diyalog ve emsalinde bazen bir mısra parçalanarak iki üç şahıs arasında taksim edilir ve o vakit muhtelif satırlarda yazılır. Misal:

-Çocuk!...
-Çocuk muyum?
...
Ah işte güldünüz; gülünüz!
Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, "Sühâ ve Pervîn"

Bir mısradan ibaret şiire mısra-ı âzâde adı verilir. Böyle şahıslar olmadığı vakit bir mısraı parçalamak hatadır ve lüzumsuzdur. Misal:

"Bahtıyârlık!"
"Evet budur, işte bunu ara, bul;"
Mehmet Emin, *Türk Sazı*, "Bahtıyârlık"

Galiba bu mısrada "bahtıyârlık" şiirin en mühim kelimesidir. Şair onu bu sebeple ayrı ve müstakil bir satır yapmış. Şiirin adının da "Bahtıyârlık" olması bu zannımızı teyit eder. Lakin böyle mühim kelimeyi ehemmiyetini göstermek için ayrı yazmak bu maksadı ifa etmez. Bir kelimeye ehemmiyetini vermek için adını ya kafiye kelimesi yapmak yahut da hiç olmazsa duruk sonuna veya başına koymak lazımdır.

Bir şiirin en güzel mısraına "şah mısra" yahut "mısra-ı berceste" adı verilir. İkinci ıstılahı "seçme mısra" diye Türkçeleştirmelidir.

İşte vâhid-i kıyasiyi bildikten sonra deriz ki bir şiirin bütün şekil ve nev'lerini adetlerine, kafiye tarzlarına, vezinlerine göre mısralar teşkil ederler. Mısraların adetlerinin, vezinlerinin, bilhassa kafiye yerlerinin, tarzlarının muhtelif surette birleşip toplanmaları şiirlerin şekil ve biçimlerini vücuda getirirler. Demek ki bir şiiri bir kumaşa benzetirsek onun makası kafiye tarzı, mısra adedi ve vezindir. Vezni dahi bu kadrodan çıkarmak lazımdır.

Türk şiiri şekilce zengindir. Evvela kendi orijinal şekli vardır. Sonra Arap ve Acem'den şekiller almıştır. Nihayet son yarım asırda Fransız şekillerinden de birçok şekil almıştır.

Arap şiirinde şekil

Arap'ta şiirin şekli umumiyetle ve esas olarak bir tanedir; o da kasidedir. Kaside en az 7, en çok 20 beyitli olur. Arap mersiyelerini; medhiyelerini ve daha birçok şeylerini hep kaside tarzında yazmıştır. Kasidenin ilk beyti mukaffa olup diğer beyitlerin tek numaralı mısraları hiçbir kafiyeyi haiz olmaz. Ancak çift numaralı mısralar, ilk beytin kafiyesiyle kafiyeli olur. Kafiyede revileri mutlaka bir olmalıdır. Bu bir olduktan sonra kafiye mürekkeb ve mürekkeblerin mukayyed, müesses gibi nev'leri olmasında hiçbir beis yoktur. Bir de kıta yazarlar. 3 yahut 7 yahut 20 beyitten ibaret olan bir şiire kıta adını verirler.

Endülüs'te şiir revaç bulunca oranın son devre şairleri bir nev' şiir icat edip adına *müveşşah* demişlerdir. Bu şiir azami 7 beyitli olur. Her beytin de birtakım agsânı (gasnlar) vardır. Böyle şiir söyleyen şaire *veşşâh* derler. Bu nevama mısra dediğimiz şiir, her 4 mısraı birbiriyle kafiyeli kıtalar, bazen müstezadlı, bazen 5 mısraı bir kafiyeli vb. olan şiirdir. Yani Araplar İran'da, Avrupa'da olan tarzlara dökülmüşlerdir. Misal

"العود قد ترنم بأبدع تلحينٍ وشقت المذانب رياض البساتين وفي انتهائه حيث يقول تخطر ولم تسلم عساك المأمون

Yahya b. Zi'n-Nûr" müveşşah mısrada geçmiştir. İbn Sina el-Melik bunun numunesidir.

Acem şekilleri

Acemler kaside, bilhassa gazel, mersiye, rubai çok yazmışlardır. Acem'in kullandığı şekiller hemen kâmilen Türk'e geçmiştir.

Fransız şekilleri

Bu şekiller şunlardır:

1. *Distique*. İki mısradan ibaret bir şekildir. Bu bizim beyittir. Bu şekil Fransız şiirinde azdır. Tek mısra hele hiç yoktur.

2. İstans (*stance*). Fransız şiirinin en esaslı şeklidir. Bu kelime İtalyanca *stanza*'dan gelip "istirahat" demektir. Bu bizim kıtadır. İstans, kafiyeleri çapraz veyahut karışık olan ve manası tam ve başka bir kıtaya manaca bağlı olmayıp müstakil olan birtakım mısralardan mürekkep bir şiirdir. Kıtalarda düz kafiye olamaz. Zaten kıtaları serbest şiirlerden ayıran şey onların düz kafiye ile istediği kadar devam edebilmesidir.

Eğer bir şiirin kıtaları, kafiyelerinin tertibi, mısralarının adedi ve vezinleri cihetinden birbirinin aynı ise bunlara "muntazam istanslar" (*stance régulière*), yok böyle değilse "gayrımuntazam istanslar" derler. Eğer muntazam ve gayrımuntazam kıtalar birbirine karışmış ise bunlara "karışık istanslar" (*stance mixte*) adı verilir. *Poéme lyrique*'ler daima istanslardan teşekkül eder. *Chanson* (türküler) da böyledir. Ancak bunlarda eşçik (*couplet*) denilen şey vardır. Bizim türküler büyük bir ekseriyetle şekilce ve vezince nizamlı şiirler olup Fransızların şansonları hele vezince ekseriyetle serbesttir. Keza *ode*'lar da böyledir. Bunlarda istans, kıta (*strophe*) adını alır. Bununla beraber istans, dinî, felsefi ve matemî şiirlerde hususi olarak şiir adı da olur.

İstanslar yani kıta bermutad en az 4, en çok 12 mısralı olurlar. Eğer bir kıtanın mısra adedi tek olursa kafiye bir defa 3 mısrada aynı olur. 10 mısralı kıtaya *dizain* (onluk); 8 mısralı, *huitain* (sekizlik); 6 mısralı, *sizain* (altılık); 5 mısralı, *quintil* (beşlik); 4 mısralı, *quatrain* (dörtlük, murabba, rubai) derler. Müstesna olarak birtakım kıtalar da vardır ki ancak üç mısralıdır. Bunlara *tercet* (üçlük, müselles) derler. Eğer bir şiir birçok murabba kıtalardan mürekkep ise bu şiire *quatrains* derler. Bir şiirde 4-5 kadar istans bulunabilir. Kıtaların vezinleri aynı veya muhtelif olabilir. İşte Fransız şiirinde bu kıtalar bir binanın hazırlanmış direkleri, kapıları, pencereleri ve döşemeleri manasında olup onlardan nasıl ev kurulup meydana gelirse bu kıtalardan da aşağıda göstereceğimiz gibi türlü türlü şiir binaları kurulur.

3. Üç kafiyeler (*terza rima*). Üçlüklerden mürekkep şiirdir. Bunlarda birinci üçlüğün, birinci [ve] üçüncü mısraları birbiriyle, ikinci mısraı ikinci üçlüğün birinci ve üçüncü mısraıyla kafiyelenir. Böylece devam eder. Son kıtanın yalnız kalan ikinci mısraı ise münferit bir mısra ile kafiyelenir ve bu son münferit mısra ile şiir biter: *nmn, mem, ese, y*. Bu şekil Türk şiirine girmiş ise de pek az numuneler vardır.

4. *Ode*. İstrofları birbirine benzeyen küçük ve lirlik şiirlerdir.

5. *Iambe*. *Iambe*'da 12 heceli bir mısra ile 8 heceli bir mısra tevali eder. Kafiyeler çaprazdır. Mısraların adedi mahdut değildir. 176 mısraa kadar olanları vardır.

6. Sona (*sonnet*). Buna Türkçe telaffuza göre "sona" dedim. Fransızlara İtalyanlardan geçmiş olan bu şekil, 2 dörtlük ve 2 üçlük kıtadan yani 14 mısradan mürekkeptir. Sonalar nizamlı ve nizamsız olmak üzere iki nev'dir. Nizamlının krokisi: *emme, emme, hhy, lyl*. Nizamsız böyle değil, gelişigüzeldir. Fakat ekseriya *emme, nsns, hhy, ṭṭy* şekli görülmektedir.

Eğer bir sonada kafiyeler gelişigüzel, mesela murabbalar sarma yerine çapraz, müselleslerinki de gelişigüzel ve vezin de muhtelif olursa böyle sonaya, serbest sona denir; fakat şiir yine 2 murabba ve 2 müsellesten mürekkeptir. Sonalar bize Tevfik Fikret'le girmiştir. Epeyce sona yazılmışsa da muntazam sona hiç yoktur.

7. Ballad (*ballade*). 3 tane onluk yahut 3 tane sekizlik kıta ile sonra 1 küçük kıtadan teşekkül eder. Bu küçük kıtaya *envoi* derler. Bizde buna "gönderük" denebilir. Eğer ballad onluklardan mürekkep ise gönderük 5, sekizliklerden mürekkep ise 4 mısralı bir kıta olur. Kıtaların kafiyeleri birincide cins ve sıraca ne ise diğerlerinde de aynıdır. Onluk kıtalardan mürekkep olan balladlarda gönderüğün mısraları, kıtanın son 5 mısraının aynıdır. Sekizlikli balladlarda son 4 mısraa uyar. Şema:

mhmh, eeṭ'ṭ', mhmheeṭ
'ṭ', mhmheet'ṭ', eṭ'ṭ'

Balladların onluklu kıtalı olanlarında vezin ekseriya 10 heceli, sekizliklilerde 8 heceli olur. Balladlar eskiden ekseriya krallara ve ricale yazılmıştır. Eğer ballad 3 yerine 6 kıtalı olursa "muzaaf ballad" adını alır.

8. Tiryole (*triolet*). 8 mısradan ibaret bir kıtadır. Kafiyesi iki türlüdür. Birinci mısraı, dördüncü mısraı da teşkil eder. Birinci ve ikinci mısralar sonda da tekrar olunur ve nakarat (*refrain*) yerine geçerler. İlk mısraın kafiyesi 3, 4, 5, 7. mısralarda tekerrür eder. İkinci kafiye ise 2, 6, 8. mısralarda tekerrür eder.

9. Viyanal (*villanelle*). Kafiyeleri kendine mahsus bir tertipte olan, adedi muayyen olmayan üçlüklerden mürekkeptir. Şeması: *ḳ'ḳ, ḳ'* Birinci kıtanın tekrar birinci mısraı *ḳ'*, birinci kıtanın tekrar ikinci mısraı *ḳ'*, birinci kıtanın tekrar birinci mısraı *ḳ'*, birinci kıtanın tekrar birinci ve ikinci mısraları.

10. Rondo (*rondeau*). Bunlar iki türlüdür: Sade ve katmerli rondo (*rondeau redoublé*). Sade rondo 3 kıtadan mürekkeptir. Birinci ile üçüncü kıtalar 5, ikinci kıta 3 mısralı olur. Vezinler 8 veya 10 hecelidir. Kafiye sade iki türlüdür. Şema: *mmeem, mme, mmeem*. Katmerli rondo 6 murabbadan mürekkeptir. Kafiyesi yine sade iki nev'dir ve çapraz olur.

11. Rondal (*rondel*). 2 murabba ile sonuncu 1 beşlikten mürekkeptir. Kafiye sade iki tanedir. Birinci murabbaın birinci ve ikinci mısraları, ikinci mu-

rabbaın üçüncü ve dördüncü mısralarını teşkil eder. Son kıtanın son mısraı da ilk kıtanın ilk mısraıdır.

12. Le (*lai*). Eski bir şekildir.

Bu şekillerden birçoğu son zamanda Türk şiirine sokulmuş ise de hemen hiçbiri aynen alınmamıştır. Yalnız çapraz veya sarma kafiyeli murabbalar, bazı onluk ve sekizlikler hemen aynen alınmıştır. Bunların da serbest şekilleri son yıllar Türk şiirinde pek çoktur. Sonalar alınmış ve pek çok da sona yazılmış ise de bunlar da hemen umumiyetle serbest sonalardır. Yani Türkler Fransız şekillerini taklit edip Türk şiirine sokmuşlarsa da hemen umumiyetle serbest tarzları tercih etmişlerdir.

Türk aruzuna dair yazılmış eserlerde şekle dair bulduğumuz malumat

Nevayî

Nevayî'ye göre Türk'te şiir şekillerinin şunlardan ibaret olduğu anlaşılıyor: Rubai, rubaiye (rubaiyat), nazm, şiir, beyit, mesnevi, gazel, ferd, muhammes, müseddes, mukattaât, müstezad, muamma, lügaz, tercî, tuyuğ, kaside. Nevayî *Garâyibü's-Sıgâr* mukaddimesinde bunları yazdıktan sonra "Barça Türkî üslûb bu ebyât zeylide müzeyyel boldı" diyor ki bunları Türk tarzı saymakta demektir.[227]

Ayaşî

Ali b. Hüsameddin el-Ayaşî'de şu malumat vardır:

> Kıta, 3'ten 9 beyte kadar olan ve ilk beyti kafiyeli olmayan şiirlerdir. Kaside 9 beyitten ziyade olana derler. Gazel mahbubun hüsnünü övmeye derler ve arz-ı iştiyak ve muhabbet ve firak ve hasret göstermeye derler. Medh diye bir kişiyi övmeye derler. Hicv diye bir kimesneyi zemmetmeye derler. Mersiye diye ölü medhin demeye derler. Nazire diye bir kişinin şiiri kafiyesinde onun kasdlarını (maksadlarını) bir ibaret-i âharla getirip şiir etmeye derler. Nakîza diye birinin şiiri kafiyesinde onun şiiri kasdının aksiyle şiir etmeye derler. Neşîd diye eydilmiş gazele derler ve şiiri bir mahalde anane ile okumaya derler. Müveşşah diye şol şiire derler ki her beytin evvelinden bir harf alalar, bir adam adı çıka. Müstezad diye şol şiire derler ki her mısraında ziyadesi ola. Mesela:
>
> *Ey yüzü güneş alnı kamer saçları sünbül*
> *Hem gözleri abher*

[227] *Hutbe-i Devâvîn*, Ali Şir Nevayî, *Külliyât-ı Nevâyî*, yazma eser, Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 317, vr. 5b. Bunların ve bunlardan sonrakilerin adlarının bir kısmı şekil, bir kısmı şiir adıdır. Tefrik etmemişlerdir.

DİZİN

A

Abakan 132, 133, 134, 147
Abakan Tatarları 166, 432, 433
Abdal Sultan Musa 99, 518, 759
Abdî 73, 311, 528, 762, 763
Abdullah-ı Kureşî 253, 875
Abdullah Tukayef 70, 99
Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Basrî. Bakın el-Halil
Abdurrahman Halil b. Amrü'l-Garrâ Hindî el-Ezdî el-Basrî. Bakın el-Halil
Abdurrahman Süreyya 810
Abdülaziz Han 253, 262, 897
Abdülhak Hâmid 68, 75, 80-82, 84, 85, 92, 97, 100, 173, 183, 187, 318, 345, 346, 350-352, 374, 404, 416, 446, 454, 456, 459, 460, 462-464, 586, 587, 589, 593, 602-604, 621, 626, 633, 634, 660, 665, 679, 682, 688, 693, 698, 700, 701, 712, 763, 778, 794, 795, 796, 811, 812, 831, 833, 835, 838, 847, 855, 856
Abdülhak Hâmid Devri 84, 85, 92, 794
Abdülhak Hamid Devri ile Tevfik Fikret Devri Cetveli 318
Abdülhak Hâmid ile Tevfik Fikret Devri 92, 93, 318
Abdülhamid II 719
Abraham, O. 410
Acem 29-31, 38, 40, 64, 65, 74, 86, 89, 91, 93-95, 98, 149, 154, 160, 161, 163, 164, 219, 225, 226, 233, 249, 250, 253, 254, 262, 264, 267, 269, 270, 279, 281, 282, 285, 294, 307, 339, 340, 347, 351, 382-386, 388-390, 392-394, 409, 410, 426, 427, 466, 467, 468, 472, 598, 603, 609, 630, 640, 641, 645, 650, 662, 667, 677, 726, 731, 732, 757, 763, 798, 799, 801, 858, 869, 893, 897
Acemce 63-66, 68, 70-74, 76, 77, 84-86, 89, 91, 92, 111, 243, 245, 254, 259, 261, 266, 289, 307, 363, 383, 385, 387-391, 415, 425, 430, 474, 528, 529, 532, 533, 537, 538, 543, 546, 554, 556- 559, 561, 565, 566, 571, 573, 576, 603, 763, 774, 799, 829, 846, 847, 851, 875, 880, 885, 887, 897
Acemler 225, 226, 267, 269, 270, 281, 283, 294, 384, 392, 468, 475, 599, 609, 825
Acem Taklidi Devri 794
Âciz 99, 524
Âdem peygamber 47, 49, 431, 813, 815
Ad kavmi 49
Adnî 870
Afşar 726
Âhî 100, 535
Ahmed 48, 66, 71, 158, 234, 311, 566, 763, 828
Ahmed Burhaneddin 156
Ahmed Cevdet Bey 43
Ahmed Cevdet Paşa 392, 393
Ahmed Hamdî 51, 253, 255, 262, 268, 294, 402
Ahmed I 49, 615
Ahmed III 770
Ahmedî 72, 100, 528, 763
Ahmed-i Dâ'î 671
Ahmed Midhat Efendi 85
Ahmedoğlu İbrahim 524
Ahmed Paşa 73-77, 79, 81, 82, 84, 85, 91, 92, 97, 100, 310, 312, 341, 349-352, 364, 385, 416, 461, 463, 529, 530, 576, 593, 602, 609, 621, 626, 638, 665, 704, 709
Ahmed Paşa Devri 84, 85, 87, 92, 312, 352, 794
Ahmed Paşa Devri Cetveli 312
Ahmed Yesevî 66, 69, 91, 95, 99, 154, 158, 160, 167, 170, 171, 173, 178, 179, 211, 374, 436, 439, 444, 461, 509, 661, 665, 671, 686, 759
Aida 777
Akademi 53
Aka Mehmed 99
Akdağ Yaylası 417

Akdeniz 719
Ak Hun 160
Akif Paşa 79, 84, 92, 97, 98, 100, 403, 429, 571, 603, 610, 665, 666, 693
Akif Paşa-Pertev Paşa Devri 92
Akkalı 100
Aksaraylı İsmail 747
Akşehir Sultandağı 881
Akşemseddinoğlu Hamdî 12, 73, 100, 311, 529
Alaaddin Camii 42
Alafranga Devri 318
Alafranga mı Alaturka mı 720, 777, 778
Alain 35, 715
Alevi 95, 757
alexandrin 175, 176, 178, 836
Ali 523
Ali Baba, Maraşlı 409
Ali b. Hüsameddin el-Ayaşî 46, 237, 243, 471, 625, 627, 773, 876
Ali Cemaleddin 262, 268, 269, 282, 292, 294, 307, 359, 362, 415, 423, 474, 608, 609, 625, 627, 641, 764, 774, 818, 820, 840, 849, 855
Ali Emiri Kütüphanesi 889
Ali, Hz. 544, 762
Âlî Paşa 807, 808
Ali Seydî 415
Alman 130, 136, 389, 411, 719, 796
Almanca 118, 896
Almanlar 54
Alp Er Tunga 434, 729
Altay 31, 61, 62, 64, 68, 69, 90, 94, 131-134, 136, 143, 147, 160-162, 164, 166, 168, 171, 172, 393, 433, 435, 437, 466, 492, 496, 514, 599, 635, 638, 647, 686
Altay Dağları 61
Altaylılar 46
Altay Türkleri 31, 61, 64, 90, 132, 160, 162, 166, 432, 433, 466, 742
Altın Yurt 488
Altıparmak Tarihi 879
Amasî 876
Amasyalı 96, 237
Anadolu 31, 34, 37, 42, 43, 46, 63, 64, 66, 68-70, 72, 81, 83, 88, 90, 99, 102, 110, 113, 164, 168, 179, 208, 386, 388-390, 409, 435, 482, 503, 661, 686, 718, 723, 727, 730, 757, 798, 881
Anadoluluca 90
Anadolu mecmuası 28
Ankara 86, 719, 743, 746
Arabî 847
Arabistan 162
Arap 28-31, 38, 40, 62, 65, 69, 70, 77, 91, 93-95, 98, 100, 108, 110, 111, 117, 119, 130, 132, 153, 156, 160, 163, 164, 175, 176, 180, 181, 218-225, 250, 253-256, 259, 262, 264, 267, 270, 279, 281, 282, 284, 295, 307, 339, 340, 351, 352, 354-356, 359, 360, 363-366, 382-386, 388-394, 402, 409, 410, 419, 420, 423, 431, 440-443, 462, 466-468, 598, 603, 609, 625, 630, 641, 662, 726, 757, 763, 798, 799, 801, 833, 836, 841, 850, 858, 869, 887, 897
Arapça 29, 30, 33, 37, 43, 49, 63-68, 70, -73, 76, 77, 84-86, 89, 91, 92, 102, 104, 108, 110, 111, 114, 115, 118, 119, 127, 218, 219, 221, 223, 254, 259, 261, 264, 266, 295, 307, 355, 361, 363, 365, 383, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 398, 412, 415, 425, 427, 429, 430, 441, 466, 528, 538, 543, 547, 556, 559, 561, 562, 565, 566, 573, 576, 599, 637, 657, 662, 677, 678, 685, 690, 701, 743, 774, 777, 829, 833, 839, 845, 846, 847, 851, 887, 897
Araplar 29, 51, 115, 117, 175, 218, 219, 221, 254, 267, 270, 281, 283, 355, 392, 419, 426, 427, 442, 443, 468, 472, 475, 799, 803
Arap ve Acem Tesiri Devri 93, 794
Arel, Sadeddin 120, 125
Arif Hikmet 84, 100, 579, 586, 600, 603, 624, 693, 833
Aristo 49, 58
Arnavut 83, 96, 100
Arûz-ı Câmî 262
Arûz-ı Endelüsî 262
Arûz-ı Türkî 262, 268, 362, 877
Arzu ile Kanber 603, 800
Astrakan 493
Asya 31, 37, 63-66, 69, 70, 90, 94, 154, 156, 162, 681, 889
Asyaî 130
Âşık Çelebi Tezkiresi 48
Âşık Garib 42, 65, 66, 69, 99, 170, 178, 503, 777
Âşık Mustafa 747
Âşık Ömer 42, 99, 886
Âşık Paşa 36, 71, 74, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 95, 310, 349, 527, 626, 763
Âşık Paşa Devri 84, 85, 87, 92, 310, 352
Aşil 798
Ata Korkut 748
Atayî 828
Atilla 41, 66, 69
Attar 602

Avrupa 29-31, 68, 79, 80, 84, 85, 87, 89, 92-95, 97, 99, 130, 162, 176, 216, 221, 254, 318, 328, 356, 374, 395, 397, 407, 410, 413, 436, 453, 454, 462, 468, 512, 526, 574, 576, 586, 588, 641, 681, 715, 718, 719, 777, 778, 792, 794, 795, 796, 800, 869, 870
Avrupaî 89, 93, 120, 130
Avrupalı 80, 84, 792
Avrupalılar 89, 359, 386, 762
Avrupa Tesiri Devri 794
Ayasofya 770
Ayaşlı 237
Azerbaycan 31, 68, 69, 90, 157, 388, 726, 798
Azerbaycanca 90
Azerbaycanlılar 64
Azeri 31, 69, 70, 82, 84, 89, 90, 99, 169, 393, 494, 499, 524, 638, 793
Azerî 524

B

Babil Kulesi 388
Babürnâme 619, 889, 890
Babür Şah 27, 99, 219, 237, 262, 268, 324, 523, 619, 622, 639, 642, 645-647, 650-653, 723, 742, 743, 763, 841, 877
Bağdat 219, 386, 543
Bağdatlı 100
Baha'î Efendi 553
Bahâristân 885
Bahâriye-i Sûfiye 544
Bakırganî 66, 99, 170, 178, 179, 212, 308, 309, 436, 461, 510, 686
Bakî 73, 74, 76, 81, 85, 88, 92, 94, 95, 100, 364, 392, 464, 545, 602, 609, 621, 688, 690, 704, 709, 750, 806, 811, 814, 829, 842, 870
Bakî Devri 88
Bâlâdan Bir Ses 660
Balıkçıoğlu Masalı 172
Bálint 159, 165, 411
Balzac 58
Bang 163, 433
Baruthane 564
Basra 263
Basset 224
Başkır 410
Başkurtlar 69
Başlangıç Devri 91
Başlangıç şairleri 91
Battal Gazi 94
Baudlaire 54
Bayat (Beyat) 726
Bayburt 506
Bayburtlu Zihnî 42, 64, 65, 91, 99, 210, 308, 506, 751, 756, 880
Bayezid II 75, 81, 95, 532, 665
Bedâyi'ü'l-Vasat 653, 889
Bedrî, Niksarlı 744
Behram-ı Gûr 762
Behram-ı Serahsî 253, 875
Bektaşî 68, 90, 95, 501, 517, 518, 748, 756, 759, 762
Bektaşîler 67, 518, 759, 760, 764
Belîg 100, 556, 557, 602, 642, 688, 693, 699, 807, 854
Belin 648
Beng ü Bâde 543
Berlin 879
Berlin Etnografi Müzesi 30, 89
Bernard, Claude 57
Besarabya Gagavuzları 165
Bibliothèque nationale de France 11, 36, 47, 48, 170, 200, 201, 203, 209, 237, 243, 248, 251, 307, 374, 491, 499, 534, 641, 648, 750, 790, 819, 826, 827
Bilge Kağan 152, 153, 158, 159
Bizans 162, 164
Blochet 878
Boileau 836
Boşnak 100
Bremond 53, 54, 56, 57, 58, 59
Bridges 400
British Museum 754
British Museum Kütüphanesi 883
Broussel 54
Brown 225, 893
Buda 30, 61
Buday Buday 236
Budist Türk 90
Buhara 61, 682, 723
Bulgar 682
Burdur 657
Bursa 484
Bursalı 73
Büyük Cami, Sinop 42
Büyük Kahve 42
Byron 796

C

Cafer Hisabî 531, 763
Camasb 762
Câmasbnâme 73
Cambridge Darülfünunu 225, 893
Câmî 75, 77, 100, 532, 602, 763, 885, 893
Câmî-i Rum 75, 100

Carmen 777
Celilî 74, 75, 100, 532, 763
Cem 695, 799
Cemalî 71, 95, 886
Cemalî Baba 99, 518, 759, 830, 844
Cemhere 851
Cem Sultan 75, 81, 100, 533, 665, 709
Cemşid 616, 694, 799
Cengiz 96
Cenub-ı Garbî Türkü 793
Cenubi Avrupa 411
Cenubi Sibir 132
Cenubi Sibir Tatarları 149
Cenup Türkleri 68, 90, 157
Cezayir 64, 170, 178, 308, 502, 740
Cezmi 50
Chanson de Roland 748
Chateaubriand 795
Cihan Cengi 42
Corneille 414, 836
Corneville'in Çanları 777
Corsi 857
Coupry, Henri 223
Cromwell 796
Cumhuriyet devri 86

Ç

Çağatay 31, 46, 61, 65, 69, 70, 77, 82, 84, 89, 90, 94, 99, 154, 235, 309, 324, 351, 352, 386, 387, 388, 520, 626, 633, 638, 643, 647, 649, 655, 742, 842, 847, 877
Çağatayca 76, 77, 90, 110, 556, 565, 651, 655, 736, 851
Çağataylar 81, 654
Çankırı 725, 743, 746, 757
Çelebi 48, 83, 100, 892
Çin 61, 155, 660, 680, 681
Çin Denizi 719
Çin Türkistanı 61
Çocuk Bahçesi 393
Çuçu 62
Çukurova 726
Çuvaş 410

D

Danişmend 70
Danişmend Fakih Ahmed 70
Dara 799
Darülelhan 164, 168, 178, 485, 638, 671, 674, 724
de Baïf, Jean-Antoine 389
Décadent 797
de Courteille, Pavet 43, 879, 883, 887, 888
Dede Korkut 94
Defter-i Aşk 565
Dehhanî 70, 81, 100, 310, 525
Deli Birader (Gazalî) 95
Deli Şerif 741
Demenhûrî 223, 224, 225
Demiroğlu 42, 43, 64, 99
de Lyris, Joel 175
de Musset 55
de Tours, Moreau 58
Deny 120
Derdli Dîvânı 505, 750
Dertli 42, 64, 65, 91, 170, 171, 178, 210, 308, 461, 518, 750-756, 759
Derviş Ruhullah 518
De Tassy 383, 632
Develi 727
d'Istria, Doria 97
Dîvânçe-i Gazeliyât-ı Fârsî 78
Dîvân-ı Âşık Yûnus Emre 193
Dîvân-ı Hikmet 66, 95
Dîvân-ı Perîşân-ı Figânî 75
Dîvânü Lügâti't-Türk 160, 195, 434, 435, 630

E

Ebu Bekr, Hz. 564
Ebu Hafs b. Ahvas Sogdî 51
Ebu'l-Gazi 155
Ecole Nationale de Langues Orientales 879
ede 36, 792
Edebalı 36
Edebiyât 810
Edip Balı 36. Bakın Edebalı
Edirne 100, 541, 786, 844
Eflatun 56
Eğin 484, 638, 673, 757, 758
Ejderha Dastanı 310
el-Ahfeşî 219, 222
el-Eczacı en-Nasih 777, 778
Elhak Efendi 844
el-Halil 31, 218, 219, 222, 223, 267, 360
el-Kitabü'l-Vâfi fi'l-Arûz ve'l-Kavâfî 224
Empedokles 40
Emrah 99, 751
Emrahî 751
Enderun 83
Epicureanler 95
Epikuros 95
Epikürcü 95
Ermeni 68, 123, 127, 164, 730
Ermeni Katolikler 68

Ersoy, Mehmet Akif 370, 387, 391, 719
Erzincan 248
Erzurum 388
Eşʾâr-ı Osmaniye Tarihi 652
Eşber 404
Eşref 821
Eşrefoğlu 67, 99, 170, 172, 178, 202, 308, 309, 461, 514, 653, 671, 686, 886
Evliya Çelebi 43

F

Fabó 156, 409, 466
Fağfurî 70, 100
Faik Ali 591, 684
Faik, Manastırlı 393
Faik Reşad 87, 88
Farrère, Claude 58
Farsî 86, 113, 115, 157, 225, 255, 363, 383, 392, 429, 559, 715, 805, 817, 824, 829, 837, 847, 870, 893
Fatih 889
Fatih Sultan Mehmed 248, 390
Fatin 576
Faust 121, 184, 189, 191, 192, 194, 207, 212, 215, 216, 777
Fâzıl-ı Enderunî 95, 100, 565, 665, 763
Fazlî 94
Fehim 100
Felek 747
Fenn-i Hıtân 29
Ferahnâme 161
Ferahşad ile Hurşid 527
Ferhad ve Şirin 603, 762, 800
Ferruh ve Hüma 527
Fevâyidü'l-Kiber 889
Feyzî-i Hindî 819
Fezmî Baba 99
Figanî 75, 77, 81, 100, 536, 764, 799
Fin 157
Finler 410
Fin-Ural dil ailesi 134
Firdevsî 64, 715, 748
Fitnat Hanım 78, 100, 559, 632, 634, 665, 688, 693
Fransa 41, 53, 85, 389, 589, 679, 682, 701, 717, 795, 796, 839, 877
Fransa Büyük İnkılabı 796
Fransız 31, 38, 54, 80, 92, 95, 97, 130, 132, 174, 175-177, 179, 185, 205, 383, 386, 389, 390, 413, 414, 418, 431, 433, 438, 441, 443, 449, 459, 462, 463, 464, 466, 468, 469, 471, 582, 589, 637, 679, 680, 691, 698, 700, 712, 720, 732, 778, 794, 795, 796, 797, 798, 801, 833, 836, 840, 841, 843, 856-858, 878, 887, 891
Fransızca 33, 44, 112, 114, 119, 120, 127, 128, 129, 131, 157, 158, 159, 174, 175, 205, 223, 388, 389, 391, 407, 639, 700, 715, 719, 729, 777, 781, 847, 852, 854, 877, 882-884, 886-888, 890, 891
Fransızlar 28, 31, 33, 38, 39, 40, 46, 47, 54, 94, 95, 97, 102, 104, 111, 118, 119, 173, 175, 176, 177, 181, 182, 184, 211, 339, 362, 364, 388, 399, 400, 412, 413, 414, 415, 418, 421, 431, 438, 442, 443, 447, 449, 450, 451, 462, 463, 464, 466, 469, 470, 554, 586, 588, 593, 598, 602, 625, 634, 636, 638, 639, 660, 662, 679, 682, 699, 700, 701, 712, 715-719, 723, 729, 732, 733, 748, 777-779, 790, 813, 820, 836, 852, 856, 857, 869
Fransız Taklidi Devri 794
Frenkler 95, 462
Fuzulî 44, 50, 73, 76, 77, 81, 83, 100, 342, 345, 346, 392, 403, 420, 421, 429, 436, 478, 541, 564, 569, 603, 619, 621, 622, 623, 642, 670, 679, 688, 690, 692, 701, 704, 705, 709, 763, 766, 829, 832, 837, 842, 853, 870

G

Gagavuz 61, 63, 90, 169, 172, 495, 793
Gagavuzlar 63, 173, 409, 436
Galib Dede 58, 67, 77, 78, 81, 83, 85, 92, 100, 345, 352, 367, 476, 561, 602, 603, 604, 626, 632, 642, 643, 665, 688, 690, 693, 696, 704, 709, 728, 762, 763, 765, 766, 792
Gâlib Dede Dîvânı 722
Garâyibü's-Sıgâr 471, 889
Garbî Türkistan 61, 95, 661
Garib 42
Garîbnâme 71
Garp 27, 52, 92, 93, 110, 359
Garp Tesiri Devri 93
Gâyetü'l-Arûzeyn 253, 875
Gazel Devri 84, 85, 92, 312, 593
"Gazi Osman Paşa Marşı" 719
Gazneyn 255
Gedayî 42
Gencîne-i Râz 76, 83, 100, 544, 762
Genç Abdal 518
Germani diller 139
Germiyanoğulları 880
Gevherî 42, 64, 99, 886
Geyik Dastanı 70, 94, 310

Gırnata 432
Gibb 652
Giese 168, 178, 208, 435, 444, 464, 482
Gurbetî 99
Gül-i Sad-berg 74
Gülşen-âbâd 544
Gül ü Bülbül 94, 95
Güvercin Dastanı 310

H

Habil 47, 49
Hacı Akçekendi 651
Hacı Bayram 67, 513
Hacı Bektaşî 544
Hadîka-i Mûsîkî 490
Hakanî 100, 544, 763
Hakirî 42
Halep kahveleri 66
Hâlet 100, 624
Hâletî 77, 81, 83, 100, 344, 346, 347, 548, 641, 642, 645, 692, 694, 704
Hâletî Dîvânı 307, 641, 643, 644
Halîl b. Ahmed. Bakın el-Halil
Halil Nihad 275
Haliloğlu Ali 169, 172, 498
Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i 756
Hallac-ı Mansur 741, 799
Haluk'un Defteri 345
Halvetî 90, 95, 886
Halvetîler 67
Hâmid Zübeyr 168, 487, 727
hamse 84, 603, 762, 792
Hamse Devri 84
Harâbât 341, 429, 752
Hasan Çelebi b. Ali el-Hamidî 881
Hasan Dede 202, 518
Hasan Kat'ân 256
Haşimî 769, 771
Haşmet 78, 100, 346, 558, 602, 617, 622, 626, 631, 688, 693, 704
Hatayî 70, 95, 99, 518, 524, 665, 692, 759, 760
Hayalî 76, 81, 100, 341, 541, 870
Hayber 94, 639
Haydar-ı Kerrar 543
Haydar Tilbe 99
Hayretî 76, 83, 100, 342, 344, 538, 632, 633, 665, 688, 695, 699, 701, 703, 704, 709
Hayretü'l-Ebrâr 742
Hayrî 756
Hayriye-i Nâbî 78, 554
Hazâ Risâle-i Arûz 237
Hazrecî 224
Hecrnâme 74
Hekim Mail Efendi 777
Hemdemî 897
Herat 61, 65, 70, 77, 93, 682, 869, 882, 887, 889
Herkül 798
Heşt Bihişt 893
Hevayî 99, 828
heykeltıraşlık 33, 35, 41, 55, 56
Hıristiyan mezmurları 519
Hıristiyan Türkler 61, 90
hıtta-i Rum 49
Hızır b. Abdullah 374
Hızır Bey 769
Hibetü'l-Hakâyık 63, 436, 462, 519, 647, 653, 655, 678
Hicaz 254, 263
Hicr-nâme 532
Hikmet Bey 831
Hilalî 870
Hilmî Dede 99, 518, 759
Hilmî Efendi 736
Hilye-i Hâkânî 544
Hindî diller 139
Hindistan 95
Hint 55, 83
Hintliler 748
Hiodor 51
Hive 61
Hoca 392
Hoca Ahmedî 311
Hoca Neşet 477
Hoffmann 58
Homeros 51, 356, 715, 748, 763
Horace 718
Horasan 69, 70, 93, 163, 164, 386, 723, 799
Horlar 132
Hornbostel, J. 410
Hotan 94, 682
Hûbânnâme 95, 565, 763
Hugo, Victor 89, 718, 795, 796
Hûrşîdnâme 71
Hurşid ve Cemşid 762
Hüdâyî 738
Hümamî 71, 310, 527, 843, 852
Hümâyûnnâme 83, 95
Hüseyin, Hz. 547, 557, 764
Hüseyin-i Baykara 94, 99, 234, 522, 622, 646, 723, 799
Hüseyin Suad 830
Hüsnî 810
Hüsn ü Aşk 78, 94, 561, 562, 603, 604, 762, 763, 792
Hüsrev 694
Hüsrev-i Dihlevî 234, 602

Hüsrev ü Şîrîn 72, 74, 94, 528, 532, 543, 762, 777

I

Irak 236, 485, 681
Irak Türkleri 742
Irak Türkmenleri 100
Islahat Devri 91, 92
Islahat Devri şairleri 91
Istılâhât-ı Edebiye 275, 424, 641, 802, 808
Işknâme 71, 310
Itrî 392

İ

İblis 48, 49, 183, 194
İbn Balı 40, 75, 534
İbn Düreyd 851
İbn Haldun 54, 224, 383
İbn Hatib 161
İbn Sânî' 51
İbrahim 209
İbrahim Azerî 763
İbrahim b. Ahmed 99
İbrahim Paşa 611
İbrahim Tennurî 73, 311, 529, 762
İkdam 43
İlham 56, 57, 58
İlhâmnâme 443
İlk Devir 794
ilm-i belâgat 36
İlyada 356, 715, 748
İngiliz 30, 31, 130, 131, 132, 389, 400, 679, 796
İngilizce 30, 118, 401
İngilizler 111, 175, 400
İnhitat Devri şairleri 91
İntikal Devresi 92
İntikal Devri 80, 91, 92, 312, 794
İran 64, 69, 86, 89, 90, 95, 163, 169, 382, 386, 433, 436, 468, 481, 648, 661, 671, 680, 723, 726, 748, 793, 897
İran Türkleri 68, 69, 90, 493, 686
İrtiş ırmağı 132
İshak 93, 828
İshak b. İbrahim Musulî 378, 379, 381
İskender 86, 175, 528, 762, 799, 800
İskender-i Şirazî 648, 649
İskenderiye 79
İskendernâme 72, 94, 102, 602, 762
İsmail-i Ankaravî 472, 473, 564, 601, 608, 627, 631, 695, 696, 699, 773, 804
İspanyol 130, 502, 679
İstanbul 34, 42, 43, 66, 77, 86, 93, 94, 103, 110, 113, 388, 393, 409, 444, 658, 681, 723, 728, 747, 749, 751, 770, 810, 877, 889
İsveçli 401
İtalya 682
İtalyan 130
İtalyanlar 470, 729
İzârî 828
İzbudak, Veled Çelebi 727
İzmir 388, 401
İzzet Ulvî 167, 173, 744

J

Janet'in Düğünü 188, 190, 191, 205, 206, 459, 777, 804
Juliet 762

K

Kabe 263
Kabil 47, 49
Kabulî 819
Kadı Burhaneddin 72, 100, 156, 310, 436, 462, 527, 647, 652, 653, 654, 655, 656, 678, 809
Kadirîler 67
Kafkas 164
Kafkasya 69, 661
Kahire 42, 243, 894
Kahire Kütüphanesi 42, 875
Kalevala 748
Kalmuklar 132
Kâmûs-ı Türkî 39
Kandehar 61
Kânî 78, 100, 560, 665, 688, 693, 699, 704
Kan Kalesi 93, 94
Kanto Mecmuası 730
Kanuni Sultan Süleyman 76, 77, 85, 94, 96, 546, 893
Karabaş 106, 107, 108
Karabaş Şeması 108
Karabaş Tecvîdi 102
Karabaş Veli 103
Karacaoğlan 42, 64, 69, 99, 169, 178, 208, 436, 437, 444, 494, 499, 726
Karadeniz 409
Karaim 63, 90, 169, 436, 495, 638, 736, 793
Karaimler 63, 736
Karaim şiirleri 63, 495
Karakırgız 31, 61, 63, 90, 169, 433, 436, 437, 466, 493, 496, 514, 635, 636, 686, 793
Karakırgızlar 63, 64, 68, 134, 162, 166, 432, 433, 435, 742, 746
Karmen 190

Kars 758
Kastamonu 388
Kaşga 90, 169
Kaşgalar 436
Kaşgar 61, 63, 69, 88, 178, 388, 630, 681
Kâtibî 76, 77, 81, 97, 99, 100, 341, 543, 665, 688
Kaygusuz Abdal 67, 99, 513, 518
Kayıtbay 75
Kayseri 727
Kays er-Râzî 384
Kazak 31, 156
Kazaklar 726
Kazan 682
Kazan Darülfununu 158
Kazan Tatarları 165, 410, 676
Kazım Paşa 624
Keats 55
Keçecizâde İzzet Molla 79, 86, 95, 100, 352, 567, 603, 626, 631, 643, 665, 688, 693, 694, 695, 696, 704, 713, 762, 788, 814, 844, 853, 854
Kelim 886
Kemal 755
Kemal Devri 92
Kemalpaşaoğlu 75, 81, 100, 343, 344, 438, 443, 462, 463, 464, 537, 622, 640, 647, 653, 656, 661, 665, 764, 809, 812, 813, 814, 815, 833, 835
Kerbela 95, 543, 568, 582, 705, 748, 764, 765, 768
Kerem ile Aslı 65, 69, 93, 170, 178, 436, 444, 494, 503, 777
Kesikbaş Dastanı 64, 70, 94, 309, 369
Keşfî 886
Key 694
Kırgız 31, 63, 68, 90, 134, 149, 166, 168, 171, 388, 433, 437, 466, 492, 496, 514, 671, 686, 793
Kırgızlar 46, 64, 134, 149, 165, 172, 406, 432, 435, 645, 646, 676, 724
Kırım 495, 686, 793
Kırım Karaimleri 156
Kırım Müslümanları 169
Kırım Müslüman Türkleri 436
Kızılbaş 90
Kirdeci Ali 100
Kitâb-ı Dede Korkud 37, 102, 715, 742
Kitabu Arâ'is 49
Kitâbü'l-Mu'cem fî Me'âyîri Eş'âri'l-Acem 218, 225, 253, 347, 384
Koca Ragıb Paşa 78, 100, 467, 557, 602, 642, 665, 688, 814, 835
Konya 42, 626, 638, 674, 724, 726
Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı 168, 178, 196, 412, 485, 487-489, 625, 753
kopuz 41, 43, 204
Koribantlar 56
Koroğlu 42, 886
Korsch 27, 61, 130, 132, 152, 155-158, 160, 161, 391, 466, 639
Kowalski 27, 157-167, 180, 391, 409, 432, 433, 435, 466, 813
Köprülü, Mehmed Fuad 157, 160, 413, 466, 648, 650, 652, 655, 661, 743, 746, 759, 877
Köroğlu 42, 64, 65, 69, 99, 169, 172, 178, 200, 201, 206, 374, 498, 653, 668, 669, 674, 686, 777, 798, 885
Köroğlunâme 878
Kuloğlu 42, 99
Kuman 61, 63, 90, 168, 433, 435, 451, 464, 465, 599, 638, 660, 736, 775, 793
Kuman bilmeceleri 63, 492
Kuman ilahileri 63, 173, 491
Kuman Kanunu 160, 163, 433
Kumuklar 156, 639
Kumuk rubaileri 155
Kúnos 159, 164, 172, 409, 435, 437, 483, 488
Kur'ân 47, 102, 108, 234, 771, 819, 842
Kurat, Akdes Nimet 157
Kurun-ı Âhire 88
Kurun-ı Kadime 88
Kurun-ı Ula 88
Kurun-ı Vusta 88, 410, 795
Kutadgubilig 30, 63, 64, 69, 94, 167, 168, 446, 461, 519, 602, 630, 647, 742, 762, 887
Kül Tigin 152, 158, 159, 482
Kültigin Abideleri 158
Kültigin Abidesi 62, 153
Kütahya 43
Kütüphane-i Sultanî 243

L

La Fontaine 83, 95, 98, 184, 574, 585, 717, 720, 857
Lakme 191, 195, 196, 199, 207, 212
Lakmé 777
Lale Devri 78
Lalî 886
Lamartine 718, 795
La Mascotte 777
Lâmi'î 49, 816
Lancelot 40
La poésie ottomane 97
Latifî 48, 885, 893
Latîfî Tezkiresi 828

Latin 31, 102, 111, 119, 130, 156, 157, 180, 221, 355, 356, 360, 361, 363, 364, 366, 385, 389, 390, 391, 820, 836
Latince 118, 119, 120, 388, 411, 412, 729, 852
Latinler 174, 175
La Traviata 777
Lebed 62, 132
Leblebici Horhor 194, 777, 778
Leh 130
Lehçe 157, 159, 884
Lehistanlı 157
Lem'î Baba 518
Leyla Hanım 573, 603, 610, 631, 632, 638, 665, 688, 693, 695, 704, 709
Leylâ vü Mecnûn 73, 74, 94, 529, 532, 543, 763, 762, 777, 800
Lisan-ı Osmani'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir 45
Lisânü't-Tayr 602
Londra 754
Loti 54
Lönnrot 748
Lutfî 99, 520
Lutfiye-i Vehbî 566, 763
Lügat-ı Halîmî 249, 480

M

Macar 409, 410, 411
Macarca 411, 886
Macarlar 409, 410, 411
Madame de Staël 795
Mahmud Bey 695
Mahmud I 897
Mahmud II 78
Mahmud-ı Kaşgarî 37, 62, 102, 161, 166, 167, 171, 177, 179, 195, 406, 434, 464, 466, 482, 496, 497, 630, 661, 662, 666, 720, 722, 723, 729, 742, 777
Mahmudoğlu Ahmed Yüknekî 63, 678
Mahtumkulu 64, 69, 99, 170, 178, 179, 436, 444, 507
Mahzen-i Mîr Haydar 843, 879
Makber 838
Malatya 726
Malherbe 836
Manas 134, 437, 748
Manas Dastanı 63, 435, 493, 595, 635
Mani 61
Manikeen Türk 90
Mantıku't-Tayr 602
Materyalizm 796
Maupassant 58
Maveraünnehir 69, 289
Mebâniyü'l-İnşâ 294, 475, 477, 807
Mecâlisü'n-Nefâyis 647, 648, 649, 885, 893
Mecâmi'ü'l-Edeb 294, 415
Mecmua-i Eş'âr 619, 653
Medhî 886
Mehmed 527
Mehmed Ali Tevfik 131
Mehmed, Işknâme sahibi 71, 310
Mehmed İbrahim 224
Mehmed Paşa Tevkiî 248
Mehmed Said 103
Mehmed Salih Mirza 99
Mehmed Şerif 415
Mehmet Ferit 412, 658, 725, 726, 743, 750
Mekke 49, 254
Meryem Ana 491
Mesihî 75, 81, 95, 100, 351, 532, 533, 640, 660, 665
Mesnevî 47, 430, 602, 603
Mesnevi Devri 74, 85, 92, 310, 593
Mesud b. Ahmed 72, 100, 528, 762
Meşkî 830
Meşrutiyet 98, 897
Mevlana 37, 70, 310, 430, 503, 526, 548, 561, 564, 569, 602, 603, 740, 762, 764, 786, 829
Mevlevî 67, 95, 474, 564, 603, 604, 671, 763, 880, 894
Mevlevîler 67, 90
Mezmurlar 516
Mısır 28, 32, 64, 75, 534, 681, 727
Michelet 54
Midhat Paşa 895
Midhat Şakir 488
Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha 472, 804
Mignon 777
Mihr Ali 99
Miller, Or. 409
Millet Kütüphanesi 889
Millî Devir 93
Millî Türk Devri (Rönesans) 794
Millî ve Asrî Devir 84, 85
Mimar Sinan 76
Minosinsk Tatarları 150
Minyon 188, 199, 206, 213
Mi'râcnâme 879, 887, 888
Mir Said 649
Mirza Muhammed bin Abdülvehhab Kazvinî 225
Mîzânü'l-Belâga 810
Mîzânü'l-Edeb 52, 805
Mîzânü'l-Evzân 234, 268, 631, 647, 649, 650, 723, 890

Moğol 157, 654
Moğolistan 61, 69
Mohaçnâme 656, 661, 812
Molière 836
Moskova 409, 606, 607, 608, 719
Mozart 719
Muallim Naci 52, 80, 84, 88, 92, 100, 275, 307, 340, 351, 363, 382, 383, 404, 421, 424, 425, 427, 430, 462, 463, 477, 478, 479, 580, 582, 585, 586, 590, 601, 603, 608, 609, 621, 625, 627, 632, 633, 641, 643, 660, 661, 664, 665, 682, 685, 687, 688, 690, 691, 693, 694, 704, 705, 796, 808, 809
Muhâkemetü'l-Lügateyn 649, 889
Muhammed b. Kays-ı Harezmî 218, 253, 875
Muhammed, Hz. 761
Muhammediye 64, 67, 68, 94, 95, 308, 309, 374, 653
Muhammed Salih Mirza 523
Muhammed Semerkandî 877
Muhtasar 219, 237, 268, 646, 650, 742, 743, 841, 877, 890
Muhyiddin 306
Muhyiddin-i Arabî 799
Murad 99
Murad Bey 464
Murad II 72, 73, 74, 79, 81, 82, 97, 311, 312, 374, 375, 385, 386, 390, 464, 528, 634, 665, 666, 882
Murad III 546, 547, 551
musiki 33, 35, 38, 41, 46, 54-56, 122,-124, 127, 153, 156, 159, 165, 182, 359, 360, 374, 377, 387, 394, 395, 396, 397, 398, 402, 406, 407-411, 718, 724, 725, 734, 746, 754, 756, 777, 778, 785, 870, 874, 882, 886, 888
Musset 58, 718, 795
Mustafa 42, 99, 892
Mustafa Reşid Paşa 574
muzıkabilig 111
Müfti Mahmûd, Şamlı 819
Müller, F.W.K. 30, 882
Münşe'ât 97
Mürettep Divan Devri 84
Müteceddidîn 88

N

Nâbî 77, 78, 81, 88, 100, 343, 403, 420, 421, 422, 423, 431, 464, 553, 566, 599, 610, 641, 642, 688, 704, 763, 772, 774, 775, 776
Nâbî Devri 88
Na'ilî-i Kadim 100, 551, 602, 632, 642, 665, 688, 692, 693, 704, 709
Nakşıbendî 90, 95
Nakşıbendîler 67
Nakşî 550, 688
Namık Kemal 45, 50, 80, 82, 84, 85, 87, 92, 93, 96-98, 100, 312, 342, 350, 351, 449, 576, 577, 579, 586, 590, 591, 593, 602, 603, 610, 621, 622, 623, 624, 626, 638, 653, 665, 682, 688, 701, 704, 706, 795, 796, 831, 833, 834, 862
Napolyon 582
Nasr b. Ahmed Şah 289
Naturalizm 796, 797
Necatî 48, 74, 83, 100, 343, 392, 531, 665, 704, 803, 809, 815, 828, 845
Necatî Devri 88
Nedim 77-79, 81, 85, 92, 95, 97, 100, 219, 341, 344, 390, 392, 404, 419, 430, 464, 476, 477, 491, 554, 571, 589, 603, 609, 611, 621, 623, 632, 634, 641, 642, 665, 666, 688, 692, 704, 709, 734, 735, 736, 766, 799
Nedim Devri 88
Nedîm Dîvânı 275, 641
Nef'î 71, 77, 81, 85, 88, 92, 98, 99, 100, 340, 392, 394, 428, 431, 477, 478, 548, 609, 615, 628, 665, 692, 704, 764, 785, 799, 807, 811, 839, 843
Nef'î Devri 88
Nemrûd 707
Nerîmân 695
Nesimî 67, 73, 74, 77, 81, 82, 95, 100, 311, 312, 351, 385, 507, 528, 626, 665, 675, 799, 845, 846
Nesteren 455
Nevâdirü'ş-Şebâb 889
Nevayî 48, 65, 70, 73, 76, 77, 82, 94, 99, 234, 237, 268, 309, 324, 351, 352, 382, 383, 386, 387, 471, 520, 602, 621, 622, 631, 632, 639, 641, 643, 647-657, 688, 692, 696, 704, 709, 723, 742, 743, 762, 763, 766, 787, 792, 809, 833, 869, 880, 885, 886, 889, 893
Nevâyî Külliyâtı 722
Nicati, William 34
Nigâh 886
Niyazî 749
Niyazî-i Mısrî 67, 91, 99, 170, 171, 178, 192, 309, 461, 515, 671, 686, 687, 691, 886
Nogay 156, 639
Novalis 54
Nuhbe-i Vehbî 566, 763
Nurî 756

Nurî Efendi 99
Nuşervan 70, 100, 525, 799

O

Odysseia 356, 715
Oğuz 41, 62, 90, 205, 680, 758, 798
Oğuzca 90
Oğuz Dastanı 715
Oğuz Han 41, 62, 482, 682, 716, 748, 798
Oğuzlar 46
Oğuznâme 37, 62, 94, 162, 167, 389, 434, 437, 464, 466, 482, 496, 497, 595, 634, 635, 715, 742, 892
Ohri 446
Okmeydanı 564
Onay, Ahmet Talat 42, 175, 412, 505, 658, 676, 723, 727, 739, 743, 746, 748, 750, 751, 752, 753, 756, 757, 760
Op 166
Orhun 434, 437, 497
Orhun Abideleri 62, 167, 389, 434, 481, 496
Orhunlar 183
Orijinal Devir 93
Orijinal Türk Devri 794
Orta 757
Orta Asya 68, 69, 88, 154, 164, 882
Orta Asyalı 156
Orta Asya Türkleri 887
Osman Gazi 167, 491
Osman, Hz. 96
Osmanlı 36, 69, 71, 77, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 95, 127, 156, 157, 164, 165, 167, 382, 388, 409, 429, 526, 527, 626, 800, 834, 886, 892, 893, 897
Osmanlı Devri 310
Osmanlılar 69, 71, 73, 83, 84, 89, 91, 92, 97, 100, 156, 164, 165, 349, 392, 409, 633

Ö

Öksüz Âşık 99, 747
Ölü 831
Ömer b. Fâriz 472
Ömer Hayyam 641, 677
Ömer, Hz. 96
Özbek 31, 90, 436, 508, 793, 798, 896
Özbekler 236
Özdemir ile Dolun 186, 188, 193, 205, 739, 777, 778

P

Paris 28, 32, 36, 42, 47, 48, 157, 170, 237, 243, 251, 307, 491, 608, 641, 648, 650, 754, 790, 877, 878, 879, 882, 886, 890, 891
Paris Şark Dilleri Mektebi 883
Paris Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi 896
Parnasçı 796
Parnaslı 796
Parnassien 796
Parnasyen 797
Pascal 57, 59
Pelliot, A. C. Mis. 882
Pertev 475, 628, 850
Pertev Paşa 79, 82, 84, 92, 100, 572, 603, 632, 665, 688, 699, 701, 751, 837, 838
Peşte 64
Pirî 99
Pir Sultan 518
Plessis, F. 357
Pogaravişki 158
Polonya 391
Polonyalılar 31, 173
Prizrenli 100

Q

Quicherat 175, 836

R

Rabguzî 155
Racine 836, 857
Radloff 27, 61, 120, 129, 130, 132, 134, 149, 152, 154-156, 158-163, 165, 166, 176, 180, 391, 405, 414, 432, 433, 437, 439, 645, 646, 676, 742, 745, 813, 882, 884
Ragıb Paşa Devri 88
Ramayana 748
Rebâb 830
Rebâbnâme 161
Recaizâde Mahmud Ekrem 80, 84, 92, 100, 352, 402, 462, 463, 582, 586, 600, 603, 682, 683, 688, 693, 696, 699, 701, 709, 796, 810, 833, 850
Refikî 75, 96, 100, 537, 688, 699, 706, 709, 710
resim 33, 34, 35, 38, 41, 55, 56
Reşid 897
Reşid Çelebi 774
Revue de Turcologie 754
Rıza Nur 32, 109, 128, 157, 184, 186-196, 199, 204, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 216, 392, 459, 608, 660, 669, 670, 682, 689, 720, 739, 750, 803, 804, 811, 814
Rıza Nur Cetveli 328
Rıza Nur Düsturu 360
Rıza Nur Kütüphanesi 192, 624

Rıza Nur Şeması 109
Rıza Nur Tarzı 368
Rıza Tevfik 518, 748
Richepin, Jean 174
Rifat, Manastırlı 294, 295, 415
Risâle der-İlm-i Mûsîkî 374
Riyâzü'ş-Şuarâ 49
Roma 94
Romalılar 40, 175, 820
Romantikler 85, 795, 796
Romantizm 795, 796, 797
Romanya 31, 130, 411
Romanyalılar 31, 173
Romen 389
Romen dili 400
Romeo 762
Romeo ve Juliet 800
Ronsard 94, 174, 679, 836, 857
Rousseau, Jean-Jacques 795
Rönesans 84, 88, 91, 92, 93, 94
Rönesans (Millî ve Asrî) Devri 85
Rûdekî 255, 289
Ruhî-i Bağdadî 76, 81, 82, 83, 100, 343, 345, 546, 547, 569, 602, 627, 665, 688, 692, 693, 696, 697, 699, 701, 703, 705, 706
Rumca 388
Rumeli 388, 483
Rumî-i Bağdadî 75
Rus 130, 132, 137, 139, 154, 157, 391, 409, 411, 432, 506, 607
Rus Akademisi 158
Rusça 152, 157, 411, 890
Ruslar 758
Rusya 61
Rübâb-ı Şikeste 454, 455, 467, 660, 683, 835
Rüstem 100

S

Sad-berg 532
Sadeddin 93
Sadettin Nüzhet 42, 412, 658, 725, 726, 743, 750, 752, 884
Sâ'î 75, 100
Said Paşa 52, 382, 805, 851
Sâkî-nâme 543
Sa'lebî 49
Sami 94
Samî 428
Sami Paşa 808, 897
Samoilovich 27, 154, 652
Samra 682
Samson et Dalila 777
Sanskrit 30
Saruhan 484
Sbornik otdeleniya russkogo yazyka 157
Schiller 54, 796
Schilley 55
Seferlioğlu 99
Sehî 893
Selahaddin-i Eyyubî 582
Selahaddin-i Safedî 49
Selâmân u Ebsâl 602
Selanik 393
Selçuklu 71, 81, 90, 92, 626
Selçuklular 30, 64, 69, 71, 73, 83, 84, 88, 89, 91-93, 100, 161, 309, 349, 385, 386, 525, 633
Selçuklular Devri 82, 85, 86, 525
Selim III 78, 765
Sembolistler 797
Sembolizm 796
Semerkand 61, 682
Senih, Bursalı 576
Seyranî 64, 65, 91, 99, 170, 172, 178, 201, 217, 308, 461, 506, 507, 508, 518, 632, 633, 665, 668, 674, 676, 744, 751, 756, 757
Seyyid Battal Gazi 93
Sibir 134
Sibir Tatarları 139
Sînâme 71, 843
Sinan Paşa 73, 74, 100, 311, 529, 626, 763, 769
Sinop 42, 168, 172, 192, 196, 197, 388, 406, 489, 624, 772
Skala Macar 410
Slav 164
Société Asiatique 167, 879
Sogd 163
Sultan Veled 70, 71, 81, 84, 100, 161, 310, 351, 374, 526, 588, 671, 672, 692, 794, 845
Sun'î 75, 81, 100, 534, 665
Süheyl ü Nevbahâr 72, 94, 762
Süleyman, Dastancı 747
Süleyman Dede 72, 100, 310, 527, 633, 766
Süleyman Fehmî 810
Süleymannâme 93
Süleyman Nazif 564, 576, 895
Süleyman Paşa 294, 475, 601, 609, 625, 627, 631, 690, 695, 696, 699, 807
Süleyman peygamber 94
Sünbülzâde Vehbî 79, 100, 253, 421, 565, 566, 603, 610, 688, 704, 854
Sünni 68, 90
Sünnilik 95
Sürurî 367, 769, 770, 771, 772

Süryanice 47, 49
Süyün 62
Symbolisme 797
Székler 411

Ş

Şâhidî 243, 247, 253, 894
Şahinoğlu 99
Şah İsmail 95, 99, 248, 518, 543
Şahruh 648
Şâh u Gedâ 76, 544, 602, 762
Şakir 886
Şam 681
şamanlık 61
Şaman Türk 90
Şark 27, 47, 89, 93, 96, 154, 155, 169, 215
Şarkî Asya 69
Şarkî Türkistan 61, 69
Şarkî Vusta Asya 69
Şark Türkleri 169
Şehbâl 120, 121
Şehnâme 64, 715, 748
Şem'î 75, 81, 83, 100, 536, 665, 688
Şemseddin Ahmed 100, 544
Şemseddin Muhammed b. Kays er-Râzî 226, 234, 384. Bakın er-Râzî
Şemseddin Sami 39
Şem' ve Pervane 762
şengül hamamları 86
Şerif Efendi 560
Şeyban Han 523, 762
Şeybanînâme 762
Şeyh Galib. Bakın Galib Dede
Şeyh Galib Devri 88
Şeyhî 48, 72, 73, 74, 100, 311, 312, 528, 727, 763
Şeyhî Devri 87
Şeyh Muhsin Fânî 896
Şeyhoğlu Cemalî 71, 99, 100, 310, 527
Şeyh Süleyman 652, 742, 743
Şeyyad Hamza 70, 100, 310, 525
Şiî 95, 762
Şiîler 764
"Şiir ve İnşa" 392
Şimalî Suriye 409
Şimal-i Şarkî Türkleri 162
Şimal Türkleri 68, 90, 157, 160, 169, 173, 432, 497, 595, 635, 661, 736, 746
Şimal Türkü 793
Şinasi 79, 80, 84, 85, 88, 92, 93, 97, 98, 100, 404, 574, 576, 590
Şinasi Devri 88
Şinasi-Ziya-Namık Kemal Devri 85, 92
Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal Devri 85, 92
Şor 62
şuara-yı Rum 50, 392

T

Tabsıra 97
Tacizâde-i Nişancı 248
Tagore 55
Tahir Bey, Bursalı 103
Tahirzâde Sâbir 99
Tahrîb-i Harâbât 449
Takî Baba 99
Taine 58
Tâ'iye 472
Taktî' *(Aruz Numunesi)* 363
Ta'lîm-i Edebiyât 402, 810, 850
Tanışman Fakı Ahmed 70
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 719
Tanzimat 79, 80, 84, 92
Tanzimat Devri 84, 92
Tarsus 726
Tasvîr-i Efkâr 45
Tatar 31, 46, 70, 90, 99, 165, 169, 172, 393, 406, 436, 494, 496, 606, 676, 686, 793, 798
Tatarca 90
Tatar cırları 173, 676
Tatarlar 63, 64, 68, 69, 70, 132, 147, 165, 495, 724
Tavukpazarı 66, 749
Tazarru'nâme 73, 763, 769
Tebriz 69
Tekemmül Devri 92
Tekemmül Devri şairleri 91
Télémaque tercümesi 807
Teleüt 62, 133, 134, 135, 142, 143, 147
Teleütler 132, 133
Tennurî 763
Terâkime 236
Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfî ve'l-Bedâyi' 253, 402, 415
Tevfik Fikret 68, 81, 82, 84, 85, 87, 92, 100, 177, 187, 318, 329, 345, 346, 348, 350-352, 374, 413, 449, 454, 455, 462, 463, 467, 470, 588-591, 593, 602-604, 621, 626, 633, 634, 660, 665, 679, 682, 683, 693, 701, 794, 796, 833, 834, 835, 836, 847
Tevfik Fikret Devri 84, 85, 92, 794
Tezkire-i Âşık Çelebi 48
Tezkire-i Riyâzî 49
Tezkire-i Şu'arâ 893
Tezkiretü'l-Evliyâ 887

Tıflî 886
Timur 648
Tobolok 135
Tobul 135
Togan, Zeki Velidi 157, 160, 650, 877
Tomuz Batur hikâyesi 155
Topçular Meydanı 564
Tör, Ahmet Nedim 214
Trabzon 168, 388, 484, 488, 489, 657, 727
Traité de versification Arabe 223
Tranzisyon Devri 85, 92
T'u-chüeh 62, 90
Tuhfe-i Şâhidî 40, 243, 894
Tuhfe-i Vehbî 40, 253, 566, 763
Tunguzlar 46
Tunus 501
Turan 748
Turana Doğru 183
Tureskiya narodniya pesni 409
Turfan 61, 94, 160, 165, 169, 172, 178, 436, 464, 681
Türabî Ali Dede Baba 99, 518
Türkbilig Revüsü 129
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar 743
Türkiyat Mecmuası 650
Türkiye 28, 29, 31, 41, 42, 43, 50, 61, 69, 71, 72, 76, 77, 82, 84, 89, 90, 92, 94, 99, 100, 130, 156, 160, 161, 162, 163, 243, 247, 351, 383, 388, 393, 433, 436, 437, 516, 525, 621, 622, 633, 638, 643, 655, 724, 733, 742, 746, 772, 775, 793, 893
Türkiye Büyük Millet Meclisi 719
Türkiye Türkü 28
Türklük 28, 98
Türkmen 31, 90, 99, 435, 507, 793, 798, 881
Türkmence 90
Türkmenler 726
"Türk Marşı" 719
Türk Sazı 215, 419, 448, 458, 467, 684
Türk Şiirbiligi Tiretesi 27, 28
Türk Şiirinin Evolusyonu, Tarihi ve Analitik (Tahlilî) Tedkiki 27, 93, 100, 149, 167, 307, 347, 433, 448, 481, 877, 889
Türk Tarihi 28, 43, 73, 110, 129, 152, 887
Türk Yurdu 168

U

Ubeyd-i Zâkânî 430
Ukrayna 43
Ulah 389
Ural-Altay dilleri 128
Urfa 757
Utguştek 235
Uygur 31, 62, 63, 90, 99, 154, 155, 493, 519, 638, 793, 882, 890
Uygurca 61, 90, 388, 879, 882, 887
Uygurlar 63, 64, 69, 81, 432, 433
Uygur yazısı 62, 63, 890
Uzun Hasan 248

Ü

Ümmet-i Osmaniye 393
Üryanî 42
Üsküdar 103
Üveys 96

V

Vahdetnâme 72
Vahîd-i Tebrizî 627
Vâkıf 806
Vâlidem 460
Vâlidiye 763
Valmiki 748
Vals Rüyası 777
Vámbéry 887
Vâmık u Azrâ 75, 94, 532, 603, 762
Vaniköyü 127
Varsak 726
Vâsıf Dîvânı 735
Vâsıf-ı Enderunî 78, 81, 92, 100, 161, 345, 346, 351, 430, 439, 569, 603, 622, 665, 688, 693, 695, 704, 735, 803, 806, 807, 808, 854
Vefa 810
Vekâyi'nâme-i Üveys 96
Voltaire 58, 718, 857
von Le Coq 61, 159, 165, 882
von Luschan, Felix 409, 410

W

Webster's Collegiate Dictionary 131
Wulff, Frederick 401
Wordsworth 55

Y

Yahudi Türk 90
Yahudi Türkler 169
Yahya b. Zi'n-Nur 468
Yahya, Şeyhülislam 77, 78, 85, 100, 342, 351, 366, 403, 463, 550, 621, 623, 642, 688, 852
Yahya, Taşlıcalı 76, 81, 83, 88, 100, 367, 463, 544, 762, 792
Yakub-ı Germiyanî 43
Yakutlar 46
Ya'rub b. Kahtan 49, 51

Yavuz Sultan Selim 76, 100, 248, 535, 538, 640, 764, 835
Yazıcızâde Mehmed 63, 67, 69, 309, 374, 513, 588, 647, 794
Yazıksız, Necip Asım 167
Yemen 51
Yeniçeri 43, 64, 170, 501
Yeniçeriler 810
Yeniçeri ocağı 810
Yeni Devir 84, 85, 91, 92, 93
Yeni Edebiyat Risalesi 306
Yeniliğin Kemal Devri 92
Yenilik Devri 92, 93
Yeni Mecmua 488
Yesarî 886
Yezu [Hıristos] 491
Yollug Tigin 152, 153, 158, 159, 481, 482
Yozgat 725
Yunan 31, 94, 130, 136, 180, 355, 356, 357, 360, 361, 364, 385, 389, 390, 767, 836
Yunanca 44, 120, 176, 388, 718
Yunaniler 716, 798
Yunanlılar 40, 175, 392, 397, 679, 680, 748, 820
Yunus 99
Yunus Emre 66, 91, 99, 160, 170, 171, 178, 179, 193, 195, 197, 200, 203, 208, 214, 215, 374, 416, 460, 461, 463, 511, 512, 513, 515, 519, 665, 671, 673, 686, 691
Yunus Emre Dîvânı 95
Yurdakul, Mehmet Emin 81, 84, 173, 180, 183, 215, 218, 405, 419, 448, 458, 467, 684, 873
Yusuf Has Hâcib 63, 64, 95, 99, 529, 763, 795
Yusuf Kâmil Paşa 807
Yûsuf u Züleyhâ 73, 94, 529
Yûsuf ve Ahmed 64, 65, 170, 178, 436, 508, 686
Yusuf ve Züleyha 603, 762, 800
Yümnî 42, 64, 99

Z

Zahmî 745
Zakirî 99
Zaloğlu Rüstem 798, 799
Zatî 76, 81, 100, 540, 665, 792, 846
Zatî Devri 88
Zebur 759
Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 154
Zenânnâme 95, 565, 763
Zeyneb 346
Zırhkeş 43
Zicac 267
Zihnî 751
Zincirli 409
Ziya Gökalp 89
Ziya Paşa 75, 79, 80, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 92, 93, 96, 98, 100, 342, 343, 392, 393, 429, 462, 464, 574, 576, 603, 610, 618, 622, 644, 657, 665, 688, 693, 695, 699, 700, 704, 705, 708-710, 712, 862, 897
Ziya Paşa Dîvânı 564
Ziyâ Paşa Külliyâtı 722